QK
31
.L5
L56
1877x

Digitized by Google

3 2044 107 270 670

LIBRARY
OF THE
ARNOLD ARBORETUM

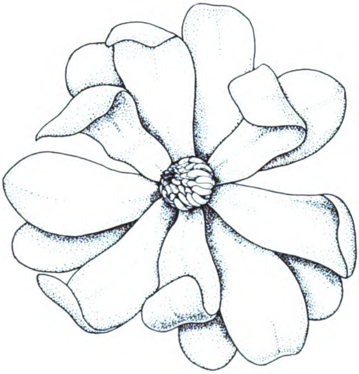

HARVARD UNIVERSITY

Digitized by Google

А. Моисеевъ

Digitized by Google

Digitized by Google

A. AHNFELT. CARL VON LINNÉS LEFNADSMINNEN.

CARL VON LINNÉS
LEFNADSMINNEN

TECKNADE AF HONOM SJELF

MED TILLÄGG EFTER TRYCKTA OCH OTRYCKTA KÄLLOR

AF

ARVID AHNFELT.

STOCKHOLM
OSCAR L. LAMMS FÖRLAG.

Pris: 2 Kr. 50 öre.

Obs. omslagets sista sida!

☛ *Intressanta Nyheter* ☚

nyligen utkomna på *Oscar L. Lamms* förlag.

Interiörer ur det literära Stockholmslifvet

under förra hälften af vårt århundrade.

Samlade och belysta af

ARVID AHNFELT.

I.

2 kr. 50 öre.

Obs.! — — A. har lemnat några högst intressanta bidrag, som står oss så nära, men som likväl för flertalet är långt mera obekant, än man kunde tro. — — (N. A.)

— — Med den lätta stil, som alltid utmärker A:s penna, tecknar han dessa bilder. — — **Boken rekommenderas synnerligen.** (T. f. V. st. o. l.)

— — Det är med verkligt nöje vi läst detta häfte — — den lätthet, med hvilken förf. behandlar sitt ämne, bidrager i sin mån att göra detsamma intressant. (C. T.)

Bilder från Höga Norden

af

KARL WEYPRECHT.

Öfversättning af ***Anton Stuxberg.***

Obs.! Dessa bilder, tecknade efter naturen, röja på samma gång en skarp iakttagelseförmåga, ett för det sköna och upphöjda i naturens företeelser synnerligen mottagligt sinne och en framstående stilistisk talang — — det är derför med verkligt nöje vi anmäla det värdefulla arbetet. (H. P.)

Jordens historia

af

E. A. ROSSMÄSSLER.

Öfversättning från 3:dje originalupplagan af Docenten ***N. O. Holst.***

Pris för arbetet fullständigt i 2:ne delar, med 130 illustrationer, 6 kr. 25 öre.

— — »En fängslande framställning samt talrika exempel göra boken ej blott lärorik, utan äfven underhållande.» (Skåne.)

— — »Arbetet har i smickrande ordalag blifvit bedömdt af högt ansedda tyska tidskrifter. Vi ha med tillfredsställelse genomgått detsamma.» (Dagbl.)

— — »Framställningen, ett mönster af klarhet, är gjord på ett vackert, stundom verkligt poetiskt språk. Utstyrseln är vacker. Arbetet är förtjent af en stor läsekrets.» (Julbl.)

Carl von Linnés

LEFNADSMINNEN

TECKNADE AF HONOM SJELF.

MED TILLÄGG EFTER TRYCKTA OCH OTRYCKTA KÄLLOR

AF

ARVID AHNFELT.

STOCKHOLM
OSCAR L. LAMMS FÖRLAG.

Digitized by Google

QK
31
.L5
L56
1877x

NOV 01 1995
ARNOLD
ARBORETUM

STOCKHOLM, TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET, 1877.

Digitized by Google

FÖRORD.

I en för öfrigt ganska välvillig anmälan af ett bland utgifvarens föregående arbeten inom de biografiska samlingarnas område anmärkte en af våra dagliga tidningar med en viss förstämning, att det för allmänheten underhållande synes vara utgifvarens egentliga ledtråd vid valet af hvad han offentliggör. Eftersom imellertid ett arbete i saknad af denna egenskap svårligen kan vara allmänheten till gagn, har utgifvaren haft ett liknande rättesnöre äfven i föreliggande bok, för hvilken han hufvudsakligen anlitat Linnés för omkring femtio år sedan tryckta, numera ej i bokhandeln tillgängliga dagboksanteckningar, som genom det humoristiska och älskvärdt naiva i skrifsättet öfverträffa de flesta sjelfbiografiska skildringar. Emedan dessa dock dels äro ofullständiga, dels i vissa afseenden ej fullt njutbara, sådana de hittills förelegat, har utgifvaren gjort hvarjehanda tillägg, hemtade från åtskilliga håll, men i synnerhet från Stövers »Leben des Ritters Carl von Linné» (Hamburg 1792), hvilken utförliga och intressanta framställning med sina många bifogade verifikat måste betraktas såsom en hufvudkälla för alla biografier öfver Linné.

Vidare har utgifvaren begagnat den samling otryckta bref af Linné, som förvaras i K. Vetenskapsakademien i Stockholm, samt har ur denna källa anfört flera uttalanden af brefskrifvaren, märkvärdiga både såsom karaktersdrag och såsom tidsbilder.

Genom en under sistlidne sommar företagen resa till de platser i Holland, der Linné tillbragte de trenne år, under hvilka han grundade sitt verldsrykte, har ock utgifvaren kommit i till-

Digitized by Google

fälle att i någon mån kollationera uppgifterna från denna tid samt att göra några tillägg i afseende på holländarnes nutida hågkomster af den store svenske naturforskaren. Beträffande Linné-minnena i England, har skriftställaren Edmund W. Gosse välvilligt sändt utgifvaren de nyaste notiserna om Linnean Societys verksamhet.

Dessutom står utgifvaren i den största tacksamhetsskuld till Kungl. vice Bibliotekarien J. A. Ahlstrand, för råd och anvisningar under arbetets fortgång, samt till hr Professor Herman Sätherberg, hvilken åt utgifvaren öfverlemnat en redogörelse för ett vigtigt, hittills okändt, i Sverige befintligt Linné-minne.

Digitized by Google

I.

Linnés ungdom och universitetsstudier, hans resa till Lappland och hans trolofning.

»Jag uppfattar menniskan som ett ljus» — skref en gång Linné i sin dagbok. »Således lysa alla menniskor med sin vishet på denna teatern, allt efter som Gud formerat dem; somliga har han gjort till stora ljus, somliga till dankar.»

Till hvilket slag sagesmannen hörde, är för alla bekant, men ehuru det egentligen var inom vetenskapens verld, detta ljus kastade sina strålar, äro dock Linnés lefnadsomständigheter mer än de flesta berömda mäns egnade att väcka allmänt intresse, och tillfällena till noggrann kännedom derom äro rikhaltigare än i de flesta andra fall. Då hundraårs-festen till Linnés minne nu snart skall firas, torde derför hans biografi, så vidt möjligt med hans egna ord, vara särskildt lämpad att framläggas.

Carl Linnæus — såsom namnet ursprungligen lydde — föddes i Småland på komministersbostället Råshult 1707 natten mellan den 22 och 23 maj, just i vackraste våren, då göken utropat sommaren. Denne sin faders ännu ende son liksom uppföddes i trädgården, ty fadern anlade, strax han blef pastor, vid Stenbrohult en den vackraste trädgård, som fans uti länet, uppfyld med utvalda träd och de raraste blommor, der han vid ledighet från embetsförrättningar sökte sitt tidsfördrif. Den unga makan begåfvades, under det hon var välsignad med lifsfrukt, dagligen af sin man med de utsöktaste blommor, och knapt började det uppväxande barnet yttra begär, förr än hågen lekte ditåt; medan gossen ännu var helt liten och på intet annat sätt

Digitized by Google

kunde blidkas, stack man honom en blomma i handen, då han genast tystnade.

Carl var knapt fyra år, då han följde sin fader på ett gästabud under sommartiden, och då man mot aftonen hvilade sig på en äng, framstälde pastorn för sitt sällskap, huru hvar blomma hade sitt namn. Härefter fick han ingen ro för pilten, som ständigt frågade efter namn på växterna långt mer än fadern kunde svara, men äfven efter barns sätt glömde namnen, hvarför han ock en gång blef hårdt tilltalad af sin fader, som sade sig aldrig skola gifva honom något namn mera på örter, om han glömde dem åter. Gossens hela håg och tanke vändes sedan på att erinra sig namnen, och knapt sex år gammal erhöll han tillåtelse att göra sig en egen trädgård i miniatyr, der han hade ett stånd af allt det som fans i den större.

År 1717 intogs Carl i Vexiö trivialskola, der, som han säger, rude läromästare med lika rude metod gåfvo barnen håg för vetenskaper så att håren måste resas på deras hufvud. 1719 fick han en informator, som behandlade honom med mera mildhet; dock förmådde icke heller denne inplanta håg till studier, för hvilka gossen fått största fasa. 1724 flyttades han från nedre skolan till gymnasium, hvarpå han erhöll mera fria händer att undandraga sig lexläsningen, för hvilken han i späda åren genom hård medfart fattat så stor afsky. Med en blixtrande eld i de ögon, som röjde en tänkande och genomträngande själ, då fråga var om naturens härliga alster, satt ynglingen slö med öppen mun och stirrande blickar, då han skulle utsäga ett *Barbara* eller resolvera ett *Breschit*. Under det han alltid var en ibland de sämsta af sina kamrater under eloquentiæ, metaphysices, moralium, græcæ et hebraicæ samt theologiæ lektorerna, så var han deremot alltid en af de bästa för matheseos och i synnerhet för physices lektorn. Pilten hade skaffat sig åtskilliga botaniska böcker, dem han natt och dag läste, så att han kunde dem på sina fingrar, med ett ord, han hade fått en innerlig håg för en vetenskap, som på den tiden här låg gömd i barbari, eftersom inga andra vetenskaper voro gångbara, än de som gingo ut på att preparera ett tjenligt prestämne, hvartill ock föräldrarna, i

Digitized by Google

synnerhet modern, dömt sin son allt ifrån vaggan. Carl hade dock gått så långt uti en förment onyttig vetenskap, att både hans lärare och kamrater kallade honom den *lilla botanicus,* ehuru hans böcker och läromästare icke svarade emot hans håg.

Hvad med den unge Linné var förhållandet, att nämligen naturen och snillet öfverflyttade honom till ett helt annat fack, än det hvartill han utsetts af anhöriges och lärares vilja, har äfven varit fallet med många andra män, som gjort sig verldsberömda. *Luther* var bestämd till jurist, och blef kyrkans reformator. *Tycho Brahe* skulle studera statsvetenskap, men intog i stället en plats såsom en af sin tids främsta astronomer. Af *Shakspeare* väntades det att han som ullhandlare komme att träda i sin faders fotspår, men man fick i honom den originelaste förebilden inom den tragiska diktkonsten. *Voltaire* hade att ikläda sig advokatens drägt, men studerade i stället för pandekterna belletristernas skrifter och utbildade sig till sin tids mest bekante vitterlekare. För *Tournefort* och *Boerhave* var prestskruden bestämd; den förre blef det sjuttonde århundradets störste botanist, den senare det adertonde århundradets störste läkare.

Det begaf sig en dag år 1726, att kyrkoherden Linnæus kom in till Vexiö för att höra efter sin käre son. Af alla lektorerna kunde då ingen längre på sitt samvete råda fadern att hålla gossen vid boken, utan de tillstyrkte med enhällig röst att han skulle i tid sättas till någon handtverkare, eftersom de voro öfvertygade att han på den lärda vägen ingenting kunde uträtta. Detta var ett dunderslag för fadern, som efter sina svaga vilkor nu i tolf år användt på sitt käraste barn allt det han kunde åstadkomma, men den tanken, som nu uppstod hos honom, att Carl hellre borde bli skomakare än örtkännare, härrörde icke af vredesmod utan af faderlig kärlek. Hvilken lycka kunde han väl utlofva åt sin son, om denne egnade sig åt botaniken, och hur otänkbart var det, att han en gång skulle framstå som dess förnämste kännare och reformator! Och äfven om han derjemte studerade medicin, hur mycket slipprigare och svårare var ej denna bana, än den teologiska! Skulle han inom detta fack utmärka sig

Digitized by Google

för konst och lärdom, så fordrade hans studier goda tillgångar, dem fadern icke kunde anskaffa.

Plötsligen blefvo dessa betänkligheter undanröjda, i det en oskyld person åtog sig att rädda och utbilda det unga snillet. Under det fadern skulle besluta till hvad handtverk han borde använda sitt barn, gick han nämligen äfven till provincialläkaren Johan Rothman, som vid skolan gaf undervisning i fysik, att rådföra sig med honom om en krämpa, som några veckor varit besvärlig. Under det han för doktorn berättar sin sjukdom, kommer han äfven att omtala den sorg, han nyligen fått af sitt käraste barn, på hvilken han hade förlorat både *oleum* och *operam*, efter lektorernas enhälliga påstående. Doktor Rothman tog sig då på att kurera bägge slagen af lidande och försäkrade fadern heligt, att ibland alla i Vexiö studerande djeknar vore ingen enda som gåfve det hopp om sig som hans Carl; men ens vitnesbörd emot så mångas kunde icke göra sig gällande, förr än doktor Rothman utlät sig, att om icke fadern tänkte underhålla sonen, så ville han taga honom i sitt hus och på sin räkning föda honom och läsa för honom det ena året som ännu återstod, innan gossen med sina kamrater skulle flyttas till akademien. Och vidare lät han fadern veta, att lektorerna hade deruti rätt, att Carl aldrig kunde blifva prest, men att han deremot skulle blifva en namnkunnig doktor, som rätt så väl framdeles skulle föda sig, som någon prest.

Ett intyg, att gossen bättre än sina kamrater analyserade hebreiska och att han öfverträffade dem i teologiska insigter, skulle säkert varit angenämare för fadern, än dessa förespeglingar. Nu fogade dock äfven den unge sina böner till sin gynnares föreställningar. Hans böjelse, hans entusiastiska mod för sitt älsklingsstudium läto honom icke se de svåra utsigterna för framtiden. Han hade ofta hört af sin fader, att i ungdomen bör man lära det hvartill man har lust, och han bad nu om tillämpning af denna regel för egen räkning.

Föräldrarna gåfvo ändtligen efter, om än med föga tillfredsställelse. I synnerhet gick det modern till sinnes att nödgas uppgifva hoppet om att en gång få se sin son på predikstolen.

Digitized by Google

Detta missnöje visade sig ännu länge efteråt. År 1718 ökades familjen genom födelsen af en andra son, Samuel Linné — den ende broder, den store Linné haft, jemte tre systrar. Då Carl afstått från den svarta rocken, ville modern åtminstone hafva den glädjen att se Samuel som prest. Han började följa sin broders exempel, att tycka mera om örter än om teologiska böcker. För att undertrycka hans böjelse, nekade modern honom tillgång till trädgården och förbjöd honom att samla växter. Lusten för naturvetenskap kunde dock icke heller hos honom utrotas och han gjorde sig på äldre dagar känd genom ett högst märkligt arbete öfver biskötseln, hvilket förskaffade honom hederstiteln »*Bikungen*». Likväl fogade han sig efter omständigheterna, så att han 1741 prestvigdes och sju år derefter, vid faderns död, utsågs till dennes efterträdare i Stenbrohults pastorat.

Nu var tiden inne, att Carl Linnæus, efter ett års enskild undervisning hos Rothman skulle med sina kamrater begifva sig till akademien. Den oegennyttige beskyddaren hade handledt honom i alla de delar af naturalhistorien, som han sjelf kände, men det var ingen lätt sak att lägga tygel på det unga snillet. Hvad de vanliga kunskapsämnena angick, hade lärjungen fortfarande ej någon smak för Ciceros orationer eller de latinska historieskrifvarnes krigsberättelser, men då Plinii skrifter öfver naturalhistorien framlades, blef honom snart romarnes språk lika kärt som den vetenskap hvilken afhandlades. Plinii korta och sinnrika uttryck tillämpades af ynglingen sjelf, och han förvärfvade sig på detta sätt den färdighet att uttrycka sig på latin, hvilken i framtiden blef honom till så stort gagn. Men snart insåg Rothman att tiden förspildes för hans skyddsling, och påyrkade derför hans afsändande till ett af rikets universitet.

Gymnasiets rektor gaf Carl Linnæus ett testimonium academicum af det innehåll, att »ungdomen vid skolorna kan liknas vid små träd uti en trädskola, der under tiden händer, fastän sällan, att unga träd, ehuru man på dem användt den största flit, icke arta sig, utan på allt sätt likna vilda stammar, men då de ändtligen blifva omsatta och transplanterade, förändra sin vilda

Digitized by Google

art och blifva sköna träd, som gifva behaglig frukt — i hvilken afsigt man ock till akademien afsände denne yngling, som kanske der kunde komma i det klimat som gynnade hans tilltagande i växten.»

Med detta respass förfogade sig Linnæus till Lund, der en slägting, professor Humærus, lofvat biträda honom med råd och dåd. Vid framkomsten till Lunds tullport ringdes i stadens alla klockor, och på tillfrågan för hvilken likbegängelsen firades, svarade man: *för professor Humærus.* Från den stunden fick Linné ett så outplånligt intryck af antipati för klockringning, att han aldrig utan synbar vedervilja kunde höra klockors ljud; äfven såsom lärare i Upsala fann han sig besvärad af den stora och harmoniskt ljudande klockan vid akademiens fester, och han tillät aldrig att denna ceremoni vid medicinska fakultetens promotioner fick ega rum.

Utan att behöfva visa sitt obehagliga testimonium, blef Linnæus af sin förre informator, magister Gabriel Hök, införd hos rector magnificus och decanus samt inskrefs vid akademien såsom lärjunge af Hök, hvilken äfven skaffade honom bostad uti doktor Stobæi hus.

Doktor Kilian Stobæus, sedermera arkiater och professor i Lund, var enligt Linnés beskrifning en sjuklig man, enögd, krympling på ena foten, ständigt plågad af migrän, hypokondri och ryggvärk, men hade eljest ett makalöst geni. Dessutom hade han ett museum af alla slags naturalier: stenar, snäckor, fåglar och herbarier af inlagda och uppklistrade örter, sådant Linnæus aldrig förut sett. Hos Linnæus behagade honom ingenting annat än det att Linnæus ärnade studera medicinen, och som Stobæus åtagit sig att vara läkare för noblessen i Skåne, kallar han en gång ned Linnæus att hjelpa sig skrifva ett bref rörande en sjukdom, men Linnæi otympliga hand i skrifvandet blef förkastad, så att den enda förmån Linnæus ännu kunde vinna hos honom, var att få bevista Stobæi demonstrationer om snäckorna.

Vid denna tiden hade doktor Stobæus tagit i sitt hus en tysk medicine studiosus vid namn Koulas, hvilken der lefde som son och hade tillgång till doktorns bibliotek. Linnæus gjorde

Digitized by Google

hans bekantskap och meddelade honom sin af Rothman inhemtade kännedom i naturvetenskapen, hvaremot Koulas alla nätter utlånade böcker ur Stobæi bibliotek till Linnæus. Men Stobæi gamla moder såg ljuset alla nätter brinna i Linnæi fönster och varnade derför sin son för smäländingen, som hvarje natt somnade ifrån ljuset och satte hela hans hus i fara. Ett par dagar derefter, när Linnæus sitter kl. 2 om natten i fullt arbete med Stobæi böcker, kommer doktor Stobæus sakta uppstigande, i tanke att råka Linnæus sofvande från ljuset. Han frågar hvarför icke Linnæus sof om nätterna, då annat folk sof, och stiger derpå fram till bordet, der han ser en stor hop af sina böcker liggande uppslagna. Han frågar hvar och huru böckerna bekommits, då Linnæus måste berätta sakens sammanhang, hvarpå Stobæus befaller Linnæus att strax förfoga sig i säng och sofva som annat folk om nätterna. Morgonen derpå blir Linnæus nedkallad, att än vidare förhöras om böckerna, hvarefter doktor Stobæus gaf honom nyckeln till biblioteket att der få uttaga och sedan återställa hvilka böcker han behagade. Linnæus fick sedermera merendels spisa vid Stobæi eget bord med den försäkran att, om Linnæus så fortfor som han hade begynt, skulle han upptagas som Stobæi arfvinge.

Under dessa lyckliga förhållanden fann den unge studenten full näring för sin vetgirighet. Efter mönstret af Stobæi samlingar började han ordna åt sig ett herbarium. Han blef derunder föranledd att noggrannare granska växterna och sorgfälligare gifva akt på deras inre bygnad, kännetecken och egenskaper. Han gjorde utkast till beskrifningar och jemförde dessa med dem af *Tournefort,* hvilken hans ärelystnad redan valt till förebild, och härunder hade han vid sin skarpsinniga undersökning ofta tillfälle att göra nya iakttagelser. För att rikta sitt herbarium genomströfvade han hela trakten och gick omkring på slätterna vid Lund, i synnerhet utåt hafssidan.

Härunder råkade han en gång ut för ett obehagligt äfventyr. Då han nämligen en dag på våren 1728 gått ut att botanisera i Fågelsång (en skog nära Lund) samt i följd af värmen kastat af sig rock och väst blef han stungen i högra armen af

Digitized by Google

ett slags fästing, åt hvilken han sjelf sedermera gifvit namnet *Furia infernalis.* Svullnad inträdde i förening med inflammation, och Stobæus, som utsatt brunnsterminen vid Helsingborg, kunde ej taga sig af saken, utan lemnade Linné i fältskärens händer. Lyckan var bättre än konsten, och fullt återstäld for patienten öfver sommaren hem till Småland att besöka sina föräldrar. Modern ängslade sig nu jämmerligen, då hon såg att Carl intet annat gjorde, än klistrade örter på papper, och hon märkte nu att intet hopp mera för henne vore öfrigt, att få sin käre son till prest.

Under Linnés vistelse i Lund hade hans uppfattning blifvit klarare och hans insigter större, men derjemte hade hans begär vuxit att se och lära mer. Upsala syntes erbjuda bättre tillfällen härtill: der funnos ryktbarare professorer i medicin och i botanik, der funnos stipendier och ett ståtligt bibliotek. På inrådan af Rothman, med 100 daler s. m. i understöd af föräldrarna — i ett för allt, eftersom de icke vidare kunde bispringa honom — begaf sig Linné på hösten 1728 till den akademi, som för honom först skulle vara skådeplatsen för åtskilliga motgångar och sedermera för hans storhet.

Den medförda summan tog helt naturligt snart slut, och ingen kondition, genom hvilken andra fattiga ynglingar plägade draga sig fram, kunde anförtros Linné, ty — säger han — att studera medicin var denna tiden ingen heder. Föga fattades, att hans förra lärares spådom gått i fullbordan: han måste nedlåta sig att bli skomakare, om också blott åt sig sjelf, hvilket så tillgick att han lade papper i sina skoplagg, för att ej gå barfota. Vid det inträdestal, som Linné 1741 höll såsom professor, tackade han offentligen Gud, som så underbart kommit honom till hjelp under armodets hårdaste betryck och under andra svårigheter.

Med längtan tänkte han under sin första Upsalatid tillbaka på sin faderlige beskyddare i Lund, men hindrades i sina resplaner dels af den långa vägen och dels af farhågan att doktor Stobæus skulle förtörnas, om han finge återse en yngling, för hvilken han fattat så mycket tycke och som lemnat honom ohörd.

Digitized by Google

En dag 1729 på hösten satt Linné i den förfallna akademiträdgården och beskref några blomster, då en vördig prestman kom in och frågade hvad han beskref, om han kände örterna, om han studerat botaniken, hvarifrån han kommit och huru länge han varit i Upsala. Ändtligen sporde han ock huru många blommor han hade inlagda, och då svaret blef: »mer än 600 inländska», ber han ynglingen följa sig hem, och då han kommer till doktor Celsii gård stiger han in der.

Det var i sjelfva verket Celsius d. ä., som vistats ett par år i Stockholm vid en kyrklig kommision och som nu hade för afsigt att utarbeta sitt *Hierobotanicon,* hvari de örter och träd som förekomma i den Heliga skrift skulle beskrifvas. Linné fick genast gå efter sitt herbarium, hvaraf Celsius blef ännu mer öfvertygad om hans insigt i vetenskapen. Efter några dagars förlopp, då han såg Linnés torftighet, lemnade han honom ett rum i sitt eget hus och lät honom vanligen spisa vid sitt bord, hvaremot Linné genom örtsamling och genom andra studier biträdde vid det lärda verket; härunder stod Celsii bibliotek, som i botaniskt hänseende var det förnämsta i Sverige, till Linnés förfogande. Linné tackade Gud, som så nådigt gifvit honom en annan *Stobæus* i Upsala, och ännu på äldre dagar tänkte han med tacksamhet tillbaka på den ledning, han äfven för sina egna forskningar erhållit af sin nye beskyddare.

Bland jemnåriga var det egentligen blott en, med hvilken Linné vid denna tid knöt vänskapsförbindelse. »Jag gjorde mig underrättad» — skrifver han — »hvilken bland studenterna mest utmärkte sig genom sina kunskaper i naturhistorien. Alla nämnde då *Artedi*, som redan några år studerat i Upsala. Jag brinner af ifver att få se honom. Vid mitt besök finner jag honom blek, nedslagen och gråtande, ty hans fader hade aflidit. Samtalet rörde sig snart kring växter, stenar och djur. De nya anmärkningar han gjorde, de kunskaper han ådagalade satte mig i förundran. Jag bad honom om hans vänskap; han uttalar önskningar om min. Huru angenäm var icke denna förtrolighet! Gjorde en af oss en ny iakttagelse, så meddelade han den åt den andre. Nästan ingen dag förgick, utan att vi lärde något

Digitized by Google

af hvarandra. Vi bodde temligen långt skilda, men utbytte dagliga besök.

»Äfven olikheten i karakterer var oss nyttig. Hans temperament var allvarligare, han iakttog långsammare, men så mycket mera grundligt och sorgfälligt. Han öfverträffade mig i kemien och jag honom i kännedomen af fåglar och insekter och i botaniken».

Småningom begränsade Artedi sitt fack till fiskarnes naturhistoria, hvarpå Linné till en början äfven arbetade, men hvarifrån han snart drog sig tillbaka, öfverlemnande detta område helt och hållet åt sin vän. Så delade, enligt arkiatern Bäcks uttryck, dessa båda täflande snillen naturhistoriens fält sins emellan, liksom fordom romarne verlden.

Artedi hade fallit på den lyckliga tanken, att införa en ny klassifikation i iktyologien och deraf uppmuntrades Linné i sitt förehafvande att göra det samma inom botaniken. Snart fick Linné tillfälle att offentligen framställa sina åsigter.

På sommaren 1730 ventilerades nämligen i Upsala en afhandling »De nuptiis arborum» (om trädens bröllopsfest). Titeln på denna disputation väckte Linnés hela uppmärksamhet, men vid undersökning af skriftens innehåll fann han ingenting af hvad titeln lofvat; den stod der blott som en metaforisk tydning af blomningens herrlighet. Han författade derför sjelf en liten skriftlig afhandling öfver växternas kön, hvilken innehöll åtskilliga nya och skarpsinniga anmärkningar. Uppsatsen blef bekant för d. v. professorn i botanik, Olof Rudbeck d. y., hvilken i betraktande af sin framskridna ålder erhöll tillåtelse att lemna sina offentliga föreläsningar i fall han skaffade sig någon vikarie. Ett försök gjordes med en tillförordnad adjunkt, men detta utföll ej till Rudbecks belåtenhet, hvarför han då skickar bud efter Linné, tager honom med i trädgården, examinerar honom noga och länge, och frågar honom till slut om han vill åtaga sig lektionerna. Han, som visste sig ej vara mer än $2^1/_2$ års student, blir bestört öfver att skola gå fram och publice lära vid en så stor akademi, men jakar likväl dertill med vördnad, om professorn vågade honom sådant anförtro. Linné förekallades nu

Digitized by Google

inför fakulteten, blef äfven der examinerad och med approbation antagen, ehuru en af professorerna fann äfventyrligt att göra en så ung student till docens, än mer att låta honom offentligen föreläsa. Men som ingen annan var att tillgå, började Linné på våren 1730 i Botaniska trädgården sina lektioner inför en stor skara åhörare, som eldades af det lifliga i framställningssättet, det nya i innehållet.

För den unge läraren sjelf blef detta uppdrag en ny sporre till utveckling. Han lärde sig noga inse svårigheterna och det oändligt mödosamma i införandet af ett nytt system inom botaniken, men uppfinningens eggelse samt utsigterna till ära och ryktbarhet stärkte hans ifver och gjorde hans arbete till ett nöje. Han började utkastet till åtskilliga skrifter, hvilka efter långvarig förberedelse utkommo i Holland och hvilka grundlade den vetenskapliga reformationen.

Nu öppnade sig ock en ny utsigt till vidgade kunskaper. År 1710 hade på föranledning af Erik Benzelius och Olaus Celsius ett enskildt vetenskapligt sällskap i Upsala blifvit stiftadt, hvilket 1728 erhöll kunglig sanktion. Detta samfund ifrade under sin första blomstringstid i synnerhet för naturhistoriska undersökningar inom fosterlandet. Af alla svenska provinser var ingen i afseende på sina produkter och naturhistoriska märkvärdigheter mera okänd, än det aflägsna, stora, ödsliga Lappland. Redan under det föregående århundradet hade man sökt afhjelpa denna brist. Olof Rudbeck d. ä. företog på Carl XI:s bekostnad en resa i dessa vidsträkta trakter och samlade åtskilligt, som vid eldsvådan i Upsala 1702 gick förloradt. Man ville nu i någon mån ersätta denna förlust och låta Lappland beresas af en forskare, hvarvid valet föll på Linné.

En färd genom Lappland var vid denna tid något af det mest besvärliga och oangenäma man kunde företaga sig. Men Linné hade icke för syns skull i Upsala antagit valspråket: *Tantus amor florum* — »så stor är kärleken till blommorna». Eldad af vetenskaplig ifver, på samma gång som af ärelystnad, skattade han sig lycklig, att kunna gifva sig åstad.

Det var på hösten 1731, som Linné emottog detta anbud.

Digitized by Google

Under vintern besökte han ännu en gång sin förre välgörare i Lund, professor Stobæus, och sina föräldrar i Stenbrohult, hvilka nu någorlunda förlikat sig med sonens lefnadskall och gladde sig åt de redan vunna utmärkelserna. I april återvände han till Upsala för at rusta sig till sin vandring i det fosterländska Sibirien, och i början af maj anträdde han derifrån sin resa, till häst, för att icke uttrötta sig innan han hunne sin bestämmelseort.

Efter något litet uppehåll i Hernösand begaf sig vandraren ensam åstad genom Lappland. De förutsägelser, man gjort honom, fann han blott alltför grundade. I dessa trakter var ännu ingen vår, men utrustad med en ishake drog Linné icke i betänkande att stel och genomvåt klättra upp för en klippa, dit någon liten företeelse ur växtriket vänligt vinkat honom, eller att på annat sätt gifva sig i lifsfaror. Af alla de naturhistoriska resor Linné företog sig, var denna första den mödosammaste. I sitt akademiska installationstal 1741 yttrade han sjelf härom: »Det fins väl ingen någorlunda betydande svensk provins, som jag icke till fots genomströfvat under många kroppsliga ansträngningar. I synnerhet var lappländska resan besvärlig, och jag tillstår att jag under denna enda vandring genom gränslandet till vår nordliga verld har utstått mera omak och faror, än på alla andra resor som jag företagit äfven i främmande länder, ehuru dessa icke saknat sina besvärligheter». Åtföljd af ett par lappar, utsträckte han sin exkursion genom norska finnmarken ända till öppna hafvet. Då han en dag gick i fjällen, att söka örter och stenar, sköt en sjöfinne efter honom, men utan att råka; Linné tog då till hirschfängaren och finnen till flykten.

Hemvägen valde Linné öfver Torneå till Åbo. Vid ankomsten till Upsala mot slutet af oktober hade han under de förflutna sex månaderna tillryggalagt öfver 1000 mil. Vetenskapssocieteten fann sig belåten med hans reseberättelse och utbetalte åt honom de 112 daler s. m., som färden kostat.

Efter så många öfverståndna faror och besvärligheter kan det förefalla som om Linné nu borde funnit hvila och lycka, men i stället möttes han af nya obehagligheter. Han började 1733 att hålla föreläsningar icke endast i botanik, utan äfven

Digitized by Google

i mineralogi och proberkonst, i hvilket ämne aldrig förut undervisning blifvit gifven vid Upsala akademi. Äfven nu vann Linné i hög grad sina åhörares bifall, och studenterna försummade andras föreläsningar, för att höra hans. Men just denna utmärkelse blef hans olycka, ty afundsjukan och de försmådda intressena kunde ej smälta förhållandet. Linné var icke promoverad och hade följaktligen icke rättighet att hålla offentliga föreläsningar. Imellertid har man utan tvifvel med öfverdrift utmålat vederbörandes stränghet mot Linné.

Enligt de gamla uppgifterna var det i synnerhet den sedermera berömde Nils Rosén von Rosenstein som blef Linnés rival och anklagare. För den ålderstigne Rudbeck vikarierade äfven denne, nämligen i det anatomiska och medicinska facket. Det erkännande Linné väckte stod i vägen för hans eget. Om han verkligen påyrkat att fakulteten skulle i enlighet med statuterna förbjuda Linnés föreläsningar, så var han naturligtvis i sin goda rätt. Väpnad med författningarna, jagade nu ock vederbörande den icke lagligt pröfvade läraren tillbaka bland lärjungarnes skara. Linné kallades inför konsistoriet; några medlemmar voro honom väl bevågna, men de fleste voro troligen icke emot att hämnas den förargelsen, att för Linnés skull hafva nödgats se sina egna auditorier tomma.

Sålunda var Linné tills vidare störtad. I stället för de förra glada utsigterna hade han nu blott ledsamma. Han var utstött ur sin verkningskrets, beröfvad det enda medlet till utkomst och utsatt om icke för förakt, så åtminstone för allmänhetens mindre fördelaktiga omdömen. Intet under, att hans blod råkade i svallning, så mycket mer som han af naturen var häftig och fallen för öfverilningar. Hans vrede öfvergick nu till raseri, och glömsk af allting annat drog han värjan mot Rosén, då denne kom ut ur konsistorium, och blott genom de kringståendes mellankomst hindrades Linné att genomborra sin vedersakare. Med en ännu lågande harm återvände Linné till sin bostad, der han vid inträdet möttes af sina vanliga älskade föremål; lugnet i hans själ återkom då och ädlare känslor väcktes å nyo. Hämdlystnaden hade försvunnit, och från detta ögonblick

Digitized by Google

var Linné fast i sin föresats att alltid öfverlemna vedergällningen åt den makt, som sedermera i hans anteckningar fick namnet Nemesis divina. Från denna tid var det ock, han skref öfver sin dörr det ädla tänkespråket: *Innocue vivito, Numen adest* (Lef oförvitligt, Gud är närvarande).

Men fastän Linné lyckligt undgick att belasta sitt samvete med ett brott, så undgick han likväl icke den akademiska uppsigtens stränghet, och man öfverlade om ingenting mindre än straff och förvisning från akademien. Det är onekligen ganska märkligt, att den mannen, som var utsedd att spela en så lysande roll på den lärda skådebanan, var nära att för bristande begåfning förvisas från gymnasium och att för straffvärdt uppförande relegeras från akademien.

Det blef Olof Celsius beskärdt att afvärja den förföljelse, som nu hotade Linné. Liksom Celsius skaffat Linné kallelse att vara ledamot af Vetenskapssocieteten i Upsala och att på dess bekostnad företaga undersökningen af Lappmarkens naturalhistoria, så gaf han sig nu ingen ro förr än Linné kom i tillfälle att låta trycka sin Florula Lapponica och derigenom vinna nytt anseende.

För att kunna fortsätta sin akademiska verksamhet borde imellertid Linné förvärfva sig doktorsgraden. Ett försök att dessförutan nu fatta fast fot vid Lunds akademi såsom adjunkt inom medicinska fakulteten kröntes ej af framgång, och Linnés belägenhet var mera bekymmersam än någonsin. Men hans lefnadsmod och sjelfmedvetande om sin kallelse kunde ej undertryckas. Inom kort ljusnade ock utsigterna.

Åstkilliga af hans förra lärjungar beslöto mot slutet af 1733 att företaga en exkursion till Bergslagen, för att vidga sin kännedom om mineralriket. De valde Linné till sin ledare, och i Falun lade han nu grunden till sin ekonomiska fortkomst. Länets höfding, baron Reuterholm, älskade naturvetenskaperna, och särskildt intresserade honom grufprodukterna, hvilkas tillgodogörande tillhörde hans embetsbefattningar. Han kom i beröring med Linné och insåg snart hvilka egenskaper bodde inom den unge mannen.

Digitized by Google

För att förskaffa sina söner kunskaper inom mineralogien, tog han Linné till deras guvernör på en resa i Dalarne, och till dem slöto sig flere andra studerande, som sedermera i Falun under Linnés presidium bildade en liten akademi. Linnés intressantaste och vigtigaste bekantskap vid denna tid var dock en *flicka*, hvarom han sjelf skrifver: »Efter min resa i Dalarne började jag i Falun hålla föreläsningar öfver mineralogien och stannade der ännu en månad. Den derstädes bosatte provincialläkaren omtalades allmänt såsom rik, och i denna fattiga provins kunde han med skäl anses såsom en af de rikaste. Han hette *Moré* eller *Moræus* och var bland svenska läkare en af de mest framstående. Medicinen och i synnerhet praktiken satte han högre än alla andra sysselsättningar. Han fattade tillgifvenhet för mig. Jag besökte honom ofta och blef vänligt mottagen. Han hade två döttrar, af hvilka den äldsta, *Sara Lisa*, var en vacker adertonårig flicka. En viss baron sökte vinna hennes hand, men förgäfves. Jag såg henne och hänrycktes. Hon gaf mig sitt *ja*, men nu fruktade jag, som en fattig ung man, att begära henne hos fadern. Slutligen gjorde jag det dock. Han sade *ja*, men äfven *nej*. Han tyckte om mig, men icke om mina osäkra öden. Slutligen förklarade han, att hans dotter ännu tre år skulle förblifva ogift. Då ville han gifva ett bestämdt svar».

Linné hade alltså i sitt tjugosjunde år en utkorad brud. Den gamle Moré kunde icke ana, hvilken berömd svärson han en gång skulle få. Han tillrådde derför Linné att mera uteslutande egna sig åt medicinens studium och särskildt åt det praktiska deraf. Ville alltså Linné se sina eldigaste önskningar uppfylda, ville han komma i besittning af sin älskade, så måste han inom en bestämd tid söka att skaffa sig en plats som läkare. Hans fästmö kom nu hans tarfliga finanser till hjelp, i det hon ur sina egna besparingar och ur sin faders kassa förskaffade Linné en summa för hvilken han kunde begifva sig till det gästvänliga land, som vid denna tid ur många synpunkter var de lärdes tillflyktsort, och der vinna den doktorsgrad, som behöfdes för hans framtid.

Då nu Linné stod på resa till Holland, grep honom far-

Digitized by Google

hågan att han skulle förlora sin brud under den långa frånvaron, och under intrycket häraf skref han följande hittills otryckta, genom känslans glöd märkvärdiga afskedsverser, daterade den 20 febr. 1735, i original befintliga i Upsala hos Linnés dotterdotterson, ingeniör Ridderbjelke.

En älskandes Vale.

O mäktige Gud!
Ett qvidande ljud
Nu ropar min själ,
Som måste bortresa och bjuda farväl
Af den som är min
Och hela mitt hjerta har uti sitt sinn'.

O *Sara,* min vän
Nog äro vi än . . .
Men tiden så lång
Och ödet det hårda gör tvekande sång.
Gud vet hvad som sker
När tiden och rummet mig kasta från er.

Ty skull' icke jag
På min valete-dag
Min *Lisa* så kär
Försäkra att blifva det jag städse är:
Dess trognaste vän
Så länge i blodet fins värme igen.

Hör ett det jag ber,
I rygge ej er,
Fast verlden argklok
Hon skulle vill' bryta vår kärlighets ok,
Ja bryta den lag
Som Gud och naturen gjort på första dag.

Jag lofvar och svär
För gudar, och bär
All olycka, om
Jag någonsin ryggar min trofasthet, som
Jag endast *er* gjort,
Mig tillföre verlden hvad litet ell' stort.

Digitized by Google

Jag stämmer ock er
För Gudar och ber,
    Den svaghetens flor
Ej måtte påkomma den ädelhet stor
    Som uti er bor,
Att I nå'nsin ryggar den ed I mig svor.

Moræa, min vän,
Linnæus er dräng
    Er bjuder god dag
Och önskar, allt nöje må gå till behag
    Till dess han igen
Får komma och fägna sin sötaste vän.

Vi öfvergå nu till den första egentliga skådeplatsen för Linnés storhet.

Digitized by Google

II.

Linné i utlandet: vistelsen på slottet Hartekamp i Holland, besök i England och Frankrike. Det nya systemet och dess triumf.

Den resande, som på 1870:talet inträder i den vackra biblioteksbygnaden i Amsterdams zoologiska trädgård, mötes i boksalen af ett porträtt i kroppsstorlek, föreställande en ung man i besynnerlig klädedrägt: kring lifvet en gördel, hvari på lapparnes manér hänga knif, nålar, snusdosa och andra smärre förnödenheter; halsen är blottad, på hufvudet sitter en rund hatt, lapphandskar fullända kostymen och i högra handen håller den af lifliga bruna ögon upplysta gestalten en blommande växt, invändigt röd och utvändigt hvit — *Linnæa.*

Nordens Venezia, Zuidersees drottning, det rika Amsterdam, har mycket att vara stolt öfver, liksom i allmänhet fallet är med hela det lilla landet, der allt med undantag af luften, molnen och stjernorna, är historiskt. Det lilla folket af fiskare och köpmän bevarade sin frihet gent emot en Filip II. Det blef med tiden vetenskapens adopterade fädernesland, Europas börs och verldshandelns stortorg. Det sträckte sin makt öfver Java, Sumatra, Hindostan, Ceylon, Nya Holland, Japan, Brasilien, Guyana, Goda hoppsudden, Vestindien och Newyork. Men bland de bleknade minnena från den politiska storhetens dagar glänser ännu hågkomsten af de vetenskapliga heroer, som här fostrats eller gästat. Ej länge sedan firade Spinozas fädernesland en jubelfest, det rustar sig nu ock att högtidlighålla erinringarna om den unge svenske botanist, som för nära halftannat sekel sedan i dessa trakter lade grunden till sitt verldsrykte. Bland

Digitized by Google

alla de berömda främlingar som någon längre eller kortare tid vistats i Holland — vi behöfva blott anföra namnen Descartes, Bayle, Locke, Shaftesbury, Puffendorf och Thomasius — är dock Linné utan jemförelse den mest berömde och det fins heller ingen, hvars minne der så hålles i helgd som hans.

Att det ofvan nämnda literära palatset i den ståtliga zoologiska trädgården, hvilket innesluter en vald naturhistorisk boksamling, ett etnografiskt museum m. m., på utsidan företer i gyldene bokstäfver namnet C. von Linné, vid sidan af Buffon och andra vetenskapliga storheter, innebär ju ingenting annat än en hyllningsgärd, som man kunde vänta hvarhelst i verlden dylika inskrifter förekomma. Men öfverraskande är, att i hvardera af bygnadens båda uppgångar står Linnés byst och i biblioteks-salen intages hedersplatsen af den ofvan nämda oljetaflan, hvarjemte der fins en samling af icke mindre än fyrtio särskilda Linné-porträtt i litografi, fotografi o. s. v. På hyllorna stå hans verk, omfattande äfven hans flesta akademiska afhandlingar, men framför allt ett exemplar i praktband af hans berömda, i Amsterdam tryckta »Hortus Cliffortianus». För minnesdagens firande voro redan förliden sommar förberedelser i gång: en af Hollands vetenskapliga celebriteter skall hålla festtalet, och en utställning af Linnés arbeten kommer att anordnas. För att nämna en redan försiggången och alltjemt beståndande ärebetygelse åt »blomsterkonungen» från Sverige, förtjenar det hågkommas att 1868 öppnades i närheten af Amsterdam en skola för trädgårdsanläggningar, hvilken bär namnet *Linnæus*. Den har ett årligt statsanslag af 3000 gulden och ett provinsunderstöd af 2000; kursen är treårig.

Att man inom den till universiteten hörande holländska literaturen måste påträffa åtskilliga uttalanden om Linné, är lätt att förstå. Så t. ex. redogöres för Linnés promotion i Harderwijk samt för hans förbindelser med holländska lärde i *Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool door Hermannus Bouman* (Utrecht 1847), men äfven under den allra senaste tiden hafva holländarne skrifvit monografier öfver den ryktbare svenske gästen. Detta har varit fallet både i innevarande årtionde och ett föregående. Sålunda innehåller Hollands förnämsta

Digitized by Google

literära tidsskrift, *De Gids*, i årgången för 1875, en utförlig uppsats om Linné af professor Rauwenhoff i Utrecht, författad egentligen med anledning af Gistels 1873 utgifna arbete, men dock ej i saknad af rätt intressanta originalnotiser, till hvilka vi längre fram återkomma. Och detta är icke den ende Utrechtprofessor som i nyare tid egnat sin penna åt ämnet. Den i Groningen utgifna periodiska skriften *Album der Natur* innehöll 1859 en afhandling af zoolog. professor J. van der Hoeven i Utrecht »Het leven en werken van Linnæus». Äfven må nämnas, att en i Haarlem utkommande populär illustrerad tidskrift för allmän bildning och konst: *Elk wat wils kennis en kunst* meddelade 1872 en af porträtt åtföljd lefnadsteckning öfver Linné.

Vi återgå imellertid nu till föremålet för alla dessa nutida hyllningar, sådan han i verkligheten i april 1735 anträdde sin utländska resa. Från Falun genom de sydliga svenska provinserna styrdes kosan till Helsingör. I förbifarten besökte Linné sin födelseort, der han nu saknade sin moder, som föregående år aflidit. Öfver Travemünde och Lübeck anlände han till Hamburg och emottogs der med mycken artighet af rådssekreteraren *Spreckelsen*, känd såsom en kunnig man, hvilken var varmt intresserad af naturhistorien och stod i brefvexling med de mest betydande naturforskare. Öfver hans namn har i följd af en förvexling en anstrykning af löjlighet kommit att hvila. Det berättas nämligen af Linnés äldre biografer, Stöver och Hedin, så väl som af den senaste, Gistel, att Spreckelsen hade bland sina naturhistoriska samlingar ett uppstoppadt skinn af en orm, som troddes hafva haft sju hufvuden, hvilka alla i bästa ordning voro fästade vid skelettet. I Linnés egenhändiga anteckningar uppgifves dock att det var i hamburgborgmästaren Johann Anderssons och dennes broders museum, som hydran med de sju hufvudena befann sig. Öfvertygad att naturen icke gör någon så stor afvikelse från sin regelbundna gång, ville icke endast Linné sjelf här öfvertyga sig om ett slags bedrägeri på naturens bekostnad, utan äfven derom öfvertyga andra. Han blef införd i naturaliekabinettet, och vid en undersökning af det förmenta vidundret fann han att man till det naturliga hufvudet af en orm

Digitized by Google

på hvardera sidan fogat trenne falska hufvuden, som blott af en kännares öga kunde urskiljas.

Upptäckten var fatal icke blott för borgmästaren, utan äfven för Linné. Hydran hade betraktats såsom en synnerlig dyrbarhet, och det sällsamma djuret tjenade till och med till underpant för 10,000 mark — nu var det kanske knapt värdt 100. Men skammen och skadan föllo icke på bedragaren, utan på den bedragne. Derför uppstod stor förlägenhet, och efter många öfverläggningar fordrades af Linné *lagliga bevis*, att ormen icke vore något under. Sanningen och dess försvarare hotades härigenom tydligen af den tyska advokatyrens konstgrepp. Under dessa förhållanden fick Linné af en doktor Jänisch det vänskapliga rådet att han så fort som möjligt borde söka att komma ifrån den fria riksstaden. Linné följde anvisningen och yttrade sedan: »I Hamburg har jag haft blott en enda vän, det var doktor Jänisch.»

Så började Linnés resa med äfventyr och oväntade tilldragelser, och han måste, enligt sitt eget uttryck, »för att undvika Anderssönernas hämd», hufvudstupa lemna den stad, åt hvars trädgårdar och museer han fröjdat sig inemot en månad, egentligen längre än hans finanser det tilläto.

Till Amsterdam for nu Linné sjövägen och uppehöll sig en veckas tid i den stora staden, för att se på den prakt och omkostnad, som här voro nedlagda, hvarefter han fortsätter färden till Harderwijk i Geldern. Väl hade medicinen för honom hittills blott varit ett bistudium, men den afhandling om orsakerna till frossan, särskildt i hans fädernesland (»Hypothesis nova de febrium intermittentium caussa», tryckt i Harderwijk), hvilken han försvarade vid det holländska lärosätet den 23 juni 1735, vitnade dock om hans originalitet också på detta område, i det han sökte sjukdomens hufvudorsak i det lerhaltiga dricksvattnet. Äfven i muntliga förhör hade han inför fakulteten i Harderwijk bestått profvet, och den 24 juni promoverades han till medicine doktor.

Hufvudändamålet med den långa resan var alltså vunnet. Enligt sin blifvande svärfaders råd, borde Linné efter erhållen

Digitized by Google

doktorsgrad återvända till Sverige, för att bosätta sig som praktiserande läkare. Han ville dock icke lemna Holland, utan att först lära känna dess förnämsta märkvärdigheter och förnämsta lärde.

Särskildt måste det hafva legat honom om hjertat att få se de stora blomstersamlingarna. Den tiden var väl redan förbi, då man i Holland idkade blomsterodling med ett slags monomani och betingade fabelaktiga summor för i synnerhet sina tulpaner, som voro döpta med dussintals namn efter generaler, målare, fåglar, strömmar, städer och skalder — den tiden, då löken till tulpanen »Admiral Lievkenshoek» såldes för 4,400 gulden och »Semper Augustus» för 13,000 gulden. Det var kring medlet af sjuttonde århundradet, som man spekulerade i blommor och framför allt i tulpaner liksom i statspapper. Man sålde för oerhörda summor, hvad man icke hade i handom att leverera på en viss dag, och på detta sätt afyttrades många flera tulpaner, än Nederländerna i sin helhet hade att uppvisa. I en enda stad lär saluvärdet uppgått till tio millioner gulden, och en köpman i Amsterdam skall på sådan handel hafva inom fyra månader förtjenat omkring 68,000 gulden. Säljarne hade aldrig egt hvad de utbjödo, och köparne fingo icke se det, men slutligen begaf det sig, att åtskilliga köpare vägrade betala hvad de aldrig bekommit, och häraf uppstodo helt naturligt vissa rättegångar. Regeringen bestämde att dessa skulder skulle betraktas som andra och lagligen indrifvas. Då föll med ens priset på »Semper Augustus» till femtio gulden, och den skandalösa handeln upphörde.

Äfven på Linnés tid, såsom ännu i dag, utmärkte sig dock holländarne genom kärlek till blommor. De rika köpmännen egde anläggningar, der växter från verldens alla trakter odlades. I synnerhet var detta, såsom ännu, fallet kring Haarlem och Amsterdam. Efter ett kort besök i dessa städer, dit han imellertid snart skulle komma att återvända, begaf sig Linné till landets äldsta lärdomssäte, som under innevarande årtionde firat sitt 300:årsjubileum. Till sin grundläggning närmast Leiden kommo universiteten i Franeker (1585), i Groningen (1614), i Utrecht (1638) och Hardervijk (1648). Som minne af Linnés promotion i Harderwijk stod länge hans byst uppstäld i derva-

Digitized by Google

rande botaniska trädgård, men universitetet i Harderwijk liksom i Franeker är numera upphäfdt.

Med Linnés reskassa var det vid hans ankomst till Leiden illa beställdt. Han nödgades hyra sig ett vindsrum och lefva på det torftigaste sätt. Imellertid sökte han skaffa sig bekanta och vänner, och han fann dem äfven. Bland dessa var Johan Fredrik Gronov, såsom Linné uttrycker sig, den kuriösaste. Då Linné besökt honom, fick han ett genbesök, hvarvid Gronov erhöll del af hans *Systema Naturæ* i manuskript. Gronov föll i förvåning öfver denna skrift och begärde att på egen bekostnad få förlägga den samma, hvarpå tryckningen begyntes. Det var dock visserligen intet stort ekonomiskt vågspel, ty denna öfversigt af naturens tre riken utgjorde i tryck blott 14 foliosidor, men den lade dock i dagen författarens förvånansvärdt rika ande, den var hörnstenen till hela bygnaden, hvilken arkitekten sedermera uppförde i skön symmetri och som genom främmande konstnärer blifvit ytterligare förstorad. Det var denna skrift Linné inledde med de berömda, enkelt storartade orden: »Jag såg skuggan af det högsta väsendet skrida förbi mig, och jag intogs af vördnad och beundran. Jag letade efter dess spår i sanden — hvilken kraft, hvilken vishet! Jag såg djuren vara till endast genom växterna, växterna genom de liflösa partiklarna, och dessa åter bildade jorden. Jag såg solen och stjernorna utan tal hänga fria i rymden, hållna i handen af varelsernas varelse, det stora mästerstyckets konstnär.» Efter denna höga början, som vitnar om, huru Linné insåg sin kallelse, ingår han i det speciela af naturens riken och skildrar i enkla, träffande drag hvarje rikes egenheter och de särskilda naturkropparna, åt hvilka han anvisar en tillbörlig plats i tingens eviga ordning.

Man har i nyare tid — anmärker Agardh i sin minnesteckning af Linné — bemödat sig att upptäcka fel i detta arbete. Man har önskat att kunna förstöra äfven sjelfva grundlinierna deraf, för att kunna gifva sig sjelf äran af det snille, som frambragt det, men förgäfves. Grunddragen äro outplånliga, som den natur de tecknat, och i alla tider skall detta arbete blifva naturforskarens gyllene bok. Väl finnes mycket att dervid förbättra,

Digitized by Google

att fylla, att utvidga, och, utan fara för författarens ära, äfven att klandra. Men detta är lätt. Det är lätt att i de praktiska vetenskaperna klandra hvad föregångare framstält, liksom det, enligt Linnés egen liknelse, är lätt för dvergen, som sitter på jättens axlar, att se längre än han, under det denne icke ens vet att han bär honom. Så hafva hundratals dvergar klättrat upp på Linnés skuldra och ropat, då de se öfver hans hufvud: Se huru kortsynt han är!

Den lilla skriften väckte ock genast i Holland stor uppmärksamhet och öppnade dörrarna till landets dåvarande mest berömde vetenskapsman, den store läkaren, till hvilken man på bref kunde begagna adressen: *Till hr Boerhave i Europa.*

Linné hade särskildt önskat att få se och tala med honom, men till en början förgäfves. Och detta var icke underligt, ty en minister kunde icke vara mera öfverhopad med böneskrifter och besök, eller svårare att få audiens af, än Boerhave. Hans domestiker skördade häraf fördel och behandlade audienserna som en finansoperation. Linné kände ej detta bruk och var icke heller i tillfälle att gifva presenter. Hvad kunde han väl för öfrigt hoppas för egen del, då han hörde omtalas, att sjelfva Peter den store fått vänta flera timmar på ett samtal med Boerhave! Efter det Linné sändt denne sitt system uppläts dock genast nådens port: Boerhave blef nyfiken att lära känna författaren och inbjöd honom till sitt ett stycke från Leiden belägna landtgods, der det fans en ypperlig samling utländska växter. Linné infann sig och den sextiosjuårige Boerhave emottog honom med största vänlighet och förde honom omkring i trädgården för att pröfva hans kunskaper. Som en sällsynthet förevisade Boerhave bland annat en *Cratægus aria* (vild rönn) och frågade om han någonsin sett detta träd, som ännu icke vore beskrifvet af någon naturkunnig. Linné svarade, att han ofta påträffat det i Sverige och att det äfven redan var beskrifvet af Vaillant. Förvånad, nekade Boerhave med så mycket större tillförsigt, som han sjelf utgifvit det verk af Vaillant, hvartill Linné hänvisat. För att afgöra ovissheten och bestyrka sin mening hemtade Boerhave boken, och det visade sig då, att trädet der stod beskrifvet till

Digitized by Google

alla sina kännetecken. Långt ifrån att känna sig sårad, tillrådde nu den förträfflige gamle mannen sin unge gäst att ingalunda resa från Holland, såsom han ämnade, utan i stället bosätta sig der. Och då Linné svarade, att han gerna ville dröja något qvar, men att hans torftiga omständigheter nödgade honom att följande dagen öfver Amsterdam återvända till Sverige, fick han af Boerhave ett rekommendationsbref till dennes f. d. lärjunge, botanices professorn Burmann i Amsterdam, som ock vänligt mottog honom, men för tillfället var så sysselsatt, att Linné ombads återkomma en annan dag. Det skedde så, och ett samtal uppstod om botaniska ämnen. »Vill ni se mina växter? frågade mig Burmann — så berättade Linné sedan sjelf. Med mycket nöje, svarade jag. Burmann visade mig en växt, i det han tillade: Ser ni, detta är en sällsynthet. Jag tog en blomma deraf, undersökte den och säger: Det är ett slags lager. Nej! nej! sade Burmann. Jo, sannerligen är det så, det är blomman af *Laurus cinnamomum.* Ja, sade Burmann, det är cinnamomum, men icke lager, hvarpå jag visade honom att cinnamomum tillhör lagerns slägte. På samma sätt gick det med flera andra växter och ändtligen frågar han mig: Vill ni hjelpa mig med min växtbeskrifning öfver Ceylon. Vill och kan ni stanna i Amsterdam? Han offererar mig en präktig kammare, uppvaktning och kost vid sitt eget bord, och Linnæus tager emot detta goda tillfället till näst kommande år.»

Kort derefter inträdde ett nytt skede i Linnés lyckliga förhållanden, i det han som vistelseort utbytte Amsterdam mot Haarlemtrakten.

Än i dag ligger Haarlem fullständigt inbäddadt som ett Floras tempel. Rundt kring staden gå trädgårdar, som från slutet af april och början af maj bilda en krans af myriader tulpaner och hyacinter, af hvilka resande från verldens alla trakter plocka sig en bukett. Till den plats, slottet Hartekamp, der Linné enligt sitt naiva, målande uttryck tillbragte två de oskyldigaste år, hvarunder han glömde fädernesland, vänner, slägtingar och tidigare motgångar, åker man från Haarlem en halftimmes väg i en enda oafbruten allé.

Digitized by Google

Det var här den rike amsterdamborgmästaren dr Georg Clifford, en af ostindiska kompaniets direktörer, en gång herskade. Med den yttersta kostnad och prakt hade han här anlagt en stor trädgård, dit han samlat växter från alla verldsdelar. Men den vetenskapligt ordnande handen saknades till dess skatternas egare lyckades eröfra Linné.

Berättelserna huru Linné kommit till Hartekamp äro något vexlande. I Holland har en sägen gått, att Linné skulle hafva anmält sig att i vanlig mening sköta trädgården hos borgmästaren och att han äfven blifvit antagen i denna egenskap. Det är ju dock föga sannolikt, att Linné, som redan innehade lärdomsgraden af dr med., skulle till att börja med blott varit ett underordnadt biträde hos trädgårdsmästaren, ehuru han väl kan hafva med egna händer deltagit i blommornas skötsel. Ännu lefver en ättling af den berömde borgmästaren, en hr A. H. Clifford, bosatt i Over-Holland, och denne har ur sina familjeanteckningar meddelat prof. Rauwenhoff, författaren till den i det föregående nämnda uppsatsen i tidskriften *De Gids*, att Linné ursprungligen tagit in på ett herberge i Amsterdam, der värden uppköpte blommor äfven för borgmästarens räkning, och att den unge utländingen på detta sätt först fått höra talas om Hartekamp samt äfven begifvit sig dit. Det är ju ock mycket möjligt att Linné okänd gjort ett besök vid slottet, men ur hans egen muntliga berättelse för samtida framgår dock, att åtminstone den egentliga uppgörelsen med Clifford gick genom Boerhave och Burmann.

En dag begaf sig nämligen Clifford till sin läkare, Boerhave. »Jag vill gifva er ett godt råd», sade då den senare. »Ni saknar ingenting annat för ett lyckligt lif än en läkare, som dagligen kan se till er, eftersom ni är hypokondrisk, bestämma er diet och i vigtigare fall rådfråga mig.» — »Ett godt råd», svarade Clifford, »men hvar skall jag finna en lämplig person.» — »Jag vill hjelpa er», sade Boerhave. »Jag känner en ung svensk, som för tillfället uppehåller sig i Amsterdam; denne anbefaller jag på det varmaste åt er. Han är derjemte en förträfflig botaniker och kan ordna er trädgård på Hartekamp.»

Clifford fann förslaget tilltalande och han underlät icke

Digitized by Google

att utföra det. Burman och Linné inbjödos till Hartekamp. Man gick ut i trädgården och besåg växthusen, särskildt plantorna från Goda hoppsudden. Linné undersökte dem och uppgaf hvilka af dem redan voro bekanta och hvilka nya. De vidsträckta kunskaper Linné ådagalade öfverraskade Clifford, och då värden med sina gäster återvändt till boksalen, framlade han för Burmann engelsmannen Sloanes praktverk öfver Jamaika med de orden: *Jag eger arbetet i duplett och jag vill skänka er det, om ni deremot afstår Linné åt mig.* Afgörandet öfverlemnades åt Linné sjelf, och då anbudet lydde på fri taffel och bostad samt en dukat om dagen eller 1000 gulden om året, föll det sig icke svårt för honom att antaga det samma.

»Alltså blifver Linnæus hos Clifford» — skrifver Linné sjelf — »der han får lefva som en prins, får den största trädgård under sin inspektion, får förskrifva alla de örter som saknas i trädgården och köpa de böcker som fattas i biblioteket; ty var ock nu tillfälle för Linnæus att arbeta i botaniken, då han hade alla de tillfällen som önskas kunde. Han arbetar ock derpå både dag och natt och söker i förstone få sin *Flora Lapponica* på trycket, som ock trycktes i Amsterdam, och till hvilkens utredande tabellerna förskötos af ett sällskap derstädes, som var förenadt med Burmann och hvilket Linnæus ofta besökte.»

I dessa dagar hade Linné den glädjen att emottaga sin vän och studiekamrat från Upsala, *Artedi,* som från en resa i England skulle öfver Holland återvända till Sverige. Han önskade förvärfva sig doktorsgraden, men saknade tillgångar dertill och befann sig öfver hufvud i torftigare omständigheter än vännen. Denne blef nu hans gynnare och anbefalde honom åt apotekaren Seba i Amsterdam, hvilken samlat en mängd naturalier och äfven påbegynt en beskrifning deröfver, men behöfde biträde för afslutningen. »Knapt hade jag» — så berättar Linné — »författat mina *Fundamenta Botanica,* förr än jag meddelade dem åt Artedi; han deremot visade mig det verk, hvarpå han arbetat i så många år, *Philosophia Ichtyologica* och andra handskrifter. Hans förtroliga samspråk var mig angenämt; imellertid var jag sjelf öfverhopad med göromål och blef otålig öfver att han uppehöll

Digitized by Google

mig så länge. Ack, hade jag vetat att det var det sista besöket och de sista orden af den ädle vännen, huru gerna skulle jag icke velat hålla honom qvar och förlänga hans dagar».

En septemberafton 1735, då han från en bjudning hos Seba skulle återvända till sin bostad, tog nämligen Artedi miste om vägen och kom till en af Amsterdams många kanaler utan ledstänger. Han föll i vattnet, hans rop och hans dödskamp blefvo icke hörda, och fjerran från fäderneslandet blef den unge svensken ett offer för det element, med hvars invånare han var så förtrogen. Med bitter sorg skyndar Linné vid underrättelsen härom till Amsterdam och sörjer för att den sista hederstjensten blef bevisad vännen. Redan i Upsala hade de ömsesidigt insatt hvarandra till arfvingar af sina böcker och handskrifter. Linné tänkte nu inträda i sina rättigheter och taga vara på vännens vetenskapliga ära. Men den värd, hos hvilken Artedi bott och hos hvilken han blifvit nödsakad att sätta sig i skuld, ville ingenting utlemna, utan ämnade sälja qvarlåtenskapen på auktion. Seba gaf blott 50 gulden till begrafningen, men Cliffords frikostighet kom nu Linné till hjelp. Denne inköpte handskrifterna och skänkte dem åt honom. Det förnämsta ibland dem, verket om fiskarna, utgaf ock Linné 1738. »Hvem kunde göra detta bättre» — säger han i förordet — »än den, som var så bekant med Artedis stil, idéer och hela metod. Hur lycklig skall jag icke skatta mig, om jag förevigat minnet af min olycklige vän och för alltid bevarat ett verk, som i sitt fack är ett bland de bästa och förtjenstfullaste. Artedi har gjort sin vetenskap, som var én af de svåraste, till en af de lättaste. Måtte det gifvas flera Artedi's, som så beskrifva djurriket.»

Det var i början af våren 1736, som Linné började sin verksamhet på Hartekamp. I detta paradis, såsom han sjelf kallar det, kommo de stora planer, som länge grott hos honom, till mognad, efter det han genom en resa till England, företagen på Cliffords bekostnad, på sommaren 1736, ytterligare utbildat sina iakttagelser och gjort sitt vetande och sitt skarpsinne gällande bland briternas mest berömda vetenskapsmän.

Den störste kännaren och samlaren inom naturhistoriens fack

Digitized by Google

var då den ofvan nämde baroneten Hans Sloane, sedermera stiftare af British Museum. Till denne hade Linné från Boerhave ett rekommendationsbref så lydande: »Linnæus, som öfverlemnar detta bref, är ensam värd att få se er och att af er blifva sedd. Den som ser er båda tillsammans, han skådar två män hvilkas like verlden knapt eger.»

Men oaktadt anbefallningen i sådana uttryck, hvilka Boerhave med sitt enkla, från smicker skilda umgangssätt väl aldrig förut begagnat, och hvilka Sloane aldrig hört om någon främling, blef dock Linné icke så varmt och vänskapligt mottagen som han förestält sig. Den gamle Sloane tyckes hafva illa upptagit komplimangen och sammanställningen med den unge mannen, hvilken likväl under samtalets lopp lyckades utplåna detta ofördelaktiga intryck, såsom ock blef fallet med Miller, föreståndaren för den botaniska trädgården i Chelsea. Då nämligen denne förevisade sina växter och uppräknade dem med äldre, föga träffande benämningar, teg Linné stilla. Hans tystlåtenhet togs för okunnighet och Miller yttrade till en bekant: *Borgmästar Cliffords botanist är mig just en stor man; han känner ju inga växter.* Linné fick veta detta och gick åter till honom. Miller begagnade å nyo de gamla namnen. Hvarför använder ni dem? sade Linné; vi hafva ju kortare och bättre. Miller blef förtretad, men vid förnyade besök höll han undervisningen till godo, gaf åt Linné de växter, som behöfdes för den Cliffordska trädgården, och inrättade sedermera sina egna samlingar efter Linnés system.

Från London begaf sig Linné till landets förnämsta akademi, till Oxford, hvars störste och namnkunnigaste botanist vid denna tid var Joh. Jac. Dillenius, bördig från Hessen, till hvilken den rike engelsmannen W. Sherard stod i samma förhållande som Clifford till Linné. Vid Linnés första besök hos Dillenius var Sherard närvarande och sedan man något samtalat på latin sade Dillenius på engelska till Sherard: *Ser ni, detta är den unga karlen, som bringar oreda i hela botaniken.* Linné förstod detta, eftersom sannolikt ordet *confound (confundere)* blifvit användt; men han låtsade som om han ingenting begripit.

Digitized by Google

Man tog derpå trädgården i betraktande och Linné observerade en växt, som han såg för första gången. Han frågade Dillenius efter namnet. Vet ni icke det? blef svaret. Jo, om jag törs aftaga och undersöka en blomma, så skall jag genast säga det. — Ja, gör det! — Och Linné sade den rätta benämningen. Dillenius var likväl fortfarande tillbakadragen och kall mot främlingen.

Med misströstan om att kunna vinna hans vänskap, gick Linné dock efter ett par dagar ytterligare till Dillenius och anhöll att han måtte beställa ett åkdon till London, eftersom Linné icke kunde ett ord engelska. En betjent blef ock afskickad härför. Men innan jag reser — sade Linné — vill jag bedja er om en enda sak. Förklara, hvarför ni i förrgår yttrade till den person, som då var hos er, att jag var *den der, som bringar oreda i hela botaniken.* Med förlägenhet sökte Dillenius att vända samtalet på annat, men Linné var envis.

Nå, sade han slutligen: kom då med mig, gick till sitt bibliotek och hemtade Linnés ännu icke utgifna verk: *Genera Plantarum,* hvaraf Gronov utan Linnés vetskap sändt honom hälften af de tryckta arken. På alla sidor stodo NB. *Hvad skall detta betyda?* frågade Linné. *Alla de oriktiga växtslägten, som finnas i er bok.* — De äro icke oriktiga; men om de skulle vara det, ber jag er att upplysa mig. Med tacksamhet skall jag emottaga edra förbättringar. — Nåväl, låt oss göra ett försök. De vandrade ut i trädgården. Dillenius tog en växt — *Blitum* — som enligt hans och andras åsigt hade tre ståndare. Linné undersökte blomman och fann, såsom han förmodat, blott *en* ståndare. — Åh, det inträffar kanske med en blomma! — men det inträffade med alla. Man undersökte derpå flera växter, och de slägten Linné bestämt, visade sig vara de riktiga. Nu vände sig bladet. Linné säger på sitt kraftiga språk, att Dillenius efter den betan icke lemnade honom i fred en timme på dagen och »ändtligen släppte honom med tårar, kyssandes, sedan han tillförene tillbudit honom att lefva och dö med sig, som professionens lön vore tillräcklig för bägge.» Offentligen synes Dillenius icke hafva velat erkänna Linnés system, men

Digitized by Google

under fortsatta vänskapsbetygelser förmådde han Linné att ännu några veckor qvarstanna i Oxford och för de Cliffordska samlingarna afstod han hvad helst Linné önskade.

Året efter detta Linnés Englandsbesök var för honom det alsterrikaste i hela hans lefnad, i det han under loppet af 1737 utgaf inemot 200 tryckta ark. Hade än den lärda verlden skådat åtskilliga motstycken till ett så omfattande författarskap, så föll dock den skilnaden genast i ögonen att Linnés arbeten voro i ordets strängaste bemärkelse originalverk, hvilande på de mödosammaste forskningar och uppfylda af nya uppgifter och noggranna, kritiska framställningar.

En af de största olägenheter, som dittills försvårat botanikens studium och som hotade med en fullständig babylonisk förbistring, var det obestämda, barbariska *språk*, som rådde. »Det liknar ett kaos» — sade Linné — »hvars moder är *dumheten*, hvars fader är *observansen* och hvars amma är *fördomen*.» Det var mot detta han kritiskt vände sig, i det han undersökte växternas slägt- och artnamn, påpekade dåliga val och fastställde goda samt framlade vissa regler för benämningen. »Botanisterna» — skref han 1737 till Haller — »hafva hittills helt och hållet försummat sin vetenskaps språk. Sedan Tourneforts dagar hafva öfver tusen slägtnamn förändrats och införts. Hvad skäl har jag att förändra dem? Intet annat, än att de ej hvila på en riktig grundval, på bestämda lagar. Att de flesta namnen på växtarter äro oriktiga, är blott allt för säkert, och om dessa måste förändras, hvarför skulle då icke detta äfven ske med de oriktiga slägtnamnen! Våra upplysta efterkommande inom botanikens republik skola en gång upphöra att blindt följa de gamles auktoritet. Hvarför skola då de alnslånga namnen *Monolasiocallenomenophyllorum*, *Hypophyllocarpodendrum* och den andra barbariska jargonen bibehållas?»

Just på detta område är det ock den vetenskapliga kritiken i våra dagar framhåller Linnés oförgängliga betydelse. Vi skola, så långt planen för vår framställning det medgifver, ådagalägga detta i det vi hemta ett och annat ur det senast utgifna verket af detta slag (Geschichte der Wissenschaften in Deutschland.

Digitized by Google

Zwölfter Band. Geschichte der Zoologie bis auf Joh. Müller und Charl. Darwin von J. Victor Carus. München 1872).

Enligt hvad förf. anmärker, har man i nyare tid visat sig benägen att om icke underskatta Linnés förtjenster om zoologien och botaniken, åtminstone betrakta dem såsom af öfvervägande historiskt intresse, efter som de frågor, hvilka numera gifva innehåll åt de vetenskapliga sträfvandena, blott sällan och öfver hufvud nästan alldeles icke blifvit berörda af Linné. Icke blott historiskt är dock hans betydelse äfven för den nutida naturvetenskapen utomordentligt stor och knapt öfverträffad af någon annan man. Skola allmänna sanningar kunna härledas ur enskilda iakttagelser, så måste de senare återgifvas så noggrant, att man under alla omständigheter vet hvarom fråga är. Detta hade dock ända till Linnés framträdande icke varit möjligt, hvarken inom zoologien eller inom botaniken. Af djur hade man lärt känna ett ganska betydande antal, men ingen var i stånd att med säkerhet angifva, om icke två eller flera olika beskrifningar kunde passa in på ett och samma djur. Inom det filosofiska området skulle sedan århundraden ingen fallit på den tanken att ens tala om en vetenskap, så vida icke de ämnen som togos i betraktande kunde på ett klart utpräogladt språk så tydligt betecknas, att hvarje fackman redan vid anförandet af ett bestämdt namn klart insåg hvarom fråga var. Men om man kastar en blick i de naturhistoriska arbetena af Linnés föregångare, en Ray, Klein m. fl., så framträder det missförhållandet särdeles känbart, att man i stället för korta, de enskilda formerna fullt motsvarande uttryck, finner mer eller mindre utförligt hållna bestämmelser, som visa sig otillräckliga i nästan alla de fall, i hvilka frågan är att åtskilja en nära beslägtad form från en annan och igenkänna en redan förut skildrad. Enskilda försök att fastställa terminologien hade väl blifvit gjorda, men icke på något följdriktigt och omfattande sätt. Med andra ord, man hade fordom sällan ett enkelt namn för en växt. Man uppförde den under en genusbenämning och tillade en fras som innehöll antingen upptäckarens namn eller växtens likhet med en annan eller dess växtställe, blomningstid eller andra föga utmärkande bisaker. Denna fras

Digitized by Google

af så oregelbunden sammansättning var ytterst svår att behålla i minnet.

Då nu Linné företog sig att bestämma det tekniska språket, var det i synnerhet af vigt att han tog fastställandet af artbegreppet till en systematisk utgångspunkt. Han hänvisar derpå, att individantalet inom hvarje species beständigt förstoras och att det kan föras tillbaka till ett enda par eller en hybrid form. Att finna de naturliga grupperna, var enligt hvad Linné framhåller botanikens slutmål. »Naturen gör inga språng».

I förbigående må här anmärkas att denna sentens: »Natura non facit saltum» utgjorde hufvudföremålet för de föreläsningar Linné längre fram höll för Sveriges kunskapsälskande drottning, Lovisa Ulrika. »Det ämnet» — yttrar hans minnestecknare, Hedin — »som vid dessa tillfällen mest retade Hennes Maj:ts nyfikna uppmärksamhet, var förklaringen öfver den grundregel Linné hade framstält: *naturen gör aldrig något språng*. Han påstod att dess kedja var oafbruten ifrån menniskans nära frände apan intill djurplantan, och ifrån denna till stenmassan. Denna sats, så mörk, då den först framställdes, blef en ljus och begriplig sanning, när Linné förklarade den. — Ibland de delar af menniskokroppen, hvilka Linné med en särdeles noggranhet hade undersökt, var hjernan. I en komparativ anatomi hade han sökt utforska huruvida denna konstbygnad hos djur, som i sina gradationer närmast likna menniskan, hade med menniskohjernan en verklig komparativ likhet. För sig sjelf hade han uppgjort en egen lära om hjernans organer, och det var icke sällsynt att se honom på sina mest älskade lärjungar undersöka hufvudskålens yttre beskaffenhet, för att döma om hvars och ens minne, fattningsgåfva och böjelser. Han skulle utan tvifvel hafva utvecklat mycket af dessa hemligheter, om ej hans plan att omfatta hela naturen upptagit all hans tid och om han icke sett att den högsta ålder knappast skulle räcka till för detta enda undersökningsämne, så framt det möjligen skulle kunna bringas till ett slags redighet. Härtill kom ännu ett vigtigt skäl: Linné älskade lugnet, vördade samhällslagarna och afskydde allt som offentligen kunde gifva anledning till tvister, hvilka till äfventyrs

Digitized by Google

ligga utom menskliga förnuftets bedömande. Vi böra ock påminna oss, att han lefde nära intill, om icke under sjelfva intoleransens välde. Han, som vördnadsfull predikade skaparens under, ville ej att denna predikan skulle blifva någon till förargelse. Han hade redan ådragit sig ett slags misstroende att gynna materialismen. Hade han företagit sig utredandet af en lära, som i den mindre upplystes omdöme närmast synes leda till befästandet deraf, så skulle han hafva handlat emot sina grundsatser. Han undvek derför att i sina skrifter vidröra detta ämne, men han utbredde sig någon gång deröfver i sina enskildare föreläsningar och hörde med nöje att man deröfver anstälde undersökningar.»

Som man finner, var Linné i sin uppfattning af naturens kedja i viss mån en föregångare till Darwin; »Linné kan knapt afhålla sig» — skref Haller 1746 — »från att göra menniskan till apa eller apan till menniska.» Vi återvända imellertid till ännu några notiser om Linnés inledande verksamhet såsom naturhistorisk lagstiftare.

I det han förklarar *systemet* vara Ariadne-tråden inom botaniken, hvarförutan örtkunskapen skulle bli ett kaos, hänvisar han på behof som närmast borde afhjelpas. Som exempel anför han en obekant indisk planta; härvid kunde en »växtamatör» jemföra alla möjliga beskrifningar och afbildningar, och blott genom en tillfällighet påträffa dess namn, hvaremot en »systematiker» snart skulle afgöra om han hade inför sig ett nytt eller ett gammalt slägte. Men just den omständigheten, att Linné under sina planer för reformering af naturhistorien icke tänkte endast på beskrifna former, utan derjemte hade för ögonen den högre uppgiften att genom en naturlig anordning af formerna uppvisa deras vidare slägtskap, skaffade inom kort allmänt erkännande åt Linnés system.

Eftersom revolutioner icke kunna försiggå i lugn, så reste sig naturligtvis till en början åtskilliga motståndare. Den förste, hvilken Linné fruktade som fiende men hvilken han sedermera fick åtskilliga anledningar att som rådgifvare och som uppriktig vän värdera, var den berömde polyhistorn Albr. Haller, profes-

Digitized by Google

sor i Göttingen. Genom Gronov hade Linné erhållit kännedom om ryktet att Haller tänkte skriftligen uppträda mot hans nya system. Han sände honom derför 1737 från Hartekamp en skrifvelse, hvarur några karakteristiska utdrag må meddelas.

»Just nu har jag fått veta, att ni ämnar förklara er som min fiende. Tillåt att jag härom utlåter mig något utförligt. Så vidt möjligt skulle jag önska att undvika er ovilja och era angrepp. Hellre ville jag vara på samma sida som ni. Må frid råda oss emellan! Jag har alltid, sedan ert namn blef mig bekant, skattat er särdeles högt. Aldrig har jag, så vidt jag vet, stått er på något sätt i vägen. Hvarför vill ni då utmana mig till strid?»

»Om det är mitt oskyldiga sexualsystem, som är anledningen till kriget, så är detta synnerligen orättvist. Jag har aldrig utgifvit denna metod för att vara naturlig. Blir ni skapare af en sådan, skall jag genast erkänna den samma. Har ni iakttagit misstag af mig, må era större insigter öfverse dermed. Hvem har väl ej på naturens vidsträckta område gjort sig skyldig till villfarelser. Tillrättavisa mig vänligt, och jag skall tacka er. Alla de förnämsta botanister hafva uppmuntrat mig, ingen har undertryckt mitt omättliga begär att lära känna naturen. Skulle ni ensam vara omedgörlig? Att döma af er afhandling (»Ad rei medicæ et scientiæ naturalis incrementa», i en nürnbergstidskrift 1734) synes mig ert tänkesätt vara alltför ädelt, för att ni skulle vilja förhäfva er öfver andras bristande kunskaper.»

»Skulle ryktet vara ogrundadt, ber jag er på det lifligaste om förlåtelse för det jag besvärat er med denna framställning.»

I sjelfva verket voro Linnés farhågor ogrundade. Om än Haller framdeles hade ett och annat att anmärka mot Linnés skrifter, besvarade han åtminstone nu brefvet i de hjertligaste ordalag och försäkrade att det icke fallit honom in att vilja störande ingripa i Linnés ärofulla bana. Linné sände då ett tacksägelsebref, hvari han yttrar: »Att ryktet var ogrundadt, är mig utomordentligt kärt. *Endast er och Dillenius skulle jag icke vilja hafva till fiender, ty I hafven läst samma bok som jag läser — naturen.*»

Digitized by Google

Listan på Linnés motståndare är temligen vidlyftig, men deras namn äro nu nästan alla bortglömda, för så vidt ej Linné odödliggjort dem genom ett originelt påfund. Eftersom växternas område med tiden kom att stå under hans öfverhöghet, kunde han der utdela så väl utmärkelse som motsatsen. Vackra växter uppkallade han efter sina vänner, fula och obehagliga efter sina motståndare. Detta senare är fallet med *Siegesbeckia,* som erhållit sitt namn efter Linnés fanatiske förkättrare, prof. Siegesbeck i S:t Petersburg.

Af de vetenskapliga storheter, som gåfvo Linné sitt erkännande, hafva vi i det föregående anfört tillräckligt många. Vi lägga härtill blott ännu en celebritet utanför fackmännens krets, ett af århundradets största literära snillen, Jean Jacques Rousseau. När Björnståhl 1770 besökte honom i Paris, och omtalade sig hafva åtnjutit Linnés undervisning, utbrast Rousseau: »Hvad, känner ni min mästare och lärare, den store Linné? När ni skrifver till honom, helsa då ifrån mig och kasta mig för hans fötter — *et mettez moi à genoux devant lui.* Säg honom att jag icke känner någon större man på hela jorden.» — — Och i förordet till sin »Dictionnaire de Botanique» yttrar Rousseau i afseende på Linnés språk: »Man har invändt, att icke alla orden deruti äro *ciceronianska.* Men detta klagomål skulle hafva en förnuftig grund endast i det fall, att Cicero skrifvit ett fullständigt verk öfver botaniken. Orden, grekiska eller latinska, äro uttrycksfulla, korta, välljudande och dana genom sin utomordentliga bestämdhet fina konstruktioner. Just i det dagliga användandet märker man fördelarna af detta språk, lika beqvämt och nyttigt för botanisten, som algebran för naturforskaren.»

Det var ett utomordentligt lyckligt grepp, att Linné införde ett nytt, enkelt sätt äfven för beteckningen af arterna. Olägenheten att igenkänna djur- eller växtarter, för hvilka intet enkelt, allmänfattligt namn fans, blott genom en långdragen definition på andra, blef så mycket odrägligare, ju flera nya former man hade att afhandla. I stället för den uteslutna frasen införde Linné växtens definition i korta men digra ord, som ofta i sina två rader innefattade mer än föregående författare kunnat fram-

Digitized by Google

ställa i sina sidlånga beskrifningar. Och om än han i uttryckets korthet och sammanträngdhet stundom går ända till den yttersta gränsen af det begripliga, utmärka sig dock äfven hans knappaste bestämningar och skildringar genom ett drag af så innerlig iakttagelse, man skulle nästan kunna säga af poesi, att äfven ur denna synpunkt i synnerhet inledningarna till hans skrifter tillhöra de mest fängslande och genom sitt innehåll mest lönande alstren inom den nyare naturhistoriska literaturen.

Bland de verk Linné utgaf under det nämnda året (1737) var äfven den präktiga beskrifningen på den Cliffordska trädgården, *Hortus Cliffortianus*, som trycktes i Amsterdam (500 foliosidor). »Då han var trött af detta arbete», skrifver han sjelf, »förlustar han sig med *Critica Botanica*, som han tryckte i Leiden.» »Men af allt detta arbetet», tillägger han ock — »blef han så utmärglad vid hösten af året, att kan icke mer kunde tåla den holländska luften, ehuru han lefde i allt det välstånd som en dödlig kunde önska; ty han reste in till Leiden att höra Boerhave, när han behagade, fick åka på Amsterdams gator med två par hästar, fick vara i Amsterdam då han behagade, och fick vara på Hartekamp i den sköna trädgården, när honom lyste, och hade der all uppvaktning af kock och betjenter och kunde alltid emottaga dem som gjorde besök, med all högtidlig välfägnad.»

Många hafva med skäl förundrat sig deröfver, att sedan Linné begifvit sig åter till Sverige nämnde han icke mera Cliffords namn, till hvilken han dock stod i så stor tacksamhetsskuld. En förklaring härpå har den af oss i det föregående omtalade Clifford-ättlingen gifvit genom det meddelandet ur familjeanteckningarna, att Linné funnit de förträffligaste egenskaper hos trädgårdsmästaren på Hartekamp, Nietzel vid namn, och att han efter många uppmaningar lyckades förmå denne att flytta till Upsala, der han innehade platsen som akademie örtagårdsmästare från 1739 till 1756. Öfver denna förlust blef borgmästaren förtretad och afbröt helt och hållet bekantskapen med Linné. Möjligen har ock denna misshällighet varit ursprungliga anledningen dertill, att de sällsynta växtsamlingarna på Hartekamp öfverlemnades

Digitized by Google

åt förgängelsen och att spåren af Linné der blifvit så fåtaliga; dock bör det äfven tagas i betraktande att Clifford med tiden råkade i ekonomiskt betryck och redan derför icke förmådde upprätthålla anläggningarna på godset, hvilket sedermera öfvergått till en annan ätt.

I en rotunda i Hartekamps hufvudbygnad hänger ännu i dag den gamla oljemålningen af Linné i lappdrägt midt emot en stor, färglagd plankarta och utsigt af Hartekamps slott (daterad 1708 af Mauritz Walraven, Landmeter), antagligen sådant det tog sig ut äfven på Linnés tid, ett par årtionden senare, med borg, murar, kanaler o. s. v. Att döma af ett uttryck af Agardh, synes det som om det gammaldags slottslika utseendet på Hartekamp bibehållits ett stycke in i vårt århundrade. Det är numera en leende villa i italiensk stil, inbäddad i de lummigaste, präktigaste parker, men icke just påminnande om ett naturvetenskapens paradis. Nära den nuvarande hufvudbygnaden förevisas ett gammalt ståtligt träd, som Linné skall hafva planterat. *Bonte eib* är den holländska benämningen på detta lefvande Linné-minne, med ett rikt löfverk af hvita, i grönt skiftande blad. Den nuvarande egaren af Hartekamp, en baron Verschuur, synes med pietet taga vara på det lilla der fins qvar efter den ryktbare främlingen, och till och med ett par utdöda träd, som traditionen uppgifvit vara af Linnés hand, hafva hållits i helgd. För öfrigt har man i ett på platsen förvaradt exemplar af »Hortus Cliffortianus» åtminstone katalogen öfver de försvunna naturhistoriska anläggningarna.

Nog af, Linné började vid ingången af år 1738 att längta ifrån sin rika holländska fristad tillbaka till fosterlandet. Annars alltid glad och af lifligt lynne, blef han nu nedstämd och melankolisk. Hvarken den ära han skördade eller hans vänners uppmuntringar förmådde hålla honom uppe. Det oerhörda arbetet under det föregående året måste nödvändigt utöfvat ett skadligt inflytande på hans helsa, hvartill kom ännu en omständighet — hans farhåga att mista sin brud. Såsom vi i det föregående berättat, hade den blifvande svärfadern bestämt att giftermålet borde ega rum inom tre år. Denna tid hade nu redan förflutit och

Digitized by Google

Linné var in på fjerde året i främmande land. Med sin fästmö hade han alltjemnt underhållit brefvexling, men den vän (sedermera professorn och biskopen i Åbo, Brovallius) som besörjde denna började att sjelf söka förvärfva sig den skönas gunst, i det han förestälde henne att Linné aldrig skulle komma tillbaka till Sverige. Äfven hennes fader lyssnade till dessa framställningar, men någon mot Linné välvillig person kom emellan och uppdagade förräderiet. Skildringen af Linnés hemresa, som imellertid ej omedelbart försiggick, anföra vi uteslutande med hans egna ord.

Linnæus valedicerar Clifford och reser åt Paris genom Leiden, der han ock valedicerar sina vänner och bekanta. Professor van Royen blir bestört, att Linnæus ville alldeles lemna orten, och offererar honom alla de förmåner, som någonsin kunna gifvas, om han ville allenast blifva hos honom ett halft år, att ställa akademi-trädgården i ordning samt demonstrera för honom sina Fundamenta Botanica, hvarigenom Linnæi principer kommo publice vid en så lyster akademi att propageras, och de Linnæi namn, som han gifvit i Hortus Cliffortianus och andra sina skrifter, kommo att antagas vid en så namnkunnig trädgård. Linnæus resolverar och blifver qvar, hvilket oändligen grämde Clifford, helst som han hade tillbjudit Linnæus så många förmåner. Linnæus sökte att undskylla sig hos Clifford, att han icke blifvit qvar för någon annan orsak, än att hedra sig och sin värdige herr Clifford. Leidiska trädgården var anlagd efter Boerhaves metod, den professor van Royen hade resolverat att kasta alldeles omkull och antaga Linnæi; men Linnæus kunde icke tillåta att den skulle stötas som gjort honom så mycket godt, utan efter som Boerhaves metod ej kunde få stå, hjelpte han van Royen att utarbeta en egen. Örterna i Leiden mönstrades nu af Linnæus med van Royen. De fingo sig nya namn. Linnæus vann allt förtroende hos van Royen; under hvilken tid han nästan hvarje dag var hos Gronovius och hjelpte honom med hans Flora Virginica, hvilken utkom nästan på en tid med Hortus Leidensis, som bägge antagit Linnæi namn och principer. Men att nätterna icke måtte gå fruktlösa förbi, utgaf Linnæus här sina

Digitized by Google

Classes Plantarum och sin aflidne kamrat Artedis Icthyologia i fem delar.

1738 existerade vakans vid den ordinära medicisysslan i Surinam, hvilken skulle besättas af Boerhave, som sökte att få Linnæus dit, framhållande huruledes företrädaren inom fem år skaffat sig några tunnor guld, såsom den endaste medicus i orten; och hvad härliga örter funnos icke i ett sådant skönt klimat? Men då Linnæus drog sig undan, lemnade Boerhave honom tillstånd, att föreslå den tjenligaste, emedan ingen hade sig sig bättre bekant de unga doktorerne, och dem som tillika hade kunskap uti naturhistorien. Linnæus nämner alltså Johan Bartsch ifrån Königsberg, sin förtrogne vän, som af Linnæus icke allenast lärt botaniken, utan ock i synnerhet insekterna. Han blifver strax antagen och afreser samma år till Surinam, men till sin olycka.

Under den tiden Linnæus vistades i Leiden, var en klubb inrättad, der medlemmarne voro dr J. Fr. Gronovius, dr van Svieten, dr Linnæus, Joh. Lawson, en lärd skotte, som mycket rest, Linnæi synnerlige vän, och som ofta frågade Linnæus, om han behöfde något penningar, och då han svarade nej, tog upp 60, 80, 100 gyllen och gaf Linnæus, sägande sig sjelf ändå hafva nog; Lieberkühn, en stor och grof preussare, som hade makalösa mikroskoper; Joh. Kramer, en slarfvig tysk, med oförlikneligt geni till att minnas allt hvad han hörde läsas, och som varit studiosus af alla fakulteter; samt Joh. Bartsch, en smal, vacker, qvick, lärd och sedig yngling. Och då de samlades hos hvarandra, ålåg det den som var värd, att demonstrera något i sin sak, såsom Gronovius i botaniken, van Svieten i praxi, Linnæus i naturalhistorien, Lawson uti historien och antiqviteterna, Lieberkühn uti microscopicis, Kramer uti kemien, och Bartsch uti physicis.

Förr än Linnæus tog afsked i Leiden, var den sjuke Boerhave redan så intagen af sin Hydrops Thoracis, af hvilken följde en stark andtäppa, att han nu icke mera kunde ligga i sängen, utan måste sitta uppe, och hade långt för detta förbjudit, att ingen skulle till honom insläppas. Linnæus var ock den ende,

Digitized by Google

som fick komma in att kyssa sin store informators hand, med ett bedröfligt vale, då den svaga gubben hade ännu så mycket krafter, att han förde Linnæi hand till sin mun och kyste den tillbaka, sägande: »Jag har lefvat min tid och mina år, samt gjort hvad jag förmått och kunnat. Gud bevare dig, för hvilken allt detta återstår. Det verlden af mig äskat, har hon fått, men hon äskar långt mera ändå af dig, Farväl min kära Linnæus.» Tårarna tilläto ej mera, och då Linnæus var hemkommen i qvarteret, sände han honom ett präktigt exemplar af sin kemi.

Således förnöttes lefnaden i Leiden till våren, då Linnæus får spörja hemifrån, att en hans vän sökte vinna hans käresta hos hans svärfader. Då skyndar Linnæus på resan, men fastnar i en svår frossa, för hvilken han likväl blifver kurerad af van Svieten, men fastnar i recidiv med kolera som brutit honom om halsen, derest icke dr van Svieten haft så mycken möda ospard. Ändtligen blef Linnæus frisk, och den förtörnade Clifford kommer då in att se Linnæus, beder honom följa sig på en natt till sin trädgård, föreställer honom äfventyret att resa så matt som han nu vore, tillbjuder honom sitt förra sälla vivre, med hästar på stall och att promenera då honom behagade, samt en dukat hvar dag han hos honom ville vistas. Linnæus blef qvar några veckor och åtnjöt allt detta goda, dock såg han aldrig sin helsodag, förrän han valedicerat Holland och kommit in i Brabant, då hans kropp blef liksom förnyad af luften.

Så snart Linnæus kommit till Paris, blef han levererad af den gamle professor Anton de Jussieu, hvilken var dagligen sysselsatt med praxis medica, till dennes broder, demonstrator plantarum, Bernhard de Jussieu. Här blef Linnæi göromål att genomgå den vackra trädgården, att se herbarier samt d'Isnards samling af böcker i botaniken. Bernhard de Jussieu anstälde resor åt Fontainebleau och Bourgogne endast för att visa Linnæus de vackraste växter, som finnas omkring Paris, i följe med La Serre, då Linnæus hade fri resa, och Bernhard de Jussieu tjenade honom dagligen. Den 14 Juni anhöll Linnæus hos då varande præses Du Fay att pro hospite få bese vetenskapsakade-

Digitized by Google

mien, då han efter sessionen blef antydd att något dröja, och derpå fick veta att akademien antagit honom till korrespondent*. Du Fay föreslog om icke Linnæus hade lust att blifva fransman, derest akademien toge honom till membrum med årlig pension, men högre hog drog honom till sitt fäderneslaud.

Sedan Linnæus sett slottet Versailles, landet omkring Paris, biblioteken, museum, herbarier och Reaumurs samlingar, under hvilken tid han hos Jussieu'erna hade mest dagligen fritt vivre, tänkte han på hemresan. Ty Linnæi göromål var ej att lära franska seder och utländska språk, eftersom han höll före, att tiden på intet sätt dyrare köpes, än då man reser utomlands endast för språkens skull. Visst var det, att Linnæi tid icke tillstadde honom exkolera språken; men så var ock att märka, det hans geni var så alldeles intet för språk, att han hvarken lärde engelska, eller fransyska, eller tyska, eller lapska, ja, icke en gång holländska, fast han hela 3 åren vistades i Holland; icke desto mindre kom han allestädes fram väl och lyckligen. Sedan Linnæus således sett det märkvärdigaste i Paris, far han till Rouen, och seglar derifrån med en strykande vind och storm till Kattegat, der vinden straxt vänder sig åt Sundet, och Linnæus landstiger vid Helsingborg, hvarifrån han reser att besöka sin ålderstigne fader i Stenbrohult, och efter några dagars hvila begifver sig till Falun, der han finner sin käresta vänta hans hemkomst. Linnæus får nu formell förlofning, hvarpå han reser till Stockholm, att der söka sin vidare fortyn.

---

* 1762 skrifver Linné i sin dagbok med berättigad stolthet: »Franska vetenskapsakademien har frihet kalla 8 utländska ledamöter. Efter den frånfallne store astronomen Bradley invoteras den 8 December arkiater Linné. Denna heder räknas bland de lärde för den största och har aldrig tillförene händt någon *svensk*».

Digitized by Google

III.

Återkomsten till Sverige. Bryderier i Stockholm. Föredrag i vetenskapsakademien.

Det var i september 1738, som Linné, efter tre och ett halft års bortovaro från fosterlandet, anlände till Sveriges hufvudstad, der han nu ämnade att såsom läkare försörja sig. Men som han var allom obekant — skrifver han sjelf — vågade ingen det året att anförtro sitt kära lif uti hans händer, ja icke en gång sin hund, så att han ofta tviflade om sin fortkomst i riket. »Alla utskrattade mig för min botanik. Huru många sömnlösa nätter och mödosamma timmar jag derpå användt omtalade ingen, men huru jag blifvit tillintetgjord af *Siegesbeck*, utbasunade alla med en mun. Nå, tänkte jag, Äskulap förlänar allt godt, men Flora skänker blott Siegesbeckar. Jag öfvergaf botaniken och beslöt tusen gånger att tillintetgöra mina samlingar. Jag började praktisera men med mycket långsam framgång.» Han som allestädes utomlands blef ärad såsom en *princeps botanicorum* var hemma, enligt sitt eget uttryck, »såsom en Klimius, kommen ifrån underjordiska verlden, så att om Linnæus nu icke varit kär, hade han ofelbart åter utrest och lemnat Sverige».

Motgångarna fortforo ännu i början af 1739 och Haller sökte vinna honom åt Göttingen, i det han för Linnés räkning ville afstå sin egen läroplats. Redan i november 1738 skref han härom en inledande framställning med dessa ord:

»Ni, af hvilken Flora hoppas mer, än af någon annan botanist, skall draga fördel af en lyckligare ställning och återvända till ett blidare klimat! Kallar mitt fädernesland (Schweiz) mig

Digitized by Google

tillbaka — och jag hyser förhoppningar härom — så har jag bestämt er till arfvinge af härvarande trädgård och af alla mina hedersposter. Jag har redan talat härom med dem som ega att afgöra saken.»

Brefvet, som afsändes genom en prest vid tyska församlingen i Stockholm, kom imellertid icke Linné tillhanda för än fram på sommaren 1739, och då hade lyckan vändt sig.

Linné hade nämligen bland annat inom fjorton dagar kurerat en vän från en långvarig och svår åkomma och detta banade vägen för hans praktik. Han kallades omsider till ett riksråd, hvars maka besvärades af hosta; Linné ordinerade då ett lindrande medel, som hon ständigt kunde föra med sig. Några dagar derefter var riksrådinnan inbjuden till spelparti hos drottning Ulrika Eleonora; Hennes Maj:t gaf akt på att hon stoppade någonting i munnen. »Hvarför gör ni det?» — »Mot hostan.» — Och drottningen hade just för tillfället hosta. Linné efterskickades och föreskref det samma, hvarpå hostan försvann.

Då Linné genom denna lilla kur blifvit bekant vid hofvet, kom han i beröring med Carl Gustaf Tessin, som redan kände hans lärda förtjenster och som förskaffade honom titel af Kungl. Botanicus och plats såsom amiralitetsläkare.

Bland Linnés i K. Vetenskapsakademien förvarade handskrifter fins en anteckning härom af följande lydelse:

»Då jag var hemkommen ifrån mina utländska resor och låg i Stockholm 1738, sände Hans exc. grefve Tessin efter mig och frågade om jag hade något att söka vid riksdagen (då han var landtmarskalk), varandes säker att Riksens ständer hade nåd för mig, efter jag distingerat mig utomlands; jag svarade att jag intet hade att söka, ty bad han mig betänka mig och komma igen dagen efter, då kapten Trievald närvarande proponerade om jag icke kunde få de 100 dukaters pension, som han haft af Bergskollegii extra medel och derför läsa öfver Bergskollegii kabinett, efter jag förstode mineralogien. Gr. Tessin bad mig lägga in och möta i sekreta utskottsförmaket, tog min skrift och vid middagen gratulerade mig att Riksens ständer varit mig bevågna.

»En kort tid derefter sände vice amiralen Ankarkrona efter

Digitized by Google

mig, frågar om jag ej sökte amiralitetsmedici sysslan i Stockholm, som då vore vakant, efter jag kunde bruka inhemska växter, som mindre kostade. Jag lade in om sysslan och fick den; då jag sedermera frågade orsaken, sade amiralen att gr. Tessin mig rekommenderat.»

Vid samma tid förenade sig Linné med Höpken om upprättandet af vetenskapsakademien i Stockholm, hvars första sammanträde hölls den 2 juni 1739, då Linné utsågs till præses.

»Gref Tessin offererar dessutom Linnæus» — skrifver han — »den kammare som han sjelf bebott, då han var ungkarl, samt fri taffel, der de förnämsta vid riksdagen samlades. Nu som under denna riksdag de två partier, Hattar och Mössor, i synnerhet uppkommo, blir Linné allmänt af Hattarne kallad deras arkiater, hvarigenom Linnæi praktik steg otroligt, att han allena hade den så stor som alla de andra medici tillsammans och förtjente sig nu och sedermera i Stockholm årligen 9000 daler k. m.; ty höll Linnæus före nu vara tid att fägna sig af sitt arbete, och derför begärer bröllop, hvilket ock sker, då han den 26 juni 1739 på sina svärföräldrars gård vid Falun, *Sweden*, får ega sin länge efterlängtade brud, Sara Elisabet Moræa. Efter en månads nöje i Falun reser Linnæus åter till Stockholm, att bevaka sina antagna sysslor».

Præsidiet i vetenskapsakademien var i stadgarna bestämdt till ett fjerdedels år. Linné nedlade det alltså den 3 oktober och höll dervid på modersmålet ett föredrag, som enligt Abr. Bäcks berättelse bland åhörarna uppväckte en känsla af förundran. Då detta tal utgör en samling af förträffliga iakttagelser och poetiskt vackra framställningar ur naturens hushållning samt är affattadt i ett naivt humoristiskt språk, som saknar sitt motstycke, tro vi oss icke blott bereda våra läsare ett nöje, utan i ordets ädlaste bemärkelse en verklig uppbyggelse, genom att i dess helhet anföra det samma.

Digitized by Google

Om märkvärdigheter uti insekterna.

> Fråga djuren och de skola lära dig
> Och fåglarna under himmelen de skola säga dig,
> Och tala med jorden och hon skall lära dig,
> Och fiskarna i hafvet de skola förkunna dig.
> Job. XII. 7.

Allt hvad den allsmäktige skaparen inrättat på vårt jordklot är gjordt med så undersam ordning, att ej ett enda finnes, som ej behöfver ett annats bistånd till sitt underhåll. Jordklotet sjelf med stenar, malm och grus, näres ju och födes af elementerna. Växter, träd, örter, gräs och mossor växa af jordklotet och djuren ändtligen af växterna Alla dessa förvandlas på slutet åter till sina första ämnen. Jorden är plantans föda, plantan maskens, masken fågelns och fågeln ofta rofdjurets. Åter förtäres på slutet rofdjuret af roffågeln, roffågeln af masken masken af örten, örten af jorden. Ja menniskan, som allt vänder till sin nödtorft, blifver ofta rofdjurets, roffågelns, roffiskens, maskens eller jordens föda. Så går allt ikring.

Är alltså hvart och ett skapadt ting ej endast skapadt för sin egen skull, utan fast mer för andras skull. Tigrar, loar, björnar, filfraser, räfvar, hermeliner m. fl. måste bära fram sina dyrbara skinn androm till nytta. Hundar måste hela dagen ut att jaga rådjuret eller haren, att menniskan må nyttja den till sin föda, sjelfva hafva de minsta vinsten af sitt arbete. Gräfsvinet drifver kaninen utur sina minor, menniskan till tjenst. Hästen, elefanten, kamelen måste bära de tyngsta bördor, oxen draga plogen, kon mjölka, fåret bära fram ull, renen draga akjan, svinet och igelkotten plöja jorden, mullvaden uppkasta myllan, att gräs och örter i henne lättare må kunna så sig, falken fånga fåglar åt menniskan, hönan föda oss med ägg, tuppen uppväcka oss om första morgonen, göken och lärkan om dagen; trasten om morgonen och aftonen, näktergalen om natten för oss sjunga och qväda, påfågeln glimma med sina gyllene fjädrar att fägna våra ögon.

De flesta fåglar såsom storkar, tranor, hägrar, gäss, svanor,

Digitized by Google

änder, starar, bofinkar måste flytta årligen om våren till oss i norden, ömsa sina qvartér mot hösten åt de södra verldens länder, att de må falla flere folkslag i händer. Fiskarna måste fly från det säkra hafvets afgrund hvarje år upp till de osäkra stränderna, uppstiga i floderna, fara från den ena stranden till den andra efter månader och dagar, att de må hoptals af djuren, fåglar och oss fångas. Vrakfåglarna hundradetals ställas i leder på flacka sjöarna, såsom en not måste drifva fiskarna till stranden, att de der lättare af oss fångas må. Fiskmåsarna hela dagen flyga öfver vattnet, att gifva tillkänna hvar fisken under vattnet ligger förborgad. Surinamiska flugan lysa om natten, att vi af dess ljus se må. Silkesmasken spinna så lång tråd, att vi må klädas. Biet med så stor möda hopsuga honung för vår läckra tunga. Hafvet sjelf genom ebb och flod dagligen kasta till stränderna högar af snäckor, ostron, hummer, allt till menniskans och djurens tjenst.

Ja, låt oss menniskor gå till oss sjelfva och vår egen inrättning, så få vi icke då se det samma. Sjöfolket med många äfventyr förtror sitt dyraste lif åt de brusande hafsvågorna, att det en annans vinst framföra må. Soldaterna uppoffra sitt hjertblod och endaste lif för sina landsmäns frihet och välfärd. Embetspersoner förnöta hela sin lifstid uti andras tjenst. Regerande försaka sin egen frihet, tid, nöje och krafter för menighetens bästa. Giriga församla det en annan skall förslösa. Föräldrar med möda hoprifva, det barnen ofta lätt utkasta. Åkermannen plöja, så och skära den säd till minsta vinsten kommer i hans eget visthus.

Häraf se vi, uti denna verldens af skaparen sjelf gjorda hushållning, huru all ting skapadt är ej för sig sjelf, utan äfven för andra. En vis man slutar här af den skuld sjelfva naturen gör oss skyldig till i allt vårt väsende. Bör alltså en stark använda sin styrka till andras hjelp, en vis till andras underrättelse, en lärd till att andra undervisa. Slutet blifver då detta, att de krafter, skaparen en vis förlänat, bör den använda, ej allenast att tjena sig sjelf utan mer och mest andra. Tjena altså och älska sin nästa som sig sjelf, annars är han ovärdig den

Digitized by Google

formen han fått och ej en bonus vir, som den använder emot sin skapares vilja och inrättning. Sedan denna verlden så undersam ekonomi fått, att hvar och en blef skyldig tjena andra, följde härpå att ock flere komma tillsamman att tjena i ett och samma ändamål. Många krafter hoplagda uträtta det, som flere krafter särskildt ej 'kunna åstadkomma. En och en särskildt skulle svårligen åstadkomma en kopparplåt, om han berget bryta skulle, vattnet afleda, malmen vinna, uppfordra, kallrosta, sulbruka, vändrosta, smälta, gora, hamra, falsa, utklippa och prägla skulle. En och en för sig skulle näppeligen uppbygga ett stort slott eller stenhus, om han grunden lägga, källarna uppgrafva, leret samla, teglet slå och bränna, kalken tillreda, väggarna uppmura, huset täcka, inredet snickra, fönstren förfärdiga och allt förse skulle. En skulle näppeligen allena styra ett örlogsskepp öfver det brusande och stormande hafvet till Ostindien. En soldat i sender skulle svårligen öfvervinna land och rike. En allena ej styra land och rike, om han sjelf allt regera skulle, men allt detta göra flere med samlad hand och kraft lätteligen.

Ett bi skulle ej göra menniskan så stor nytta med vax och honung, som nu flera arbeta tillsamman. En silkesmask skulle ej gifva någon klädning men flera lätt.

Så är det ock med allt i hela naturen, i alla konster och vetenskaper, att då något dråpligt och stort skall åstadkommas, måste det ske med mångas tillhjelp. Huru många tusende måste ej arbeta att göra en konung mäktig, ett land lyckligt och en nation stor? Alla vetenskaper hafva upparbetats med fleres svett, som dock hastigast kommit upp, då fleres krafter tillika vältat stenen. Häraf mecanici hafva för en lag: »Vires unitæ fortius agunt».

Jag har alltså talat om vårt ändamål af naturen, först att tjena andra, sedan att tjena andra med samlade krafter; kommer nu att visa hvarmed vi förnämligast böra tjena, som är med den lem, med hvilken vi öfvergå de andra djuren och blifvit ädlare. Intet har större hjerta än det oförskräckta lejonet, intet spänstigare hassenor än haren, intet mjukare fötter än den noga härmande apan, intet segare ådror än de seglifvade grodorna och

Digitized by Google

ormarna, ingen fågel större ögon än den i mörkret seende ugglan, ingen större öron än den nogast hörande nattskärran, ingen större mage än den fråssande spindeln. Så har naturen försett hvart och ett slägte af djuren med större organ, som naturen velat gifva större gåfvor och krafter i något mål. Ibland fyrfotade djuren har ingen fått större hjerna än elefanten, ibland fåglarna än papegojan, ibland fiskarna än hvalen, dem ock naturen gjort liksom slugare. Ingen af dessa har dock fått så stor hjerna som menniskan, i hvilken vi fast tro en odödlig själ har sitt säte, emedan från hjernan alla nerver utgå, som stå under vår egen vilja. Låtom oss alltså rätt bruka vårt förnuft med hvilket vi excellera, och med hvilket vi öfvergå de andra. Gud har ej klädt menniskan som djuren, förnuftet kläder henne dock, som uppfunnit hundrade slags pelsar. Naturen har icke gifvit oss rifvande klor och glupska tänder som tigrar, men förståndet lärt dela kött och ben bättre än de. Vi hafva ej fått den styrka som elefanten, men vettet lärt tämja den starkaste. Vi hafva ej fått så snällt lopp som haren, men snillet lärt fånga den snällaste. Vi hafva ej fått framfötter att gräfva genom jorden som mullvaden, men eftertanken lärt genomgräfva hårda helleberget. Vi hafva ej fått fenor och spol som fiskarna, dock har vår hjerna lärt oss simma till begge Indierna. Vi hafva ej fått vingar som fåglarna, dock har uträkningen lärt taga neder fågeln utur skyn. Vi hafva ej fått ögon skarpa som en lo, men omtanken lärt genom tuber se fläckar i planeterna och genom mikroskopet se ådrorna i lusen. Vi hafva ej fått så rytande mål som lejonet, dock lärt genom tubas stentorias, klockor och stycken dundra mera. Vi hafva ej fått hörsel som vildsvinet, dock genom tubam acusticam förmå höra nogare.

Är alltså förnuftet det ädlaste Gud och naturen gifvit menniskan, hvarmed vi så högt öfvergå alla andra skapade ting, böra vi alltså det bruka och uppbruka.

Vi böra alltså tjena andra; tjena andra med samlade krafter genom förnuftet. Nu frågas, hvarpå förnämligast vårt förnuft bör ställas? Jo, ponera en verld vara så skapad och beprydd som vårt jordklot nu är, ponera ock att derpå ställdes en

Digitized by Google

Adam med sådana sinnen som vi ega, äfven sådant förnuft, som slutar efter sinnen; då faller i hans utvärtes sinnen intet annat än astra (himlakroppar), elementer och naturalier. Dessa tre allenast gifva honom allt hans tarf och visa honom till den, allting så underligen inrättat.

Måste alltså vårt förnuft vara rätt användt, då det ställes på vårt uppehälle och sedan på den, det gifvit, ty vänder jag mig till astra, under hvilka jag lefver, dem betraktar såsom en matematiker: »Ack, huru högt har icke en allsmäktig Gud satt sitt säte, som så oräkneliga solar och jordar styrer». Vänder jag mig till elementerna, hvilka jag lefver, dem betänker såsom en fysiker; »Ack store Gud, hur full är verlden af din ära». Vänder jag mig till naturalierna, af hvilka jag lefver, dem ransaker som en litolog, botaniker och zoolog: »Ack, huru ser jag i hvart strå Guds allvisa finger».

Här äro de tre objekter vårt förnuft med samlade krafter bör tjena hvarandra med. Dessa böra vi lära och använda, ty härigenom få vi vårt uppehälle och helsa, härigenom beundra vi skaparens allvishet och allmakt, här få vi det rätta nöjet för själ och sinne. Jag blefve för långsam, om jag i dag skulle tala om allt hvad naturen för ögonen lägger, men eder gunst och bevågenhet lärer dock tillåta mig att på en liten stund gå in i den lunden, i hvilken naturen inneslutit de minsta kräken; jag skall skynda mig dädan, att jag ej må misshaga edert tålamod och förspilla eder tid.

Här i dessa små, och af oss, ack, så föraktade kräken, kunna vi finna de största naturens mästerstycken. Dessa, så små och nästan inga, prisa, fast med stum mun, högre sin allvise skapare än alla andra ting. Den förvetna menniskan har dem dock så mycket förgätit att ingen vetenskap i verlden så litet är upparbetad som den der lärer egenskaperna och kännedomen af detta slägtet, fastän dessa små kryparna varit mäktige ibland de odödligas skara öfversätta engelsmännens Lister, holländarnes Swammerdam, tyskarnes Frisch och fransmännens Réaumur. Men dock, fastän alla dessa, såväl som Aristoteles, Gesnerus, Aldrovandus, Shonefeldus, Jonstonus, Jungius, Blanckard, Merret,

Digitized by Google

Joblot, Columna, Levenhoek, Gædart, Meriana, Bradley, Hoffnagel, Albinus, Wallisner, Petiver, Willughbey, Rajus och många flere, hafva så mycket umgåtts med insekterna och dem så noga undersökt, har ingen af alla vetat skilja detta slägtet från fyrfotade, fåglar, fiskar och skridfä eller vermes genom något visst kännetecken. Kräftor blifvit räknade för fiskar; äro dock insekter. Hippocampus, som är fisk, blifvit kallad för insekt. Medusæ, Cochleæ, Lumbrici, ja, alla Zoophyta och Ostrocodermata blifvit räknade för insekter, som dock äro skridfä eller vermes, intills jag i Systema Naturæ utropade att endast alla insekter hade antennas och att deras skelett var intet annat än deras epidermis eller hud. Ack, undersamt med pansarskjortor allt betäckta; härigenom fått så stor styrka och så från utvärtes våldsamheter bevarade. Ack, hade en elefant den styrkan, i proportion af sin storlek, som en tordyfvel eger, skulle han kasta öfver ända de största trän som bönstjelkar, ja, skuffa berg och klippor.

Sen här på insekternas undersamma uppfostran, hur olikt barnet är ynglingen, begge huru olika föräldrarna. En allt för dråplig metamorfos. Här blifver en krypande, sextonfotad, taggig, löfätande, grön mask (Eruca) förvänd i en hängande, ofotad, slät, fastande, förgyld puppa (Chrysalis); denna förbytt i en flygande, sexfotad, luden, honungsugande, brokig fjäril (Papilio). Hvad större under i naturen! En person skall gå fram på denna naturens skådeplats med så olika mask. Vi förundra det högt, men när vi närmare se på, är det ej mer under än att kycklingen kläckes ur sitt ägg, endast den åtskilnad att ungens tre ägghinnor spricka och falla af på en gång, men hos dessa den ena en tid efter den andra, ty då yttersta skalet affaller är det en mask, då det andra affallit och huden hoptorkat är det en puppa, och ändtligen när det tredje skalet affallit är det en fjäril.

Vi se här så många hundrade slag och familjer; dock har hvart och ett slägte sin egna och så undersamma fysiologi, anatomi och ekonomi, som någonsin de största djuren. Ack, när skola en gång de tider komma, som allt detta upptäcka för menniskorna.

Digitized by Google

Vi beundra loars och ormars skarpa ögon, och ugglornas, som se i mörkret, men få se på spindlarnas (Araneus) åtta ögon i en skalle, eller på brömsarnas (Tabanus) ögon, af hvilka hvart och ett har många små ögon inuti sig, inom det stora ögat.

Våra ögon mättas ej nogsamt att se på hjorten med sina sköna greniga horn, men vända sig ej en gång åt ekoxens (Lucanus) stora, greniga, glatta, ihåliga horn, sköna som koraller, dem djuret utspänna och hopkrama kan, hvilket aldrig hjorten förmår. Tordyfvelns (Scarabeus) horn med dess grenar, som hopläggas kunna såsom blad i en bok, möda vi oss ej om att se på. Vi beundra stenbockens långa horn och gazellens mångringade, men se icke på timmermannens (Cerambyx) horn, som äro några gånger längre än hans hela kropp, ej heller på fetmaskens (Meloë) horn, som stå ut af ledet som ett perlband. Huru få känna väl vattenlusen (Monoculus), hvars horn äro de underbaraste i naturen, ty de äro greniga som händer, utsträckta som armar, med hvilka kreaturet kastar sig hit och dit i vattnet.

Elefantens stora och långa snyte är oss ett under, men sädesmaskens (Curculio) långa snyte, styft som ett horn, med en liten mun ytterst i dess spets, är oss ej värdigt se på. Alla som sett Vestindien veta tala om ett fyrfotadt djur utan tänder (Myrmecophaga, ursus formicarius), som har en lång tunga, med hvilken det super och till sig drager myror, men få veta tala om fjärilns tunga, som både kan sticka som en nål och suga som en antlia.

Lejonets och hajens grufliga, glupska käftar anse vi med fasa, men icke trollsländans (Libellula) köttlösa och många käkar, som fasligare äro bland dessa åboar än lejonets på jorden eller hajens i vattnet, ty hon fångar alla de insekter, som fara henne förbi; hon biter af deras benläggar som hästen strå. Harens och ekorrens snabba fötter beundra vi, men ej huru loppan (Pulex) gör luftsprång, eller huru gräshoppan (Locusta) hoppar tillkryssa, eller huru vattenspringaren (Tipula) dansar torrfotad på vattnet, eller huru vattenbaggen (Gyrinus) löper rundt på vattnet, eller huru knäpparen (Notopeda) gör kaprioler på ryggen, eller huru aftonmyggan (Hemerobius) dansar hoppdans öfver kärren, eller huru väggspindeln (Araneus pariet.) springer horizontelt ifrån

Digitized by Google

väggen, fångar flugan, faller dock ej perpendikulärt neder på jorden, utan horizontelt åter kommer på väggen tillbaka. Se fjärilens (Papilio) stora, sköna, blommerade och målade vingar, öfverallt spånlagda med små enkla fjädrar. De lyfta honom hurtigt i luften hela dagen; de trotsa fåglarnas undersamma flygt och påfågelns skönaste fjädrar. Han har fyra vingar, hvilket ingen fågel ernått af naturens mästare. Har väl någon fågel ännu lärt pipa med vingarna såsom myggan (Culex), eller brumma såsom humlan (Bombylius), eller skrika med vingarna såsom gräshoppan (Locusta) och syrsan (Gryllus)? Hvilken fågel bär sina vingar så upprätt som fjäriln (Papilio diurnus), så flata som stora myggan (Tipula), så nedböjda som askpjesken (Phalæna)? Hvem har fått för dem så härligt foder som spanska flugan, eller vingarna så nätt hopvecklade som öronmasken (Forsicula)? Sen huru alltför undersamt biet inrättat sin hushållning; huru en vise (Rex apum) eller hona älskas af så många vattenbin (Fucus) eller hannar; huru många tusende arbetsbin (Apes) eller snöpingar betjena dem. Huru sällsamt bygga de icke sina kakor. Huru afdela de ej sina sexkantiga honungspipor så nätt, att ingen landtmätare dem nogare skulle kunna uträkna.

Sen vespan (Vespa) huru hon förskansar sina hemvist med den ena lösa blåsan öfver och inom den andra, endast med en liten öppning på nedersta sidan, hvarigenom allenast en i sender kan inkomma. Huru ställa de icke vakt vid ingången att icke någon fiende må inkrypa. Sen myrans (Formica) oförtrutna arbete, huru hanarne hoptals sorgfria få flyga ut att endast förnöja sig, huru arbetsmyran som en slaf hela dagen måste träla, bära hem vinterföda, timmer och sola sina lindebarn. Men sen på huru undersamt slupvespern (Ichneumones) bygger sina nästen. Några af dem lägga sina ägg inom eklöfvet, sjelfva eken måste frambringa ett stort, rödt, tjockt galläpple, att deras barn ej må förgås. Andra af dem lägga sina ägg i aspträdets qvistar, då detta måste frambringa en röd ärta till barnets vagga. Andra åter lägga sina äggg i knoppen af videbusken, då sjelfva videt måste frambära sköna, stora rosor som ett rosenträd; andra af dem på törnrosens qvistar, då törnbusken måste framte en luden

Digitized by Google

sömntorn; andra på Hieracium, Pulmonaria gallica dictum, då denna ört måste frambringa ett litet hus till form af en mus; andra ändteligen på löfmaskarnas rygg, der ungarna uppväxa hoptals, och i stället för fjäril blifver af masken många Ichneumones. Sen på Curbma (Oestrum), en luden fluga i fjällen, huru hon hela dagen flyger öfver renarna; de deremot fly åt snöbergen, sparka med fötterna, uppsätta öronen, att stadigt akta sig för den lilla i luften sväfvande flugan. Hennes enda tanke och åstundan är att få släppa ett litet ägg neder på renens rygg, som der utkläckes, fräter sig genom renens hud, der bor vintern öfver, flyger följande år ut, iklädande sig moderns särk. Så sker ock nästan på boskapen med deras bromskulor.

Sen på huru mest alla fyrfotade djur hafva sina egna löss (Pediculos), fåglar sina, fiskar, ja sjelfva insekterna ofta sina löss, alla skapade på olika sätt. Redi, som dessa uppritat i sin »tractatus de animalculis viventibus in animalibus vivis», kan visa eder hela hopen af dem. Jag vore ock i stånd visa många andra på våra svenska fåglar, om tiden tilläte.

Sen på träden, huru ock de hafva sina egna löss. På alträdet se vi hela grenarna täckta med ett hvitt fjun eller ull, men då vi nogare betrakta, är det idel insekter med ludna, lurfviga, stora, hvita svansar, medelst hvilka de sig betäcka, att fåglarna ej må äta upp dem. I England fick jag en hop rara trän från Amerika; då jag seglade derifrån till Holland fann jag på det ena trädet en sällsam lus, hvars make jag aldrig tillförene sett. Jag bevarade henne från kölden och vädret, hon fördes med träden i Cliffords orangeri, der förvarades af mig som en raritet, men efter några veckor och förr än jag visste ett ord af hade hon förökat sig öfver hela vinterhuset, besmittade sedan, genom träns öfverstyrsel, Amsterdams och Leidens botaniska trädgårdar med många andra. Böcker och bräder hafva ock sina egna löss (Pediculus pulsatorius), hvilka, då de komma i ett maskstunget bräde eller hål, der sitta och knäppa som ett litet urverk. Bondfolk och barn, som höra det, mena det vara tomtgubbar eller vettar. Vattnet har ock sina löss (Monoculus), som föröka sig ofta så otroligt att hela vattnet blifver rödt, hvaraf ofta hela tor-

Digitized by Google

pen i Holland trott vattnet vara vändt i blod medelst ett underverk.

Sen spindlarna (Araneus) huru somliga bära hela säcken full med ägg på sin rygg, der äggen utkläckas — såsom på surinamska grodan.

Sen syrsevadens (Gryllotalpa) underliga och stora händer, huru fort han med dem gräfver sig gångar i jorden, qvickare än någon mullvad eller kanin.

Sen huru myggan (Culex), dagflugan (Ephemera), aftonflugan (Hemerobius) och trollsländan (Libellula) flyga hela dagen öfver vattnet att der nedlägga sina ägg, som utkläckta i vattnet måste lefva under vattnet så länge de äro maskar, men så snart de fått vingar drunkna, om de en gång nedfalla i det våta.

Sen på den stora flugan (Musca), huru hon söker orent vatten och huru hennes mask hänger på en lång svans, hvilken håller sig till vattenbrynet, och huru masken på den drar sig upp och ner i vattnet såsom på en spira.

Sen huru spyflugor (Musca canaria) lägga sina ägg på köttmaten och huru oräkneliga ägg en enda fluga värper. Men tron dock icke det är sant, hvad alla tala denna tiden om maskar i menniskans kropp. De säga oss, att maskarna utkläckas i magen af flugornas ägg. Nej, ingalunda, ty först föda våra gemena flugor lefvande ungar och ej ägg; sedan skulle icke maskarna i magen kunna sig föröka utan af ägg med mat nedsväljda, ty ingen insekt kan afla och föda, förr än den genomgått sin förvandling och kommit till sista graden. Huru skola flugor kunna paras och värpa i magen? För det tredje äro maskarna i magen ej insekter utan vermes — ett helt annat slägte. Åskåden huru kärligen trollsländorna paras och sägen mig, om Venus förordnat hos något slägte lika giftolagar. En kär man flyger och svänger hit och dit i luften med sin tvåklyfda stjert, som ser ut som en tång Så snart han får se sin maka, nappar han henne med stjerten om halsen, hon följer efter, tvungen som hönan, höken, och på det hon må skjuta honom från sig, böjer hon stjerten i krok under sig till mannens bröst (just der Venus förgömt hans kärlekspilar) och alltså liksom med våld öfvervinnes utan våld.

Digitized by Google

Sen kräftan (Cancer), som är en af de största insekterna (då hummern inberäknas), huru hon har oräkneliga ägg i sitt lif, men efter några dagar alla äggen utvärpta, hängande under hennes stjert. Hanen deremot har tvänne kärlekspilar, det intet fyrfotadt kreatur, ingen fågel eller fisk fått. Sen huru den kräftan, man »eremit» kallar, uppsöker ödelagda snäckhus, dem inkryper och bebor, att dess hudlösa svans, om hvilken hon rädd är som björnen, ej må skadas af utvärtes våld, rullar alltså med sig detta lånta hus liksom Diogenes sitt fat. Sen på kräftans lungor, fästade under dess stora bröstsköld, sen på dess undersamma mun midt på bröstet straxt vid magen, sen dess hårda ögon, dess undersamma gång, dess stora händer, dess förnyelse hvart år, då hon kläder af sig sin förra hud och skal.

Sen den kortlifvade dagflugan (Ephemera), huru hon långa tiden lefver under vattnet en mask, men utkläckt till ett flygande och fullkomligt kreatur ej lefver mera än ett enda dygn, på hvilket hon sig förnöja, paras och äggen afbörda måste. Sen huru sjömasken (Phryganea) bekläder sig, den tiden han vistas hos fiskarna, sina glupska fiender, med allahanda slags boss, barr, strå eller löf, att fiskarna ej må blifva honom varse och alldeles uppäta. Häraf den honom ser, under vattnet liggande, skulle snarare tro, att han vore en rutten qvist än en lefvande aftonfluga.

Sen malet (Phalæna) på tapeten, huru han är täckt med en liten strut, gjord af finaste håren på klädet, i hvilket han lefver och bor. Så snart denna mask gjort sin strut färdig, är han imellertid blifven större, så att han i honom ej kan få rum, måste alltså skära upp sitt hölster på ena sidan och sätta i det en skarf. Han har ock ej väl fullkomnat denna kil, förrän han åter imellertid blifvit allt för tjock, att han på andra sidan måste öppna hölstret och skarfva, så förökas hans verk dagligen och stundligen som Sisyphi sten. Lägger man ock för masken åtskilliga klutar af olika kulörer, blifver hans klädning brokig som en harlekin.

Sen huru en stor del flugor lägga sina ägg uti bladen på svinmolla (Chenopodii Subcutanea) och andra, der äggen utkläckas ini bladen, blifva maskar, krypa mellan nedre och öfre sidan af

Digitized by Google

bladet, göra i det bleka gångar, som mullvaden på jorden, utan att vara bara, för vädret eller fåglar utsatta. På samma sätt har sig ock indianernas folium ambulans, hvilket bedrog de gamle, som skulle i Indien finnas trän, hvars blad kröpo som lefvande djur, ty maskarna, som i dessa blad ligga, räcka ut fötterna på ena sidan och dermed gå täckta och inneslutna i bladet. Sen på orangelusen (Pediculus arb.), som är ännu konstigare än hvalfisklusen, sen dess stora mask och lilla kräk, så sällsamt till skapnad och hushållning att intet är underligare. Sen huru myrlejonet (Formicaleo) bor i sanden utan dricka och nöjdt med litet mat. I sanden gräfver det sig ner att ej fåglarna må det uppsvälja, gör deruti en liten helt brant håla, som hade ett ägg deri varit nedtryckt, under hvilkens centrum denna mask ligger; när nu myrorna gå fram, komma på denna hålans brädd, falla de neder liksom i varggropen och blifva till rof. Sen huru fettmasken (Meloë) låter ett fett ledvatten ur alla sina knän och leder, så snart man honom rör. Sen huru honorna af ljusmasken (Lampyris) om sommarnätterna lysa i buskarna, brinnande af kärlek, en eld, som intet uppfräter, men endast gifver deras män anledning att låna eld. Jag vill ej gå bort till surinamiska ljusflugan, som bär framför ögonen på sig en stor lykta. Jag vill ej heller besvära eder uppgräfva mångfotan (Scolopendra) ur jorden, att se hur hon gifver gnistor ifrån sig, som en katt, struken på ryggen i mörkret. Sen hvad underligt mariage naturen inrättat bland bien, myror och gråsuggor (Oniscus), huru många snöpingar, några män, en uxor communis. Kan ej finna hvarför naturen gjort männen flygande bland ljusmaskarna, myrorna och några fjärilar, der man skulle tycka att der det födande kreaturet haft vingar, hade slägtet vidare skolat spridts. Sen hvad grymma klor har icke kräftan, skorpionen, vattenskorpionen och skorpionspindeln (Hepa).

Tänken efter de fasliga skorpionernas stjertar, biets och getingens gadd, vattenoxens (Hydrocantharus) och många spindlars tänder, hvad grufligt förgift i dem gömmes. Sen de underliga vattenskorpionernas, vattenoxens och vattenroddarens åror och huru de dem draga på sällsamt sätt.

Digitized by Google

Sen silkesmaskens (Bombyx) långa tråd och spånad och huru han sjelf sig innebygger. Sen på spindelns (Aranea) konstiga nät, hans residens i nätets medelpunkt, att han må känna den minsta fluga, som rörer dess minsta sträng; huru han går från den ena husets vägg till den andra utan att röra tak eller golf. Sen huru han går upp i luften utan vingar, upp till skyarna, öfver de högsta torn ur vår åsyn.

Sen huru fila divæ virginis täcka åkrarna om vårtiden, endast af spindlar gjorda. Sen huru mångfaldig hvar tråd är i spindelns nät, huru trådarna äro hopfästade, sen huru han hela dagen vakar på rof och rofvet inspinner, och hur han sjelf ändtligen, der han ertappas af sin grymmaste fiende slupvespan (Ichneumon) utan all nåd dödas.

Sen huru mest alla växter hafva sina egna insekter och nästan hvar mask (Eruca) sin egen planta att lefva af. Vi se dock att en del maskar lefva af flere slags örter, men alla dessa slagen tyckas dock ega en kraft. Kanske att maskarna således kunna lära oss örternas kraft i medicinen.

Hvem uppfinna kunde, hur Apulien befrias måtte ifrån tarantlar, Indien från skorpioner, Norrland från mygg, Lappland från Curbma, bondtorpen från syrsor, Finland från torraker, Paris från vägglöss, barn från hufvudlöss, ladugårdspigor från loppor, hästar från bromsar, trädgårdar från jordloppor, fruktbärande träd från maskar, kläder från mal etc. Månne han icke vore all heder och belöning värd?

Nu är tid strida mot torrakanerna (Blatta), ett skadligt, röfvande parti, som kanske först förskrifvit sig från Amerika och Surinam, der de kallades kakerlacker, hvarifrån det praktiserat sig öfver till Europa, förökt sig och gått genom Turkiet, Ryssland, Finland, men nu redan förmärkas lönligen uppehålla sig i Stockholm. De svarta tjufvarna gå endast om natten på rof, äta upp skor, kläder och mat, synnerligen bröd, det de förtära, lemnande skorpan hel och oskadd. Mera skulle jag visa, om tiden och edert tålamod ej missbrukades. Sen på den masken, af hvilken brömsen (Tabanus) kommer, som ligger i vattnet, är icke han mera seglifvad än någon oxe?

Digitized by Google

Låten Malpigius anatomisera silkesmasken (Bombyx) för eder, sen huru stora under i honom. Här är dock mer i de andra. Låten Swammerdam anatomisera lusen för eder, då I skolen tillstå att det är det ackurataste verlden sett. Låten Réaumur visa eder Erucam processionariam och de andra insekternas upptåg och hushållning. Låten Frisch beskrifva för eder de andra allmänna kräken. Gån genom de mönsterrullor, jag uppsatt (efter hvar och en insekts familj) i Act. Lit. Svec. 1738, på de insekter af mig här i fäderneslandet igenfunnits uti 10 år. En annan gång, vill Gud, skall jag tillsätta deras synonyma.

Här är ett fält för alla kuriösa, som vilja se under och något nytt, det ingen förr sett. Denna del är oss lemnad föga rörd af förfäderna. Den lust har, håg, vett och qvickhet, pröfve den här. Här finnas saker, som äro sötare än honung, segare än silke, rödare än cochenille, men den som härtill lägger handen måste hafva tålamod, roligt sinne, fullt uppehälle. Han måste göra observationer i långa tider och ej hastigt.

Tiden är förfluten, ty slutar jag.

Dessa äro alltså de Guds verk, i hvilkas åskådande vi oss öfva skola. Dessa verken af den gudomliga konsten och makten, på hvilka vi böra använda våra lediga timmar. Gud har ju fört oss hit i verlden, som är på så oändeliga sätt beprydd. Han, som gifvit oss ögon att detta se, har ock dermed befalt oss betänka hvad vi se. Törs jag alltså säga, att den försmädar Guds lag, som säger att denna kunskap är onödig, ty den mig skapat har ock skapat dem. Låtom oss använda den tid, andra förslösa på gästabud, spel, dryckenskap och prat, att endast se dessa slägten an, så skall tiden vara nogsamt tillräcklig. Vi hafva ej fått kort lif, men gjort det kort. Menniskan är ock derför skapad, att hon skulle beskåda skaparens verk, och då hon admirerade kreaturet ock derigenom erkänna dess mästare. Här i synnerhet, der inga underverk äro större än de minsta.

Sådana skaparens och naturens under äro oräkneliga. Den är visast, som de mesta vet; deras kännande för oss till skaparen, till oss sjelfva, till vår näring och uppehälle. Ej allom är oss gifven lika hjernans styrka, ej lika vilkor, ej lika tider och tillfällen

Digitized by Google

att arbeta upp nyttiga vetenskaper. Mycket upptäckes dagligen, hvars nytta man ej ser. Många träd planteras i år, hvilkas frukt ej ernås på många år. Hvem hade trott, att när Camerarius gjorde försök om aflelsen hos örterna, på samma grund hela botaniken skolat någonsin blifva bygd. Prisade alltså Alexander magnus den gamle, utlefvade gubben, som planterade dadlar och palmträd, hvilka ej kunna bära frukt i hans tid, utan endast för efterkommande.

Digitized by Google

IV.

Linnés fosterländska resor.

Den svenska riksdag, som var församlad 1741, sysselsatte sig bland annat äfven med planer att bringa rikets manufakturer till en högre utveckling. Man beslöt att för detta ändamål låta en sakkunnig person företaga forskningsresor i landet, och valet föll på Linné. Med detta uppdrag begaf han sig först till Öland och Gotland. Enligt sin instruktion skulle han söka växter och andra naturalster, som kunde vara tjenliga för färgerier och till medicinskt bruk, och särskildt borde han taga reda på, om det på dessa öar funnes en jordart, som vore lämplig för porslinstillverkning.

Linnés nit gick vida utöfver instruktionen. Väl fann han icke det i fråga varande materialet, efter som de båda öarna ej ega en sådan jordmån, men han upptäckte i stället åtskilliga nya örter och samlade en mängd iakttagelser öfver öarnas fornminnen, öfver invånarnes seder och mycket annat. Några år senare företog han liknande färder till Vestergötland och Skåne.

Att närmare redogöra för innehållet i dessa på sin tid vidt berömda, nu mera af allmänheten föga kända reseskildringar, skulle för oss bli för vidlyftigt, men några smärre utdrag, ordnade under vissa rubriker, torde vara på sin plats, dels såsom upplysande bidrag till kännedomen om Linnés personlighet och författarelynne, dels såsom en i och för sig märklig och roande lektyr. *

* Linnés lapska resa är endast utgifven på engelska, de öfriga på svenska. Skåneresan är nyligen omtryckt, men har icke erhållit någon synnerlig spridning. I sin helhet hafva väl ock dessa arbeten numera sitt värde egentligen blott för fackmän.

Digitized by Google

Natur- och landskapsbeskrifningar.

Ur Ölandsresan. Den 15 maj 1741. Stockholm reste vi ifrån i den behagligaste vårtiden. Solen sken klar och luften var något kulen

Våren, som ej bör mätas efter kalendarium, utan efter klimatet och värmen, var så vida kommen, att lönnen utslagit sina blommor, men ej blad, att björken nyligen ntspruckit och blommade som bäst. Alens stiplar voro nyligen utbrustna och granen hade på sina yttersta qvistar små röda, smultronlika knoppar, som voro dess hanblommor, men ännu ej mjöliga. Lind, ek och asp stodo ännu sofvande i sin vinterdvala.

Den 23 maj. Vädret var ganska vackert, allt tyst och lugnt. Dimman stod som små moln öfver kärren, men kunde ej upplyftas, och det späda gräset var daggfullt. Orrarna kuttrade långt borta. Trastarna mystrade i träden, och de andra små fåglarna qvittrade hvar på sitt sätt. Vägen var god och jordmånen jemn. Rätt som vi kommo till Alsheda kyrka, rann solen upp genom ett smalt moln.

* * *

Den 15 juni. Blåkullaresan antogs då vädret lugnade och hafvet stillade sig. Vi skyndade oss till stranden, styrande båten rätt åt Blåkulla, ett berg, som syntes 2 mil ifrån oss stiga helt blått, likt en half glob, upp ur vattnet och tycktes liksom löpa undan för våra flitiga roddare. Medan sjöfolket berättade, att man ej borde kalla det Blåkulla, utan Känningen eller Jungfrun, ty annars upptändes storm och man komme i lifsfara, begynte nordan kasta vågorna och en stickande storm att stjelpa båten. Alla måste vi då arbeta. Kommo med största lifsfara uttröttade ändtligen fram, men hafvets svallande med stark sjögång hade nära slagit oss sönder mot klipporna.

Blåkulla är en liten ö, emellan Ölands norra udde och Småland belägen, den käringar och sagor dedicerat åt Pluto, men ej Neptuno, fastän den senare tycktes taga henne mer i protektion ifrån öknamn. De säga allmänt att alla trollpackor hit skola resa (sannerligen en rätt besvärlig resa) hvarje skärtorsdag, men den, som en gång varit här på orten, lärer aldrig mera resa hit

Digitized by Google

och nog finna orsaken till fabeln, ty om någon ort i verlden ser hisklig ut, är visserligen denna en af de grymmaste, derför man ock henne kort beskrifver. Här äro berg till vallar och inom dem en låg löfskog af ek, björk etc., åter högre berg, sedan småskog, än högre berg och ändtligen de allra högsta ofvanpå. Bergen äro stenklippor af röd, spataktig, bar sten, öfvervuxna med en becksvart Lichen, som klipporna alldeles betäcker och gör svarta, hvaribland Lichen cinereus arboreus marginibus pilosis major växer upp ur sjelfva berget helt smal och upprätt. Desse begge tillsammans med de meteora, som uppstiga ur hafvet, göra att Blåkulla synes på långt håll blått. Med största möda voro vi mäktiga klifva upp för dessa höga och branta berg samt emellan de stora klippor, som ligga liksom kastade på hvarandra. Löfskogen stod som små lundar eller trädgårdar uti afsättningarna af berget, bestående af träd knapt 2 famnar höga, fast stammen på eken ofta kunde vara tjock som en karl. Sågs ock någon ek på flacka berget, låg hon med stam och grenar nedtryckt till jorden och liksom krypande. Dessa lundar voro så ihopvuxna, att näppeligen någon menniska utan yxa kunde penitrera, och det som sällsamt är, ofta af sjelfva Hedera arborea, som här öfverallt löper så ihopflätad som ärter af snargräs. Lystnaden sporrade oss, att vi ej lemnade förr än vi kommo midt uppå denna ö, der vi sågo henne öfver allt. I norr och söder det villande hafvet, åt öster Öland med åtskilliga kyrkor och Borgholms slott, i vester Småland med en liten aflång ö, Förön kallad. Åt norra sidan var mindre skog på ön, mera glatt och vågorna bröto sig upp för bergen. Mot södra ändan var i sjelfva bergsklippan liksom en kammare. Allra öfverst på berget voro små uttorkade kärr. Vid stranden af sjelfva klippan sågos djupa kaviteter och aflånga kanaler, af hafsvågorna skurade och urgröpta. I högsta bergsklipporna gingo liksom vågor, till ett tecken att hafvet här fordom rasat. Kullerstenar lågo i stenrösen helt glatta, uppkastade af hafsvågorna så långt från vattenbrynet, som en karl kunde kasta en sten; ja, i dälderna ofvanför de största berg lågo äfven dylika stenrös, men med Lichene crustaceo leproso alldeles betäckta, till ett tecken att hafvets vågor ej rasat här i går. Här

Digitized by Google

sågos inga tecken efter menniskor, utom endast en Trojeborg, lagd af små lösa stenar ofvanpå en klippa, utan tvifvel af någon här för motvind liggande sjöman. Här sågs intet lefvande, utom en vild bock, som sprang bland klipporna med sin get, och några svarta svärtor, som svängde sig kring Blåkulla stränder. En död simpa utan horn eller benvårtor låg uppkastad på land med sina skarpa nålar bak i hufvudet. Herr major Hammarskiöld sades hafva köpt denna ö till skatte för 4 daler smt. Det berättades af sjöfolket, att en löjtnant förlidet år skickat hit en hop getter med en piga, som dem öfver sommaren handhafva skulle; man vet ej om storm eller hvad andra förhinder kommit emellan att vallhjonet ej fick någon mat till sig på långa tider och alltså nödgades äta gräs och rått getkött, emedan hon ingen eld kunde ernå, att hon alltså var i högsta nöd stadd, intill dess någon sjöfarande hamnade när intill, och den bergtagna pigan ifrån Blåkulla förlossade.

Resan från Blåkulla skedde sent på aftonen. Vinden och vågen körde på vår båt. Blåkulla lade sig emellan solen och vårt lilla fartyg. En stickande storm begynte kasta vattnet, då vi kl. 11 om aftonen kommo till lands.

Ur Vestgötaresan. Den 13 juni 1746. Majblomster kallades i Vestmanland Ranunculus acris, hvilka prydde de utbetade kalf- och hästhagarna med sina gula blommor, dem skaparen privilegierat för hästar och fänaden.

Det är märkvärdigt att se den allvise skaparens visa inrättning här på jordklotet, hurusom han gifvit vissa örter åt vissa djur och deremot förbudit vissa växter för vissa djur. Hästarna få icke äta Galium, Myosotis, Agrimonia, Hypericum, Ulmaria, Valeriana, Convallaria, Angelica, Epilobium, Comarum, Pteris, Geranium, Trollius, Aconitum, Arnica, Phellandrium, Alisma etc. Korna få ej äta Arnica, Ranunculus, Caltha, Aconitum, Cicuta etc. Synda de häremot, måste de plikta med sin helsa eller lif. Vore icke denna lagen af skaparen gifven, skulle ett slags kreatur så äta ut vissa trakter, att andra der skulle dö af hunger. Häraf hafva holländarne en regel, att der 8 oxar utbetat, der kunna 2 hästar föda sig, och der dessa 2 hästar utbetat kunna 4 får berga sig. Härtill kommer ock den lagen, som skaparen

Digitized by Google

gifvit vissa djur, att gnaga närmare intill jorden än andra, på det den ena skall lemna något för den andra. Detta argument om oeconomia divina lemnas vidare för dem att undersöka, som bo på landet och hafva tillräckligare tid. De kunna lättast se på djuren hvilka växter hvardera slaget spara åt andra, helst då de icke äro så synnerligen hungriga. Detta håller jag så mycket märkvärdigare, som det lägger grunden till boskapsskötseln, hvilken är den konstigaste delen af ekonomien.

Löfträd voro mera här planterade kring gårdarna än tillförene, hvaraf kommer att Vestmanland ser angenämare ut än Upland. På somliga ställen reste sig stora lundar i höjden såsom de största kasteller, med perpendikulära sidor och mörkgröna väggar af löf, hvilka gåfvo åt de närliggande byarna en årligen förnyad prydnad, som var sannerligen större än att den med penningar kunde betalas. Det vore ej ringa prydnad för riket, om allmogen öfverallt i Sverige kunde förmås att vid sina gårdar plantera löfträd, helst af de 4 högstammade slagen: alm, lind, lönn eller ask, samt vid sina gärdesgårdar korgpil, ty en gård utan träd är som ett skalligt hufvud utan peruk.

* * *

Ur Vestgötaresan. Den 29 juni 1746. Regn kommer alltid af moln, moln af dimma och dimman af vattnet i jorden, men här är något mer i naturen, som svårligen begripes, nämligen att bergen draga molnen åt sig, hvilket ock alla lappar veta berätta om sina fjell, jemtländingen om sin Åreskuta och dalkarlen om sitt Städja, nämligen att när dessa bergen taga på sig liksom en hufva, som de säga, det är då deras öfversta hufvuden liksom omgifvas med ett töcken eller rök, så skall regn komma. Det samma utröntes i dag på Mösseberg, som liksom rök utur sin kulle. Deremot hafva småländingarna en märkvärdig observation, nämligen att sjöar drifva regnet ifrån sig, så att de få regnskurar, som falla under torra sommaren, merendels undvika de gårdar, som ligga närmast stora sjöar, det jag ock sjelf på min födelseort, då jag ännu var yngling, oändliga gånger med förundran såg sannas. Alltså följer häraf, att mera regn faller på bergen och höga länder

Digitized by Google

än på sidländta eller der sjöar ligga. Härigenom sker att alla floder fullare rinna, emedan de alla taga sitt vatten utaf det regn, som fallit på den högre jorden, och då det här faller mera genom denna af skaparen så underligen inrättade lag, så cirkulerar ock vattnet mera och jorden befuktas mera, innan det stannar i hafvet.

* * *

Ur Vestgötaresan. Marstrand den 16 juli 1746. Elof kallades här i Bohusländska skärgården den svartaktige fiskmåsen, som icke sjelf kan slå ned i sjön att fånga fisk, utan endast är skapad till röfvare bland fiskmåsarna. Man såg med nöje huru denne kosacken förföljde de andra fiskmåsarna, så snart de fått någon fisk, och vände ej igen att förfölja dem förrän fiskmåsen måste spy ut den fisk han fiskat och redan inpackat. Jag har sett med förundran på en fiskmåse, som jag flere år haft i akademiträdgården hemtamd, att om han fått aldrig så litet mat och någon sedermera litet jagat efter honom, har han då strax utspytt det han bekommit. Denna egenskapen att lätt vomera har skaparen användt att uppehålla vår Elofska familj, ty som fiskmåsarna ofta fiska mera än de böra, så hafva de också väl råd att gifva skatt åt Svartlasse, men deremot har naturen likväl så lagat, att denne labben ej allt för mycket får öka sig, hvarför han ock är den raraste af alla måsarna. Härtill kommer att denne struntjägare icke är mycket delikat, ty under tiden måste fiskmåsarna, då de ej hafva något på torget, öppna bakporten och kasta för honom skämd mat, hvilken han ock håller till godo. Svartlasse är mycket vig, så att han alltid tager maten i luften, då den kastas åt honom af måsen. Han är ej heller blyg, ty då fiskarena se honom och ropa *Elof! Elof!* samt med utsträckt arm uppvisa för honom en liten fisk, kommer Elof flygande åt båten och tager lyran, så snart fisken kastas. Elof håller sig alltid der som mest vankas och helst vistas han vid fiskelekar, der dagligen bröllop med lek och dans hållas, hvarför ångermanländingen ej gerna ser att han skjutes, ty han visar med sitt flygande, hvarest strömmingen håller sig under vattnet.

* * *

Digitized by Google

Ur Vestgötaresan. Dal den 24 juli 1746. Kyrkogården kring Frendefors kyrka låg nära intill landsvägen och gaf oss anledning att eftertänka, om man kan eller bör taga myllan utaf kyrkogårdarna att dermed göda sina åkrar eller kålgårdar. Naturen lär oss, att vi ej böra uppäta våra fäders eller barns lik, och vet jag icke hvem härtill skulle hafva nog mage, om det icke vore en inhuman kannibal. Alla nationer hafva varit angelägna att deras döda måtte få hvila i sina grifter och att hedersmän skulle föras med heder ned i sina grafvar, att de ej måtte falla rofdjuren till föda. De förmögnare låta göra sten- och kopparkistor, att deras mull ej skall utströs. De gamle läto sätta sig och sin aska i högar, som svårligen kunde rubbas, och ibland Guds välsignelser räknas att den rättfärdiges ben, stoft, mull och aska skall få ro i sina grifter. Deremot blifva missgerningsmän af alla nationer utsatta för maskar och vargar, att korparna skola uthugga deras ögon, och de ogudaktigas lekamen hafver Gud utvräkt för hundar och vilddjur. Då växter och djur förmultna, blifva de till mylla. Myllan blifver sedermera till föda för de växter, som deruti sått och rotat sig, så att den största ek och den fulaste nässla äro af enahanda ting hopsatta, nämligen af de finaste svartmyllans partiklar, genom naturen eller en lapis philosophorum, som skaparen satt uti hvart frö, att förbyta och förvandla myllan till sin egen art. Häraf sker, att då djuren dö bort, förvandlas de till mylla, myllan till växter, och växterna ätas af djuren, der de göra djurens delar, så att jorden, som blifvit förvänd i säd, går sedermera under namn af säd i menniskans kropp. Der förvandlas den af menniskans natur till kött, ben, nerver etc., och då menniskan efter döden förruttnar, förfaller naturens kraft och menniskan varder åter till jord, dädan hon tagen är. När nu växter komma att så sig i denna mull, växa de frodigt och förvandla menniskojorden till sin natur, så att den skönaste jungfrukind kan blifva den fulaste bolmört och den starkaste Starkotters arm den lösaste nate. Den förra uppätes af en stinkande Cimex och blifver ett sådant djur. Denne Cimex ätes sedermera af fåglar och blifver till fågel. Fågeln ätes af menniskan och blifver en del af henne.

Digitized by Google

De gamle Philosophi Pythagoræi och än i dag de ostindiske Gymnosophistæ trodde på en metempsycosis animorum. Vi, som hålla den för flärd, se en annan metempsycosis corporum. Då jag tager mullen af kyrkogårdarna, tager jag de delar, som konstituerat och varit förvandlade af menniskor. För jag den på min kålgård och sätter kålplantor deruti, får jag deraf kålhufvud i stället för menniskohufvud, men kokar jag dessa hufvud och gifver dem åt folk, förvandlas de åter till folkhufvud eller andra delar. Således komma vi att äta upp våra döda, och det bekommer oss väl, men jag tillstår gerna för min egen räkning, att om jag visste, det jag på detta sätt uppåte min eller en annans farfader, att jag icke gerna ginge på den kålen utan jag hade desto starkare aptit och hunger. Jag vet väl att nässlor växa frodigt på kyrkogårdarna och der plockas flitigt af käringar samt köpas och ätas på god tro, och det bekommer väl, fast jag för min räkning heldre åte dem, som vuxit i en annan trädgård.

Vi hålla kyrkogårdarna heliga, vi tåla ej att våra saligen döda uppätas af kreaturen, och vi skulle icke vilja göda våra svin med lik, fast vi hade aldrig så mycket förråd deraf, och jag tror, att om de dermed voro gödda, skulle vi lätteligen mista aptiten för fläsket. Borgarne i Leiden tåla icke en gång att med. studiosi skola der uppgräfva inkognito deras barn, sedan de äro begrafna, för att anatomisera dem hemligen, fast de lika inkognito åter gräfva ned dem på sitt ställe. Jag tror det är naturligast låta de döda hvila i sina grifter och att förunna dem en liten plats inunder jorden, sedan de ej mera få vara på jorden.

*   *
*

Ur Skåneresan. Djuren likna växterna uti ett så herrligt land. Fänaden är i Skåne, synnerligen på slätten, större än upp i landet, hvarifrån till oss föras de stora skånska stalloxarna i stor myckenhet — att förtiga det korna tre gånger om dagen hemköras af de skramlande hyrar till mjölkning. Hästarna äro äfven här större än upp i landet och de gå här ofta i skoglanden ute på bokskogarna hela vintrarna. Härifrån få vi upp till landet våra mesta stora rustgille-, ryttare- och vagnshästar. Fåren

Digitized by Google

ses ingenstädes hos oss löpa i större hjordar och ingenstädes fetare än på slätterna, der de gnaga fäladen, fastän de mjölkas. Svinen äro ock större, hvilkas myckenhet bäst skönjes, när de i hela skockar uppföras till bokskogarna om hösten, då ollon infaller, och då de smällfeta derifrån återhemtas om vintren, så stora att de svårligen igenkännas. Gässen blänka öfverallt hvita, flyga, bitas och skria på de stora fälten, så att näppeligen någon inhyseskäring gifves, som ej har gäss, der så godt förråd gifves på hafre. Svanor simma med sina uppböjda vingar vid stränderna, mest vid Ellenbogen emellan Malmö och Skanör, der de skjutas i myckenhet. Änderna hålla sig här intill jultiden, ja, ofta hela vintrarna, ifall de ej äro desto starkare.

Storkar, som näppeligen våga sig öfver Skåne, synas dagligen spatsera med sina långa ben på slätten och bygga sina stora bon vid byarna på träden eller taken. Stararna, som med andra sträckfåglar efter midsommaren lemna de norra provinserna, uppehålla sig här nere emot slätten och skrika i träden till senaste hösten. Lärkorna hänga tillrande öfver alla sädesfälten, tjockt som stjernor med en daglig musik. Näktergalarna musicera alla nätter utur de löfrika lunderna närmast intill slätten. Klockgrodorna bomma och sammanringa in på sena aftnarna utan uppehåll.

* * *

Stenbrohult. Den 15 maj 1749. Här fann jag fåglarna utödda, boet uppbrändt och ungarna förskingrade, att jag näppeligen igenkände det rum, der jag sjelf blifvit utkläckt. Jag tyckte mig se »campum ubi olim Troja» på det stället, der min salig fader, kyrkoherden Nils Linnæus, anlagt den trädgården, som fordom blänkte af de raraste örter i Sverige, hvilken en häftig vådeld alldeles förstört, förr än tiden honom bortryckte, förlidet år den 12 maj. Mina ungdomsnöjen, de raraste växter, som växa vildt på denna ort, hade ej hunnit ännu framkomma. Jag, som för 20 år sedan kände hvarenda inbyggare i socknen, fann nu knapt 20 personer öfriga, dem jag alla i min barndom sett som unga drängar. De gingo nu med grå hår och hvita skägg, utlefvade, och en ny verld hade kommit i stället.

Digitized by Google

Bilder från 1700-talets städer.

Ur Ölandsresan. Den 28 maj 1741. Kalmar stad sågs utanpå helt präktig med slott, batterier, grafvar, skansar och flere dylika fästningsverk. Belägenheten vid hafvet, den täcka kyrkan och några stenhus gjorde honom behaglig. I staden var intet vatten att tillgå, fast brunnar voro nästan i hvarje korsgata, men alla med salt vatten fulla. Sades att allenast på slottet skulle vara en brunn med sött vatten. Hafvet gaf lukt från stranden in i staden utaf tången, som kastas upp till landet. Vallarna voro gula, ty stenarna voro öfverdragna med Lichene fulvo. Kyrkan stod midt i staden, bygd i kors, med fyrkantigt hörn i hvart sinu, utan höga torn. Inuti var hon täck och egde sköna skrudar. Största olägenhet mötte oss här med spisqvarter, ty sedan vi flera timmar fåfängt sökt omkring staden, vunno vi det ändtligen hos apotekaren, mera för böner än penningar. Källare och viner voro derefter.

Slafvarna eller fångar, som för grofva förseelser blifvit dömda att här arbeta på fästningen, sågo vi häromdagen släpa såsom hästar, men mot aftonen klockan 6 drifvas in uti mörka kulor under vallen. Fyra styfver bestodos dem om dagen till mans att lefva på, men då de arbetat från klockan 6 om morgonen intill aftonen, utom klockan 11 till 1, hade de ett par styfver mera eller 6 styfver för dagsverket. Deras elände reste håren på hufvudet, hvilkas nåd var alldeles borta och som voro dömda till eviga lifsfångar.

* * *

Ur Vestgötaresan. Den 9 juli 1746. Göteborg var den täckaste stad ibland alla i riket, till storleken något mindre än Upsala, nästan rund, befästad och omgifven med vallar och grafvar, afdelad med reguliera, räta och jemna gator, genomskuren med åtskilliga grakter eller grafvar, som på ömse sidor hafva gator. Sjelfva grafvarna äro på sidorna perpendikulärt murade med gråsten, så att gatan till en manshöjd står öfver vattnet. Broarna eller bryggorna äro hvälfda. Löfträd äro planterade på ömse sidor om grafvarna, så

Digitized by Google

att denna stad mycket liknar de holländska städerna. Husen äro till största delen stora och svåra träbygnader af två våningar och nära intill hvarandra stälda, utanpå beslagna med bräder samt målade med röd eller gul färg, men knutar och fönsterkarmar med gul eller blå, så att de på någon distans mycket likna stenhus. Grunden eller murarna äro, äfvensom väggarna, beslagna med bräder. Taken äro af tegel och fönstren af engelskt eller franskt glas.

Vidskepelser, folkseder och kuriosa.

Ur Ölandsresan. Den 4 augusti 1741. Vidskepelser gifvas på alla orter i verlden, men icke på alla lika många, ej heller de samma, och merendels äro de mera allmänna uti de provinser, som äro mera aflägsna från hufvudstäderna, derest främlingar der ej mycket komma att vistas. Jag vill här räkna upp en hop vidskepelser, som jag hört öfver Småland, Kalmar län och vid skånska gränsen, lemnande allt det jag hört på vägen i andra provinser, fastän de småländska vidskepelserna ofta äro allmänna i längst aflägsna orter, såsom öfverst i Dalarna och längst bort i Vesterbotten.

Bruden skall laga att hon må se brudgummen vid hans ankomst till bröllopet, förr än han får se henne, att hon må få råda öfver honom. Bruden tager med sig mat i fickan att utdela till de fattiga, då hon för hvar allmosa mister en olycka (gifver alltså af hjertat), som derigenom kommer på den usle (hvarför tiggarne ofta ej vilja taga emot hennes gåfvor), som förut är olycklig nog. När bruden reser till kyrkan håller brudgummen i hennes grimskaft, att ingen må rida dem emellan, på det han må få behålla henne sjelf. Bruden får ej binda tillsamman sina skoband för vigseln, att hon må så lätt föda som draga af sig skon. Bruden har penningar i skorna under vigseln, på det henne aldrig må tryta penningar. Bruden vid sjelfva vigseln sätter gerna sin fot något litet bättre fram än brudgummen, på det hon må tala öfver mannen sin. Bruden rör under

Digitized by Google

den tiden sin bara kropp med några fingrar, så snart hon kommit i brudstolen efter vigseln, att hon må få så många barn som fingrarna, med hvilka hon rört sig. Bruden, hemkommen från kyrkan, går strax med brudgummen i fähus och stall, att boskap och hästar må väl trifvas för dem. Bruden smakar strax på all maten, som är tillagad, att hon ej må blifva lysten. Bruden och brudgummen spisa på en tallrik tillsamman, att de må blifva ense. Bruden, så snart hon kommit från kyrkan, träder hastigt hufvudet uti en upptorkad secundina equæ, att hon må få lätta och lyckliga barnsängar. Bruden i sängen aktar att hon ej somnar förr än brudgummen, att hon icke må dö förr än han.

Sprakar och smäller veden rätt hårdt, betyder det att man skall få höra någon vara död. Ryser någon hårdt, tror man döden går öfver grafven. Gräfva barn eller hundar utanför husen, betyder att någon snart skall dö. Faller någon graf in på kyrkogården, betyder att något lik af samma slägt snart skall komma efter. Skria ufvar eller ugglor vid husen, betyder lik eller brand. Dör häst eller skällko, betyder att far eller mor skall dö. Lutar liket i kistan till höger, betyder det att någon mansperson af slägten snart skall komma efter, men till venster af qvinnokönet. På få ställen sättes ljus i hand på den som dör. I likkistan lägges ofta det käraste gubben egt, såsom tobakspipa, tobakspung, penningar, eldtyg etc., att liket ej må spöka. Julnatten skola två ljus brinna hela natten på bordet, slocknar ettdera betyder att far eller mor skall dö.

Julhalm skall alltid om julen ligga på golfvet och kors af samma halm läggas vid hvarje dörr, så väl som under bordet, att allt må välsignas. Äfven kors af julhalmen kastas ut på åkrarna, och julhalm bindes omkring fruktbärande träd, att allt må välsignas med frukt. Finnes korn eller säd under bordet julemorgon, är det tecken till ett fruktsamt år.

Midsommardagen må ingen taga något grönt af jorden, icke en gång lukta på någon blomma, att man ej må få likmasken, som då svärmar.

Torsdagsafton törs ingen spinna, att det ej må spinna efter hela natten. Skärtorsdag skall man korsa alla dörrar, att troll-

Digitized by Google

packorna ej må göra någon skada. Man skall då skjuta, så falla de gummor neder, som fara till Blåkulla och höra smällen.

* * *

Ur Ölandsresan. Vexiö den 6 augusti 1741. Kloka qvinnan Ingeborg i Miärhult och Virestad socken blef sökt öfver hela landet såsom ett orakel och hade större namn om sig uti medicinen än mången doktor, som läst och praktiserat i all sin dag. Vi gjorde all vår flit att utforska hvaruti hennes klokhet bestod, och kommo, genom mångas berättelser, temligen uti erfarenhet så af hennes teori som praktik. Hon trodde, att Lucifers anhang blifvit nedstörtadt ifrån himmelen på jorden, der några fått sitt boställe i vattnet och kallas näcker, under hus med namn af tomtegubbar, i rör och under träd, såsom elfvor, i skogar, såsom skogsnufvor eller rå. Hon trodde, att hvar menniska hade sin hamn, som henne följde såsom skuggan följer kroppen, och att denna hamn gick perpendikulärt neder åt jorden, såsom menniskan går perpendikulärt ofvan jorden, vändande hamnen stadigt sina fötter emot sin menniskas fötter, hvartill hon ofelbart fått anledning af djur, skogar och berg, som bredvid en stilla stående och klar sjö eller elf spegla sig i vattnet, då man ser träden och andra ting liksom växa i vattnet neder åt, såsom de på landet stå uppåt. Hon trodde att menniskan och hennes hamn voro så förenade, att när den öfverjordiska menniskan led, så led ock den underjordiska, och tvärtom när den underjordiska menniskan blef skadad, så tog den öfverjordiska lika del deraf. Hon trodde att, när menniskorna gingo, om deras Antipodes råkade att passera någon vätts, elfs, rås eller något dylikt spökes hemvist i jorden, skulle den underjordiska menniskan blifva skadad, och följaktligen den öfverjordiska menniskan lida. Men hvad hennes semiotika eller kunskap att känna sjukdomar och deras orsaker vidkommer, så gick den vida både öfver min och alla medicorum förfarenhet; ty när någon var sjuk, behöfdes icke patienten att ses af henne, ej heller behöfde hon att fråga efter dess konstitution, temperament, puls, symptomer eller förda diet, utan var henne nog att hon fick se en strumpa, ett strumpeband, ett lintyg

Digitized by Google

eller något kläde, som den sjuka menniskan burit, hvaraf hon kunde sluta om passionens orsak och dess kur. Hennes patologi eller omdöme var merendels, att patienten låtit sitt vatten på något rum, eller att han sofvit på något ställe, eller att han tagit af något träd, som varit helgadt af någon ande, eller att patienten fått sjukdomen af luften, af vattnet, af elden eller jorden, hvilket sannerligen är en härlig teori för den, som vill lefva väl här i verlden och storma på sin helsa. Men kuren var helt särskild ifrån medicinska fakulteten; ty såsom orsaken ej var materiel, så borde ej heller medikamenterna vara materiela, så t. ex. skulle patienten gå ut tre morgnar, tigande och fastande, eller tre torsdagsqvällar, mest norr ut eller till någon ström, som går norr åt, eller till något träd eller rör, bedja om ursäkt eller offra någon mjölk eller dylikt. När detta går ut på vissa dagar och alltså på tre veckor, skulle jag tro, att det på latin kallas kurera per expectationem. Hon hade ofta haft ledsamhet för denna sin trägna praktik och blifvit hårdt tilltald så af prester som kronobetjenter och domare, de der trott, att hon hade uti sin praktik något som stötte på trollkonst, det hon dock ingalunda ville vidgå, utan svarade med samma ord som Kristus de fariseer, när de tillade honom, att han utdrifver djeflar med Belzebub; ty hon sade: Visa mig någon, att jag har en menniska tillfogat ondt, så vill jag allt vidgå, men jag har gjort många menniskor godt, huru skulle jag kunna göra godt genom den ondes finger? Ty då söndrade hans rike sig emot sig sjelf. Eljest lefde hon gudfruktigt, bevistade flitigt kyrkan, var vänlig och höfvisk emot hvar man; hon hade dagligt tillopp af allmogen ifrån hela landet, som henne tillitte, såsom ett orakel, till dess hon för en kort tid sedan dog.

* * *

Ur skånska resan. Den 12 maj 1749. Bondstugorna här nere i Småland, vid skånska gränsen, äro merendels alla lika efter de aldra äldsta tiders arkitektur uppbygda, således: Förstugan har sin ingång på södra sidan och är så lång som stugan är bred, om icke någon liten koja är instängd innerst i förstugan,

Digitized by Google

på hvilken hönsen merendels hafva sitt säte, hvilka äro landtmannens ur. Om tvänne grannar bo tillsammans, så är förstugan merendels delning emellan bägge stugorna, och dörren till hvardera går in midt på gafveln. Fönstret, åtminstone det förnämsta, sitter midt på södra sidan af taket; under tiden är ock något litet fönster på sidan af väggen. Spjället är af trä och ligger utan- samt ofvanpå skorsten, der det uppvindas med en lång stång och tåg på gården. Inom dörren har man på norra sidan ugnen med grufvan. Spiseln står här framom, på tvänne sidor öppen, på framhörnet uppstödd med eldstången, och spishällen är merendels en aln högre än golfvet. Emellan spiseln och dörren är grufvan, som emottager elden utur den innanför liggande ugnen. Emellan grufvan och dörren är en trång uppgång på ugnen, på hvilken säden torkas till qvarns, och fattiga inhyseshjon få merendels här sitt nattqvarter. Främst i stugan på södra sidan står bondens säng, vid pass två alnar hög, på bortre sidan afstängd med bräder. På norra sidan, allt ifrån ugnen till gafveln, är en bänk upptimrad af tre timmerstockar, till en alns höjd ifrån golfvet, och kallas norrebänk; men närmast intill gafveln eller midt emot bordet kallas denna bänk högsätet, hvilket ofta blifver skildt ifrån norrebänk medelst ett litet skåp, som ställes ofvanpå bänken. Äfven ett litet skåp står ofta i vrån emellan högsätet och gallbänken, hvilket kallas hörnskåpet. Jemte sängen på främre gafveln är en dörr, bakhusdörren kallad, der man ingår uti visthuset, som kallas kofven. En bänk, bygd som norrebänk, sträcker sig ifrån högsätet jemte främre gafveln bort till kofvedörren och kallas gallbänken, dock afstänges kofvedörren med bräder så långt, som bordet är bredt, med ett bredsäte på inre sidan, och kallas detta stapeln. Således undvikes prospekten ifrån bordet till sängen genom afstängningen på ryggen af stapeln. Bordet räcker emellan stapeln och högsätet nästan så långt som gallbänken, är alltså långt, fyrkantigt, temligen bredt, två alnar högt och mycket tjockt. Ett säte eller bänk af tjock tilja med fyra fötter inunder och så långt som sjelfva bordet, står alltid utanför bordet och kallas sätet. Inom dörren, gent emot ugnstrappan, på gafveln åt förstugan, har hustrun sina grytor med

Digitized by Google

några hyllor för faten. Midt emot spisstången, på södra sidan, är, med ett par perpendikulära bräder, yxestallen, der bräderna öfverst äro genomskurna, att bonden här får hänga sina yxor. Emellan sängen och yxestallet, på södra sidan af stugan, är en bänk lik de förra, och kallas södrebänk. Emellan yxestallet och fathyllan, vid dörren, är den så kallade kalfvebänken, der kalfvarna stå bundna under kallaste vintern. Inga bjelkar äro i huset, ej heller något horisontelt tak, utan gå sparrarna upp till ryggåsen, ofvan uppå belagda med täta bräder och täckta med näfver samt torf. Strax framför spiseln och yxestallet går en tjock, skalad stång tvärt öfver rummet, så högt från jorden, att man med möda kan räcka den, och kallas kronostången, på hvilken bondfolket kunna hänga sina kläder, då de äro våta. Ofta är ock en annan kronstång, lika hög och stor, som ligger ofvanför bordsätet eller frambänken. En liten bänk står jemte ugnen emellan spiseln och norrebänk, som kallas ugnbänken. Alla dessa bänkar, norre och södre, gallbänken och högsätet, äro uppfylda med halm, som täckes med äfven så långa dynor eller ock med sängkläder, emedan barn och tjenstefolk merendels ligga i norra och södra bänk, men bonden med sin hustru alltid i sängen. Om dagen sitter folket på norra och södra bänk, men främmande bjudes alltid fram i högsätet. Då litet samqväm är vid bordet, dukas allenast den ändan af bordet, som är närmast högsätet, i hvilket bonden med sin hustru sjelf residerar, då det andra husfolket sitter på ömse sidor i gallbänken och på sätet. Merendels äro stockarna i väggen runda och väl skalade, men icke jemnhuggna, och merendels är äfven taket och väggen något brun deraf, att landtmannen brukar spjälade stickor af god och lätt klyfd furu i stället för ljus, som väl något litet röka, fast de icke gifva någon skadlig rök. Under ryggåsen sitta merendels ett dussin helt smala halmkärfvar, som icke äro tjockare än en barnarm, och kallas burmänner, hvilka ditsättas julafton, då julhalmen utbredes på golfvet. Tiden utmärkes om dagen efter solskenet genom fönstret på taket, att då solen skiner på skåpet är det daframålsdags, och då hon kommer på ugnbänken är det merendels middag. I kofven har bondhustrun merendels en upp-

Digitized by Google

bäddad säng för främmande, sina kistor och visthus med sin redbaraste egendom, och en utgång på gården.

* * *

Ur skånska resan. Den 7 juni 1749. Slagruta är ett underligt upptåg, med hvilken man vill inbilla folk, att rutan skall säga, hvarest metaller ligga fördolda. Min sekreterare tog esomoftast en qvist af hassel, som var jemt delad i två grenar, och med den förnöjde sitt sällskap. Det samma skedde ock här, då den ene gömde sin silfver-tabaquier, den andre sitt ur här eller der i buskarna, hvilka sekreteraren temligen lyckligen uppletade. Jag, som aldrig trott rutan och icke velat höra henne nämnas, förtröt att slagrutan skulle rekommenderas, och förestälde mig att min följeslagare och sekreter förstodo hvarandra till att inbilla sällskapet; ty gick jag afsides på ett stort och högt fält norr om ladugården, skar der upp en liten torf och lade dit min lilla penningpung, täckte sedan med samma torf så noga, att ingen menniska skulle sett minsta tecken derefter; mitt märke var en stor ranunculus, som stod strax dervid, och ingen annan hög ört var mer på hela fältet. När så var beståldt, går jag ner till mitt sällskap, berättar att jag gömt min börs på det fältet, bad sekretern med sin slagruta uppleta dukaterna, så ville ock jag tro henne; ty jag var säker, att ingen dödlig mer än jag visste, hvarest penningarna lågo. Sekreteraren var nöjd, att han fått ett tillfälle, genom hvilket han kunde förmå mig till mildare tanke om rutan, som jag alltid talat om henne med åtlöje; sällskapet var ock nyfiket att se rutans mästareprof. Sekreteraren sökte länge och väl hela timmen, då jag med mitt värdfolk hade nöje att se rutan arbeta förgäfves; alltså, som godset intet kunde fås igen, blef rutan vårt löje. Jag går sedermera att sjelf upptaga min pung, men när jag kommer bort på fältet hade våra rutegångare peripateticerande nedtrampat alla gräs, så att ej minsta tecken sågs efter någon ranunculus, och jag måste söka efter mina dukater med samma ovisshet som rutan. Jag hade icke lust gå 100 dukaters vad om rutan, ty sökte vi alla, men förgäfves, både med löje och förtret; ändtligen måste jag gifva sa-

Digitized by Google

ken förlorad, då baronen och sekreteraren bådo mig nämna rummet ungefärligen, hvaråt jag tyckt mig nedlagt pungen, det jag ock gjorde; men den fula rutan ville inte slå, utan drog rutan åt en hel motsatt sida, och ändtligen, sedan både sekretern och vi alla voro trötta vid rutan och jag vid henne mest ledsen, stannade sekretern på en hel annan sida af fältet, sägande, att om pungen icke vore der, så vore ogörligt för honom säga stället. Jag bjöd icke till att söka derefter, emedan det icke var detta håll, derest jag tyckte mig lagt pungen, men baron Oxenstjerna lade sig likväl på jorden att söka, då han fick ned ett finger och drog upp den lilla torfven, under hvilken dukaterna lågo. Således slog rutan rätt den gången och skänkte mig de penningar, jag eljest förlorat. Detta är res facti. Får jag se några stycken dylika exempel, så måste jag väl tro, det jag icke vill; ty det är helt annat med magneten och attraktionen emellan jern och jern; men att en hasselqvist skall säga mig rikare metaller, det samtycka hvarken våra utvärtes eller invärtes sinnen, så att jag väl ännu icke tror rutan, dock vill jag icke flera gånger gå med henne vad om lika många dukater.

Digitized by Google

V.

Linné i Upsala: hans lärareverksamhet och lärjungar.

Samma år, som Linné af riksens ständer erhöll det fosterländska uppdrag, hvilket framkallade hans svenska reseskildringar, utnämndes han genom Tessins bemedling till professor i Upsala i medicin och anatomi, ett embete, som icke helt och hållet passade för hans böjelser, men genom hvilket han dock snart fann sin rätta verkningskrets. Vi må höra, hvad han sjelf härom berättar.

1740 om våren dog professor Olof Rudbeck, då på förslaget kommo Rosén, Linnæus och Wallerius. Men grefve Tessin, som i Paris hört Linnæi stora namn, rekommenderar honom hos då varande kanslern, grefve Carl Gyllenborg, och denne jemkar så mellan kompetitorerna, att Rosén skulle få vakansen, och som professor Roberg nu för sin ålder toge afsked, skulle Linnæus succedera honom, och de begge sedermera byta professioner, hvilket ock blef fastställdt dem emellan, helst som Gyllenborg fann skäligt, att Rosén, som så länge tjenat vid akademien, borde få det första. Men man vet ej af hvad orsak denne herren sedermera ändrade sig och hos Hans Maj:t rekommenderade Linnæus, så att det var på spetsen att Rosén denna gången gått miste om professionen, derest icke en annan omständighet infallit. Rosén får alltså den lediga sysslan. Professor Roberg tager derpå afsked, och alla möjliga omsvep upptänkas i Upsala, att Linnæus ej måtte få den andra professionen, hvarpå hela året åtgår, och doktor Wallerius kommer fram med en publik disputation att förringa Linnæi meriter och goda namn, då professor Beronius (sedermera erkebiskop) och magister Klingenberg publice på akademien öfvertyga doktor Wallerius om hans ofog.

Digitized by Google

Denna ifriga akt kommer 1741 inför riksens då församlade ständer, som allmänt misstycka doktor Wallerii företag, och konsistorium får befallning att upprätta förslag, utan att mera provocera Linnæus, som så väl inom- som utomlands gjort sig namnkunnig. Imellertid som kriget upptändts mellan Sverige och Ryssland, var Linnæus rädd att han icke kunde undgå att såsom amiralitetsmedicus blifva kommenderad på flottan. Derför anser han som en förmån den befallning riksens ständer gåfvo, att han skulle resa öfver Öland, Gotland och Vestergötland, att der beskrifva landets produkter. Men i detsamma får han (den 5 maj 1741) fullmakt att vara professor i Upsala efter Roberg.

Så snart han på hösten kommit från resan flyttar han till Upsala, håller der sin oration om nyttan och nödvändigheten af resor inom fosterlandet och begynner inför ett ansenligt auditorium föreläsa öfver sjukdomarnas historia. Vid slutet af året byta han och Rosén professionerna sig emellan således, att Rosén tager anatomien, Linnæus deremot botaniken, hvilket ock blef af illustrissimo concellario stadfäst.

Linnés första bemödanden gingo nu ut på att förbättra den botaniska trädgården i Upsala, hvars historia, särskildt med afseende på Linnés verksamhet, helt nyligen blifvit skrifven af M. B. Swederus, till hvilket arbete vi alltså kunna hänvisa, liksom till en annan nyss utgifven specialskrift, professor Hjelts framställning af Linné såsom läkare. Det senare ämnet tillhör ej egentligen hvad vi åsyfta att framlägga, nämligen Linnés lefnadsminnen, men beträffande Linnés älsklingsplats, hans botaniska trädgård, böra vi anföra åtminstone några drag.

Redan 1637 var rikskanslern Axel Oxenstjerna i förening med dåvarande akademiekanslern Johan Skytte betänkt på att upprätta en botanisk eller, som det då kallades, medicinsk trädgård i Upsala. Men ännu 1653 fans anläggningen endast på papperet. Troligen hade alltsammans uppskjutits ännu längre, om planen ej upptagits och med ett lefvande intresse omfattats af den störste man Upsala universitet under hela 1600-talet har att uppvisa, nämligen Olof Rudbeck den äldre, hvilken blef trädgårdens förste grundläggare. Från 1655 egde den anslag af sta-

Digitized by Google

ten och benämndes af konsistorium akademiens trädgård. Dess plats var ej i den nuvarande, af Gustaf III skänkta förträffliga lokalen på slottsbacken, utan i en lågländt trakt af staden vid Svartbäcksgatan. Imellertid frodades anläggningarna öfver förväntan. »Något dylikt som denna trädgård» — säger Swederus — »med ett så stort antal af både in- och utländska växter, hade man aldrig sett i Upsala förut, och dess upphofsman kunde med allt skäl i samtidens glada förundran häröfver se en belöning för den möda och kostnad han nedlagt på detta sitt verk. Att döma af samtida yttranden, måtte man aldrig kunnat föreställa sig, att sådana blomsterskatter i sådan mängd och af sådan fägring kunde uppspira under Sveriges oblida luftstreck, och äfven bildade män, som under resor i främmande länder troligen egt tillfälle att se ojemförligt större och rikare trädgårdsanläggningar, uttalade häröfver sin stora förtjusning.»

Åtskilliga omständigheter gjorde, att Rudbeck från början af 1680-talet mindre egnade sig åt sin skapelse än förut, och 1702 härjades den af den förskräckliga eldsvåda, som då öfvergick Upsala stad. Under Rudbeck den yngre var trädgården ej i synnerligt fördelaktigt skick, och då den unge studenten Linnæus der 1729 fåfängt sökte den lediga anställningen som trädgårdsmästare, voro anläggningarna, enligt hans eget uttryck, förfallna, ett tillstånd, som synes hafva fortfarit äfven under det närmast följande årtiondet. Men 1742 ingifver professor Linnæus, såsom han sjelf säger, en remonstration till akademien om trädgårdens upprättande ur sitt öde och visar oundgängligheten af ett orangeri, i anledning hvaraf det beslöts, att trädgården skulle å nyo anläggas och ett fullständigt orangeri uppbyggas samt prefektens hus nedrifvas och åter uppbyggas. Baron Carl Hårleman gifver en präktig ritning till trädgården, som utvidgas, genomgräfves och förses med dammar, qvarter och gångar. Det gamla stenhuset, som var uppbygdt af Olof Rudbeck den äldre, utan allt träd, med jernposter och jernbjelkar, och hvilket nu liknade ett ugglenäste, blir åter ordnadt till boningsrum för professorn. 1743 var orangeriet färdigt med sina bägge flyglar och trädgården iståndsatt med många utländska växter, som sedermera årligen

Digitized by Google

ökades genom de frön Linnæus anskaffade från botanister och blomsterodlare i utlandet, med hvilka han under sina resor stiftat bekantskap. Äfven en samling lefvande djur från Skandinavien och utlandet inrymdes småningom ock i trädgården, till befrämjande af zoologiens studium. Ett par af dem, en sjubb och en markatta, har Linné skildrat i vetenskapsakademiens handlingar; utdrag ur dessa synnerligt roande beskrifningar finnas aftryckta af Swederus.

Med Linné började en ny epok för Upsala universitet. Studenternas antal före hans tid uppgick vanligen till 500. Men år 1759, då Linné var rektor, räknades 1500 studenter. Från Ryssland, Norge, Danmark, England, Holland, Schweiz, Tyskland och andra trakter, till och med från Amerika kommo unga män för att höra honom. Aldrig hade man i Upsalatrakten sett sådana vandrareskaror som på hans tid. »Ty då han årligen botaniserade sommartiden» — skrifver han sjelf — »hade han ett par hundrade auditores, som samlade örter och insekter, anstälde observationer, sköto fåglar och förde protokoll. Och sedan de ifrån morgonen kl. 7 till aftonen kl. 9 onsdagar och lördagar botaniserat, återkommo de till staden med blomster i hattarna samt följde med pukor och valdthorn sin anförare till trädgården igenom hela staden.»

Det vigtigaste bland Linnés under hela kraften af hans mannaålder utgifna arbeten var hans *Species Plantarum,* som 1753 utkom i Stockholm, ett allmänt repertorium i botaniken, en förteckning på alla de växter, som hittills från verldens alla trakter blifvit bekanta för Linné, sammanlagdt 7,300 arter, varieteterna oberäknade.

Att redogöra för alla de utmärkelser, som från höga vederbörande inom och utom landet kommo Linné till godo, torde icke här vara nödigt. Han hade väckt hela Europas uppmärksamhet och beundran. Exempelvis må nämnas, att konungen af Spanien ville kalla honom till Madrid, och erbjöd honom adligt stånd, 2,000 piaster i lön, fri taffel och till och med fri religionsöfning. Rysslands sjelfherskarinna, den mäktiga Katarina, lät ock sedermera göra Linné de mest smickrande anbud. Han

Digitized by Google

kände sig dock alltför lycklig och nöjd i sitt fädernesland, för att lyssna till sådana framställningar, och hans största belöning var kanske den entusiasm, den törst efter vetenskapen, han uppväckte hos sina lärjungar.

»Linné förstod» — yttrar en ibland dem, Hedin — »att icke allenast ständigt bibehålla, utan äfven att öka glansen af sitt vidt frejdade namn och äran af den allmänna högaktning, han förvärfvat sig öfver hela jordklotet. Han hade, jemte den rika skörd han gjort för Upsala akademis naturaliekabinett, riktat sina egna redan oförlikneliga samlingar med de skönaste och sällsyntaste alster ur alla tre naturens riken. Det hade länge varit hans önskan att kunna uppbygga ett museum för dessa samlingar. Nu hade han med en skälig förmögenhet förskaffat sig mera utrymme och större beqvämligheter och kunde inköpa en landtegendom. Denna, som i historien blifvit lika ryktbar som den romerske konsuln Ciceros namnkunniga Tusculum, lika märkvärdigt som Ferney af Voltaire, denna gård var belägen blott en mil från Upsala och kallades Hammarby. Linné lät här på en kulle af fri och vidsträckt utsigt uppbygga ett museum, dit han flyttade alla sina utvaldaste samlingar. Detta museum blef snart det enda orakel i verlden, dit man färdades för att af dess vise tolk erhålla svar om alla mörka och tvistiga ämnen i naturkännedomen. Lika verldskunnigt, som fordom det delfiska, begabbades man likväl icke här af dessa mystiska och tvetydiga svar, som kunde lämpas till alla händelser. Allt var här klart och bestämdt. Man uteställdes icke af dessa troll, som vid forntidens gudasvar äskade guld och skänker för att lemna tillgången fri och öppen. Linné kände icke egennyttan, han var tillgänglig för alla, som önskade verklig upplysning om naturen. Alltid enkel i hela sitt väsen, var han god och fryntlig mot alla, som besökte honom.»

»De akademiska ferierna tillbragte Linné alltid på sin landtegendom. Han var der omgifven af sina mest älskade lärjungar, hvilka, inrymda i de närmast belägna bondgårdarna, njöto på ett behagligt sätt både glädjen af sommarens nöjen och upplysningen af den berömde lärarens undervisning. Man bör hafva sett detta

Digitized by Google

Hammarby, man bör hafva infunnit sig i detta museum, hört den store naturforskaren för att kunna göra sig ett rätt begrepp om en verklig hänryckning, om en fullkomligt ljuf själens njutning. Det var icke storheten, som här förvånade, det var enkelheten. Måtte man förlåta mig min hänryckning och mina uttryck, då jag, återförd till dessa oförgätliga stunder af en glad ungdomstid, skall teckna den store mästaren, men jag finner dertill inga nog höga, inga nog passande ordasätt. Sannerligen, han var icke en vanlig menniska, denne ojemförlige mannen, då han uttydde naturens underverk — —»

Sverige erhöll, genom denna Linnés förmåga att hänföra sina lärjungar, en ny märkvärdighet, nämligen genom den utvandring af lärda, hvartill ännu intet land företett motstycke. Från Upsala begåfvo sig Linnés disciplar eller, såsom han sjelf benämde dem, hans apostlar ut i alla verldsdelar för att studera naturen och vidga kännedomen om dess skatter. Vi anse oss böra anföra några notiser om de förnämsta bland dessa män.

Den förste af Linnés lärjungar, som besökte en främmande verldsdel, var *Ternström,* en ung man, som 1745 begaf sig till Ostindien, men redan följande år föll ett offer för klimatet. Snart derefter gaf Linné anledning till en annan vigtig forskningsresa. Han skildrade nämligen i sina föreläsningar vältaligt de stora förtjenster en ung lärd kunde inlägga genom att styra sin kosa till Palestina och undersöka detta lands naturhistoria, som vore så okänd men så vigtig för bibelns förklaring och för den österländska filologien. Då varande studenten och sedermera medicine doktorn *Hasselqvist* lyssnade till dessa framställningar. I brist på fonder samlades penningebidrag, särskildt i hans födelsebygd Östergötland, och ett stipendium beviljades af Upsalas samtliga fakulteter.

Så understödd reste Hasselqvist på sommaren 1749 på ett af ostindiska kompaniets fartyg till Smyrna och uppehöll sig följande år i Kairo, hvarifrån han sände Linné åtskilliga prof på sina iakttagelser. Dessa blefvo bekanta genom tidningarna och föranledde afsändningen af penningeförstärkningar. På våren 1751 anlände Hasselqvist till sin bestämmelseort, besökte Jerusa-

Digitized by Google

lem, Jeriko o. s. v. samt återvände öfver Rhodus till Smyrna. Lönen för sina mödor fick han icke skörda, ty hettan i Arabiens sandöknar hade angripit hans lungor; han kom sjuk till Smyrna och afled der 1752, blott 30 år gammal. För de skulder han nödgats göra, voro hans samlingar tagna i beslag, men underrättelsen, att de komme att försäljas på offentlig auktion, förmådde drottning Lovisa Ulrika att erlägga 14,000 daler k. m. för deras inlösande. Skatterna kommo ock omsider välbehållna fram till Stockholm, bestående i en mängd fornsaker, arabiska handskrifter, snäckor, fåglar, ormar, insekter m. m., hvilket allt införlifvades med naturaliekabinetten på Ulriksdal och Drottningholm. I afseende på de anteckningar, Hasselqvist lemnat efter sig, skrifver Linné i ett af de i svenska vetenskapsakademien förvarade brefven till arkiater Bäck följande karakteristiska rader, daterade Upsala 18 juli 1755.

»Med hr Baron Ehrencrona fick jag i förgår Hasselqvists observationer. Gud välsigne den makalösa drottningen, som ville låta mig se dem; men jag hade så när mistat synen, då jag begynte läsa, och kunde icke upphöra förr än jag läst alltsammans. Förb. mig jag någonsin vet mig läst något, som varit så sedt på rena, nya, reela rön som dessa; de sjunkte neder i mig som Guds ord i en djekne.» — Äfven utgaf Linné sin olycklige väns resebeskrifning och hedrade hans minne genom att uppkalla en växt med hans namn.

Ännu en af Linnés lärjungar, nämligen den snillrike och politiskt frisinnade *Forskål,* fann under naturhistoriska forskningar vid unga år sin graf i Asien.

Dessa olycksöden verkade imellertid icke afskräckande, och 1750 reste *Torén* till malabariska kusten och någon tid derefter *Osbeck,* som predikant på ett af ostindiska kompaniets fartyg, till Kina. Båda kommo tillbaka med ett rikt utbyte, såsom äfven blef fallet med den originele reseskildraren från Afrika och Asien, isynnerhet från Japan, *Carl Peter Thunberg,* sedermera innehafvare af Linnés lärostol.

Så spriddes Linnés inflytande till alla verldsdelar. Hans system var en lagbok i Batavia och Kalkutta så väl som i

Digitized by Google

Newyork eller Filadelfia. Naturvänner af alla nationer och af alla religioner gåfvo honom sin hyllning. Den bekante svenske resanden Björnståhl fick ett oväntadt bevis härpå. Då han nämligen uppehöll sig i Tarapia i Turkiet, påträffade han en grek, som gick med en bok i handen, och denna bok befans vid närmare påseende vara Linnés Systema naturæ. Greken berättade sig hafva varit lifmedikus hos paschan af Egypten, under hvilken tid han stiftat bekantskap med en örtkunnig svensk (Forskål), som ingifvit honom intresse för Linné. Och ännu på 1820-talet ingingo från Japan öfver Holland reqvisitioner på arbeten af Linné, dem Thunberg på 1770-talet bortskänkt åt de lärjungar, han under sin ett års långa vistelse i Japan förvärfvat bland landets söner.

Digitized by Google

VI.

Ett inqvisitionsmål. Linnés ställning till den kyrkliga ortodoxien och hans åsigter om Nemesis divina.

Nu mera är läran om en gyllene ålder, ett ursprungligt paradisiskt tillstånd för menskligheten af alla tänkande öfvergifven. Men för teologerna har ett sådant tidehvarf verkligen funnits, och detta för icke så ofantligt länge sedan. Det behöfdes då icke rätt mycket för att framkalla en renlärighetens storm af ett slag som i våra dagar vore otänkbart.

År 1745 hade professor skytteanus *Ihre* i Upsala utgifvit ett program, hvari han bland annat yttrar, att »den kristna läran innehåller åtskilliga saker, som äro oförenliga med förnuftet». Att teologerna häraf skulle taga anstöt, att frågan hänsköts till det akademiska konsistoriet och att en undersökning följde, är just ingenting att förvåna sig öfver. Men tre år senare, den 30 juni 1748, sammankallade decanus, professor Engelbert Halenius, teologiska fakulteten för att väcka ett renlärighetens åtal mot en af de barnafrommaste män som någonsin funnits.

Det heter nämligen i fakultetens protokoll, att några dagar förut hade en latinsk disputation blifvit utdelad, som nämda dag på eftermiddagen skulle försvaras under hr arkiatern Linnæi præsidium, nämligen afhandlingen om naturens märkvärdigheter (»*De curiositate naturali*»), vid hvilken man anmärkt, att der icke allenast några bibelspråk voro illa och uti orätt mening anförda, utan ock funnos några utlåtelser och talesätt, som icke öfverensstämde med en »sund teologi».

Om man i våra dagar genomläser ifrågavarande afhandling,

Digitized by Google

är det icke lätt att förstå, hvad anledningen kan hafva varit till den inqvisitoriska åtgärden. Slutorden i denna skrift af Linné utgöras af »*Gud allena äran*», och i sin helhet äro dessa 25 qvartsidor ingenting annat än en teodicé, ett lofprisande af naturens ändamålsenliga inrättning och ledning genom Guds hand. Men det är formodligen derför, att Linné låter förnuftet vara med i spelet, som teologerna klädde sig i harnesk. Afhandlingen är, om man så vill, något rationalistisk på samma gång som naivt from.

Må våra läsare sjelfva döma härom, i det vi framlägga hufvudinnehållet af den i fråga varande latinska afhandlingen.

Redan i födseln — så anmärker förf. i inledningsorden — är menniskan utrustad med yttre och inre sinnen, men hon är oförmögen att begagna dem, förr än de småningom börjat mogna.

Hon kommer alltså att skåda dagens ljus liksom på långt afstånd, på det icke hennes sinnen må förbryllas, då hon skall betrakta den oändliga mängd föremål, som af den allsmäktige skaparen blifvit lagda i hennes väg.

Låt oss — säger Linné — tänka oss någon hafva nedfallit från månen. Helt säkert skulle denne betrakta vår jord såsom sin måne, och då han komme närmare skulle han finna henne liksom omgifven af en rök, d. v. s. vår atmosfer. Något litet närmare komme han att skåda liksom fyra öar i det ofantligaste haf, och dernäst finge hans ögon sigte på berg, gröna skogar och de vackraste ängar, fylda af örter. Till slut måste han varseblifva den förskräckliga jagt, som utöfvas här, icke endast af djuren, de minsta som de största, utan äfven af menniskan, utan någon barmhertighet.

Alla och en hvar komma vi oförståndiga och stumma till detta lifvets skådeplats. Först beundra vi ljuset, och genom mycket arbete lära vi småningom känna annat af den gröfre materien, men oftast bli vi gamla och gråa, innan det förunnas oss att rätt komma under fund med en enda smula af denna verldens beundransvärda daning.

Vid en betraktelse af naturen finner man att rofdjuren hota boskapen med döden, att roffåglarna jaga öfriga fåglar, att många

Digitized by Google

tusen maskar tjena till föda för den lille sparfven, att glupska fiskar uppsluka de mindre, att de skönaste rosor förstöras af maskar, att med ett ord ett allas krig mot alla eger rum. Men i grymhet visar sig dock menniskan öfverträffa alla andra lefvande varelser.

Att kunna blicka in i hela denna organism af den allsmäktige skaparen medför ett oändligt nöje, och ju säkrare kännedom om systemet vi förskaffa oss, desto större beundran inför naturen känna vi, och desto tydligare inse vi skaparens ändamål. Vi se boskapen få sin tillvaro af växterna, sparfvarne af insekterna, roffåglarne af sparffåglarne, rofdjuren och slutligen menniskan af boskapen. Häri framstår den eviga sanningen af Guds ord genom Esaias profeten: *Allt kött är hö.*

Af denna förändring kan menniskan förstå icke endast sitt eget ursprung, utan småningom hela skapelsens verk. Rofdjuren äro ingalunda skapade till att upprätthålla de öfriga varelserna, utan de svagare äro till för rofdjurens skull — sålunda icke tigern för kons skull eller höken för hönans, utan tvärtom, och på detta sätt uppstiger hela skapelseverket från insekter, fåglar och fyrfotadjur ända till menniskan.

Följaktligen är menniskans kropp ingenting annat än jord, blandad med grundämnen, utvalda i växtriket och förädlade genom djuren, och slutligen öfvergår menniskan åter till jord. Häraf framlyser sanningen af skaparens ord i Genesis: *Af jord är du kommen och till jord skall du åter varda.*

Huru beundransvärda den allsmäktige skaparens verk äro, visar sig alltså tydligast af sjelfva naturen. Sjelfva marken måste tjena hans vilja och på oräkneliga sätt förvandlas i grönskande växter, doftande blommor och de skönaste liljor. Vid hans *varde!* måste växterna under namn af djur springa, flyga, simma och på tusen vis sätta sig i rörelse.

När dessa förundransvärda iakttagelser få insteg i våra sinnen och själar, öppnar sig ett omätligt haf, isynnerhet som all mensklig visdom tryter, om vi vilja genomforska en enda flugas fot. I de allra minsta ting upptäcka vi skaparens allmakt, men om vi sins emellan jemföra allt i verlden, företer sig ett sådant

Digitized by Google

samband, att med frånvaro af ett enda skulle det hela icke kunna ega bestånd; ty vissa blommor kräfva ett visst slags jord, vissa insekter hemta sin näring af vissa blommor och vissa djur af vissa växter, hvaraf följer att allt är skapadt för ett visst mål.

Vi vörda alltså den oändliga makten, och då vi finna vår jord, liksom de öfriga planeterna, genomlöpa sin bestämda bana, sätta vi tro till den utsagan af några astronomer, att alla fixstjernor äro solar, i för oss osynliga verldar, utgörande systemer liksom vårt; och då vi se dessa stjernor lysa så i fjerran, häpna vi nästan vid betraktelsen af skaparens allmakt. Men vi behöfva icke betrakta andra verldar och deras nya under, eftersom vårt jordklot är så stort, att undersökningen af dess yta öfverstiger alla lefvandes krafter, och eftersom vi icke kunna intränga i en enda, om än den minsta lilla varelses konstnärliga bygnad.

I afhandlingens fortsättning förfäktar Linné ytterligare de åsigter, hvilka han framstält på ett af oss i det föregående anfördt ställe ur Vestgötaresan, liksom äfven i talet om insekterna, att nämligen alla naturföreteelser gå i en cirkel, så att den jordmylla, som det ena året uppträder i form af ett lejon, kan en annan gång taga skepnaden af en nässla eller en fjäril eller en sparf; härvid anföras till bekräftelse åtskilliga bibelspråk. Han öfvergår vidare till menniskan, för hvars nytta han anser allt vara skapadt. Anatomien lär oss — säger han — att menniskan på samma sätt som de oskäliga djuren har hjerta, hjerna, inelfvor, nerver, ben och muskler samt att hon på samma sätt rör sig, smakar, luktar, hör och ser. Men hos menniskan finner Linné två egenskaper, hvilka de öfriga lefvande varelserna sakna, nämligen förmågan af *förundran* och af *språk*. Djuren begagna väl sina yttre sinnen på samma sätt som vi, men de kunna icke anställa reflexioner öfver föremålen. Så t. ex. gör icke det mest konstnärliga urverk något intryck på en ko, hvaremot en fyra års gosse ovilkorligen blir intagen af förundran, om han får se mekaniken. Häraf drar Linné den slutsatsen, att menniskans uppgift bör framför allt vara att studera, beundra och prisa skaparens verk i naturen, med andra ord, att egna sig åt naturvetenskapen.

På sitt naivt humoristiska sätt tager han äfven nu sin till-

Digitized by Google

flykt till bibliska berättelser, då han nämligen vill ådagalägga, att kännedomen om naturen är den äldsta af alla vetenskaper. Ty, menar han, det framgår af den heliga skrift, att Gud förde fram alla kreatur inför Adam i paradiset, på det Adam skulle taga dem i betraktande och gifva dem namn. Men det är otänkbart, att bestämda namn kunnat gifvas förutan bestämda kännetecken. För att finna dessa kännetecken måste Adam ovilkorligen hafva egnat sig åt studiet af djurens beskaffenhet och egenskaper. Alltså hade denna vetenskap blifvit honom ålagd af Gud sjelf.

Med anledning häraf uttalar Linné sin förvåning deröfver, att naturvetenskapen dock under tidernas lopp jemförelsevis gjort så små och sena framsteg, isynnerhet som naturen lär oss att följa skaparens afsigter, så att vi icke fela deremot, ty förbiseenden af naturens föreskrifter blifva alltid straffade.

Sådant är den kätterska skriftens hufvudinnehåll. Efter någon öfverläggning — heter det i teologiska fakultetens protokoll — hvad härvid vore rådligast att göra, stannade fakulteten vid det beslut, att decanus skulle på eftermiddagen stiga in i det akademiska konsistoriet och medelst opponerande anhålla om Linnés förklaring »i de mål, som teologien angå kunde», hvilket ock skedde.

Ingen må förtänka Linné, att han under sådana förhållanden, isynnerhet med sitt häftiga lynne, hade svårt att hädanefter tåla sina högärevördiga kolleger, så väl som kyrkans män i allmänhet. I sin sjelfbiografi skrifver han härom: »Linnæus utgifver en disputation, *De curiositate naturali,* till skaparens lof, som hans bäste vän Halenius publice opponendo bestrider, ehuru han förut sett och gillat denna disputation. Derefter trodde Linnæus honom aldrig mer.» Och i hans anteckningar om Nemesis divina, till större delen på trycket utgifna af professor E. Fries, finnas flera bittra och lustiga anspelningar härpå, t. ex. detta uttryck: »Ju större moralist, ju mera galla; ju dummare prest, desto flera kättare; ju slöare rakknif, ju värre drar han.»

Genomgår man i dess helhet denna märkvärdiga, i Upsala universitetets bibliotek förvarade handskrift af Linné, påträffar man

Digitized by Google

ännu mera, som häntyder på en frisinnad åskådning. Då han bland annat i denna sin dagbok redogör för »fritänkarnes» läror, sker detta på ett sådant sätt, att han sjelf synes bekänna sig till dem. Han skrifver sålunda:

»Att en Gud är: verldens skapare och upprätthållare, det tro de alla och det visas dem af hela naturen. Men två andra personer tro de icke på, ty de säga att de två andra ej till minsta mån visas af naturen, som skett om de varit vid skapelsen. Att Kristus aflats af Gud säga de vara imitation af Jupiters procreatio deorum. De anse, att Kristus varit en helig man, som exemplariter lärt moralen. De säga, att uti ett visst concilium blef Spiritus sanctus antagen, men det kom på *en* röst när vid voteringen, att han tappat numret.»

Det måste af hvar och en medgifvas, att en författare framställer icke på detta sätt en lära, som är motbjudande för hans egen uppfattning; också skall det i Linnés utgifna skrifter fåfängt sökas något vitnesbörd om intresse för de teologiska spetsfundigheterna. Det lär väl icke heller hafva varit utan inflytande på Linné, att han i tre år vistades i Holland, samtidens friaste land; visserligen var det för naturhistoriska syften han drog dit, men der måste i allmänhet hafva legat något kätterskt i luften.

Också var det icke endast Upsalateologerna, som togo anstöt af Linné. I Rom fingo hans skrifter 1758 en plats bland förbjudna böcker; men märkvärdigt nog fans det dock femton år senare en påfve, som befalde att Linnés system skulle offentligen föreläsas.

Ännu större skäl till misstankar mot Linnés renlärighet, än hvad samtiden kunde hafva anledning hysa, företer sig dock, såsom vi redan antydt, i Linnés anteckningar om Nemesis divina, ett slags »naturligt system» på det religionsfilosofiska området.

Egentligen var detta literära utbyte af Linnés lefnadserfarenhet afsedt blott för hans son, såsom man finner af förordet: »Min ende son! Du är kommen i en verld, den du icke känner. Du ser icke värden, men undrar på hans prakt. Du ser allt gå konfyst, som ingen såg'et, hörd'et. Du ser de vackraste liljor qväfvas af ogräs. Men här bor en rättvis Gud, som gör hvarje

Digitized by Google

rätt. Det var en tid jag tviflade, om Gud brydde sig om mig; många år hafva lärt mig det jag lemnar dig. Alla vilja vara lyckliga; få kunna blifva't — vill du blifva lycklig, så vet att Gud ser dig. Tror du ej af skriften, så tro af experiencen; jag har uppsatt dessa få kasus jag mins, spegla dig i dem och akta dig. Jag hade icke nämnt namnen, utan gerna skönt dem, men måste för att göra dig öfvertygad om sanningen. Håll dessa hemliga som ögat och hjertat; tro ingen i verlden, i morgon din fiende. Skulle familjer, slägt och anhöriga veta't, så har du förföljelse i all din tid och kanske din död. Håll derför det så heligt, som jag det gifver och detta af dig begär, att ingen må læderas till sitt namn och heder. Felar du mot min befallning, då syndar du, du sårar din gamle fader och blifver visst rättmätigt straffad, ty jag har satt namnen att öfvertyga dig, då du hemligt frågar om sakerna. Kanske flera berättelser äro oriktigt förtalda; hör efter, säg intet, lædera ingens namn och heder.»

Efter Linné den yngres frånfälle och då Linnéiska samlingarna förflyttades till England, tog professor J. G. Acrel, såsom god man i sterbhuset, denna handskrift i förvar och höll den hemlig. Då sonen Olof Acrel, regementsläkare i Kalmar, hade aflidit, blef provincialläkaren Ekman i Kalmar 1844 egare deraf, och han öfverlät handskriften till Upsala akademi för en summa af 100 rdr banko. Detta Linné-minne utgöres af 203 oktavblad; af professor Fries utgafs det i ett promotionsprogram 1848 och är äfven intaget i hans Botaniska utflygter (1852).

Det fins bland allmänheten många olika föreställningar om Nemesis, hvilka dock torde kunna sammanföras under denna definition, att Nemesis är ett straff, som icke ådömes af den borgerliga domstolen och icke utföres af dess tjenare, men som likväl kommer, icke regelmässigt och pålitligt, men med en viss rättfärdighet och derjemte på ett underligt sätt, stundom påminnande om ett skälmstycke, ett spratt, men stundom mycket allvarsamt.

Ett exempel på förra slaget är berättelsen om den unge mannen, som hade två kärlekshistorier på en gång och som genom misstag lade brefvet till den ena damen in i kuvertet till

Digitized by Google

den andra. »Nemesis!» säger man med ett löje, och vill dermed icke just beteckna en makt, som håller sin hand lyftad mot otroheten, utan man åsyftar blott det besynnerliga, hvilket så att säga haft sitt finger med i kuvertens förvexling.

Allvarsammare blir det vid berättelsen om förmyndaren, som hade tillskansat sig omyndigas medel, men som fyndigt slapp undan ansvaret, köpte en gård ute på landet och flyttade dit — och så drunknade en afton hans enda barn i en mergelgraf vid gården. Att någon drunknar i en mergelgraf, tillägger man annars ingen särskild betydelse; men i detta fall kommer det betydelsefulla af sättet, hvarpå man ställer mergelgrafven i förbindelse med de omyndigas förmögenhet. Här talar den stora, mindre bildade allmänheten gerna om »Guds finger».

Det är en slående anmärkning af den danske författaren M. Goldschmidt — som i sina »Lifserindringer og resultater» nyligen gifvit en utförlig och intressant framställning af nemesisbegreppet — att de drag ur lifvet, som Linné upptecknat under rubriken Nemesis divina, kunna i vissa afseenden sättas vid sidan af mergelgrafshistorien, men att man derjemte må framhålla som Linnés förtjenst, att han, ehuru oklart och inkonseqvent, ville uppfatta lifvet såsom ett ordningens och ett rättfärdighetens rike. Vi skola nu anföra först några af Linnés lefnadsregler och filosofiska sentenser samt derpå det hufvudsakligaste af anteckningarna om Nemesis divina.

Linnés lefnadsregler.

Var öfvertygad af naturen och erfarenheten om en Gud, som gjort, uppehåller och regerar allt; som ser, hör, vet allt; för hvilkens ansigte du städse är.

Tag aldrig Gud till vitne i orättfärdig sak.

Se på Guds ändamål af skapelsen.

Tro att Gud för och bevarar dig dagligen, att allt ondt och godt följer af hans helighets lag.

Var ej otacksam, att du må länge lefva.

Akta dig för dråp; ingen synd kan förlåtas, hvars följder

Digitized by Google

ej kunna undanrödjas; mord kan det icke, alltså icke försonas (utan genom lika straff).

Haf aktning för qvinnan — och stjäl ej mannens hjerta.

Skaffa dig ingen orättfärdig vinning.

Var ärlig som en man af forntids ära och tro; då blifver du älskad af alla.

Deltag aldrig i ränker att störta andra, att du ej faller i egen grop.

Sök aldrig grunda din lycka på intriger.

Ingen karakter större än att vara ärlig karl.

Den slumpen ej upphöjt, kan olyckan ej förnedra.

Högmod första steget till galenskap.

Vakta dig för att grunda din lycka på någon annans fall. (Denna varning, som i mångfaldiga uttryck framträder, synes Linné lagt synnerlig vigt uppå.)

Tro dig ej olycklig, fast simpel; fattig och frisk är mer än riksråd.

Fattige bonden släpar hela året om; har knapt halmen att ligga på. Minst får han af sitt arbete. Tänk på den arme slafven, som arbetar för dig, medan du sofver. Han plöjer åkern, du tager skörden. Du säger: det är min gård; jag kan göra och låta. Jag säger: det är icke din; Gud har lånat dig allt.

Allt hvad vi hafva är ett lån af Gud; vi hafva intet med oss, intet bortföra vi. När Gud tager sitt eller ödet, som är Guds exekutor, sörja vi, att hafva mistat vårt, som ej var vårt utan ett lån.

Gud gifver oss penningar att roa oss med, vi få derigenom vår kommoditet och mena deraf få glädje, som den fattige bonden utan penningar får och ler hjertligen. En fattig skomakare sjöng arla hvarje morgon; han förvärfvade penningar, men blef stum och trumpen.

Fattigdomen saknar mycket; girigheten saknar allt. Den girige är ogen emot alla, men värst emot sig sjelf. Den snåle näns ej äta; arfvingar förslösa och blifva lastfulla, som eljest kunnat blifva idoga och lyckliga.

De rika traktera, göra sig vänner; gästerna supa, torka sig om munnen; då de gå bort, tänka de ej mera derpå.

Digitized by Google

Hvad är höghet? Intet, då lyckans hjul hvälfver.
Hvad är vishet? Att känna sin egen fåvitskhet.
Hvad är herravälde? Främsta platsen bland dårar.
Hvad är kläder? Livré på den stora komedien.
Hvad är lifvet? En låga, så länge oljan varar.

Linnés anteckningar om Nemesis divina.

Ödet är Guds dom, från hvilken ingen undflykt. Att ödet icke kan bestå jemte den menniskan gifna fria viljan yrka filosoferna och förneka derför det samma. De påstå en hvar vara sin lyckas smed. Huru skall man nu förena ett oundvikligt öde med den fria viljan? Jag skall upplysa det med en liknelse. En menniska kan hänga sig, dränka sig, skära halsen af sig; men det står äfven i hennes fria skön att icke göra det. Men om hon för någon orsak är af den högste domaren förelagd en våldsam död, kan hon icke undvika detta, utan tvingas dertill af en oundviklig drift. Så står i menniskans fria vilja att undvika brottet; men har hon begått detta, kan hon icke undfly straffet. Således har menniskan sin fria vilja, kan göra och låta hvad hon vill; men om hon missbrukar denna frihet, har Gud så inrättat naturen, att straffet för henne blir ett oundvikligt öde. Ödet är således Guds dom.

Den Nemesis förföljer går allting emot. Ingen olycka kommer ensam. Derför går allt somliga taga sig före emot; andra allt lyckligt, ehuru de äro dumma. När någon på nedrigt sätt grundlagt sin lycka, blifva hela familjer olyckliga; barnen läras, göra allt emot. De måste rusa till sin olycka; himmel och jord kan ej hjelpa, ej rädda. ... Den ena olyckan kommer på den andra; huset brinner upp; allt olyckas. Nu har Guds hämd kommit öfver huset. — Allt gick olyckligt för mig, så länge jag ärnade hämnas oförrätter; men ändrade sinnelag (1734) och lemnade allt i Guds händer; sedan gick allt lyckligt.

Lyckan är flyktig, men följer bestämda lagar. I största skenbara konfusion är strängaste ordning. Då olyckan kommer, hjelper hela naturen till; ty Guds vilja måste lydas. Alla blifva

Digitized by Google

de olyckligas fiender, äfven hundarne; då kan ej himmel och jord hjelpa. Vi måste göra ris åt oss sjelfva. »Quos Iupiter vult perdere, dementat.» — Då lyckan Guds nåd är, då komma 100 händer i vägen för olyckan.

Den heliga skrift lär, att hvar har sin engel, som bevarar honom natt och dag ifrån olyckor, kanske ock stjelper till olyckor, när så Guds rättvisa kräfver. Månne de följa kroppen likasom skuggan? Då en kommer i fara, komma 100 förhinder i vägen, att afrödja den. En annan, som skall blifva olycklig, hjelper ej hvad hinder läggas i vägen. — Hvar och en säges hafva sin hamn, som är det samma. Hvad annat äro dödsförebud, om hvilka hvar en vet tala? Hvad annat är det, som visar sig före olyckan, som oftast afvänder olyckan genom åtskilliga förhinder, nya beslut? Hvad är det, att man blir ängslig, när ondt förestår, när olycka sker fjerran? Som jag i Upsala, den dag min moder dog i Småland. — Vi hafva ingen idé om andar, utan bara om kroppar. Menniskan har således på visst sätt en dubbel skugga, fast ej synlig; möjligt, att Gud gjort detta i rapport till sig, och att vår hamn följer oss, som den naturliga skuggan. Jag kallar dessa skuggor dygden och lyckan.

Följande ur Rabbinernes skrifter hemtade berättelse sätter Linné främst, tydligen i afsigt att lemna förklaring på sin uppfattning af Nemesis:

Då Moses talade med Herren på Sinai, frågade Moses, hvarför, då Gud var rättvis, ofta de rättfärdiga voro olyckliga och bofvar lyckliga. Herren svarade: I menniskor dömen efter skenet, Jag efter allvetandet. Se ned till bergets fot och källan. Moses såg då först en vild krigare, hastigt ridande, stiga af hästen vid källan, dricka af dess vatten, men under det han uppstiger på hästen tappar han ovetande sin börs och skyndar derifrån. Sedan en svettig, trasig gosse gå förbi, som dricker ur källan, finner penningarna och skyndar sig bort. Sist kommer en gråhårig, utmärglad, uttröttad, pustande gubbe, som dricker ur källan och hvilar. Hastigt kommer krigaren åter, efterfrågar sin börs, svär att döda gubben, om han ej lemnar den åter. Gubben svär och förnekar att han sett den, hvarefter krigaren genomborrar

Digitized by Google

och vildt mördar gubben. Moses utropar dervid: Rättfärdige Gud! den bofven får mörda den vördnadsvärde gråhårsmannen. Herren svarade: Så dömer du, men Jag har så förordnat. Den gubben strypte här i skogen för 8 år sedan fadren till den lille gossen, för att röfva hans penningar; gossen, beröfvad sitt stöd, har se'n måst tigga sig fram; honom gaf jag de penningar, som krigaren våldsamt utpressat, på det krigaren en dag må drabbas af straffet för alla sina illbragder.

Ehuru Linné icke närmare utvecklat sina åsigter — yttrar professor Fries — så finner man likväl af berättelsernas gång det egendomliga i Linnés uppfattning af Nemesis divina. Å ena sidan följer den icke alla brott, t. ex. ej stöld eller andra sådana, hvilkas skador kunna ersättas; å andra sidan gifves ingen timlig försoning för alla brott, hvilkas följder icke kunna återupprättas, förr än vedergällningsrätten utkräft sitt straff. Så upprepas på flera ställen satsen: »non solvitur peccatum, nisi restituitur patratum». De brott, hvilkas nemesis aldrig hvilar, äro företrädesvis mord, oskuldens förförande och förtryck, otacksamhet mot föräldrar och välgörare, och framför allt, att sluta af exemplens mängd, alla låga stämplingar för att störta andras, grundlägga egen lycka. Undergår den brottslige ett mot brottet svarande borgerligt straff, löses han från sin skuld; men i vidrigt fall öfvergår den på efterkommande intill tredje och fjerde led. (»Quod sus peccavit, luent porcelli» upprepas mångfaldiga gånger). Om den brottslige till en tid njuter stor, skenbar framgång, sker detta för att genom desto djupare fall hårdare straffa. Hvarje orättvisa, som begås i lagens namn, eller då man ger en orättfärdig handling sken af rättvisa, drabbas af Nemesis i dubbelt mått. Likväl såg Linné häruti icke något omedelbart försynens ingripande i eller afbrott af naturens lagar, utan antog att, liksom i den fysiska, äfven i den moraliska verlden hvarje handling, vare sig ond eller god, hade sina oundvikliga följder. Af en evig, oföränderlig, rättvis verldsordning måste således den brottslige, oftast genom qväfvandet af samvetets röst, mot sin vilja störta sig i förderfvet. Dock antages flerestädes äfven, att oskuldens och de förtrycktas suckar öfver brottslingen nedkalla hämdens domar.

Digitized by Google

Liksom det måste synas vår tid en hård lära, att barnen i tredje och fjerde led måste lida för fädrens missgerningar, så måste detta ännu mera gälla om Linnés dom öfver vissa personer och slägter, öfver hvilka olyckor hopat sig, »att något hemligt måste vara syndadt, fast de lefde hederligt och ärbart inför verlden». Också hafva åsigterna öfver flera ämnen betydligen förändrat sig sedan Linnés tid, såsom att oäkta barn voro hemfallna under nemesis för föräldrarnes skuld, att syskonbarns äktenskap alltid blifva olyckliga, hvarpå åtskilliga exempel anföras, o. s. v. Att sluta af Linnés berättelser måste man äfven antaga, att sedligheten och framför allt familjelifvets renhet inom de högre samhällsklasserna under sednaste sekel, långt ifrån att hafva fallit, betydligen stigit.

Synnerligen egendomligt är, att bland Linnés berättelser alla afse en straffande vedergällning, ingen en belönande, utom följande: En svensk kapten inspärrade i en lada några ryska soldater, som der lågo sofvande, och låter sätta eld på ladan. En (rysk) kapten springer ut, lägger sig för fötterna på d. v. kornetten Joh. Gyllenborgs häst och beder om annan död, än att brännas lefvande; Gyllenborg frälsar honom. Efter slaget vid Dniepern blifver J. Gyllenborg fången, ligger utanför tältet sjuk; en (rysk) öfverstlöjtnant frågar om bland fångarna var någon J. Gyllenborg; tager honom hem, sköter honom till dess han blir frisk och gifver honom se'n en ansenlig summa penningar, för det han sauverade honom från branden.

Berättelserna åter om en hämnande nemesis, tillägger prof. Fries, äro för talrika att alla anföras och några af den sedligheten sårande art, att de aldrig böra till tryck lemnas. Efter Linné lagt mesta vigten uppå att visa, huru alla intriger för att störta andras, grundlägga egen lycka, träffas af en hämnande nemesis, anföra vi några af dessa först. Vi förbigå dervid de flera exempel Linné samlat dels ur gamla historien, dels ur fäderneslandets äldre häfder, såsom bekanta för hvarje historiens älskare. Af mera intresse torde vara, att se huru några (redan bekanta) historiska, men med Linné samtida händelser och personer bedömas af honom. Efter 1772 framlyser öfver allt Linnés

Digitized by Google

hjertinnerliga glädje öfver den nämda år skedda revolutionen, för hvars skull Gustaf d. III af Linné alltid benämnes den Vise.

Exempel på den straffande rättfärdigheten, anförda af Linné.

Boethius, Prost i Mora, predikar (vid k. Carl XII:s anträde till regeringen) emot suveräniteten: »Ve! det land, hvars konung ett barn är» och klagar på premier-ministrar, som missbruka (sin makt) och illa råda. Piper, k. Carl XII:s favorit, låter anklaga honom och döma honom att sättas på Nöteborgs fästning i all sin tid. Ryssarne intaga Nöteborg; släppa Boethius ur fängelset hem till Sverige — och segra vid Pultava, der Piper blir fången och sättes i samma fängelse, der han eländigt förgås.

Petraeus, en gammal gråhårsman, var pastor i Grenie (Grangärde i Dalarne). Fahlander, krigsprest under k. Carl XII, bedrifver att Petraeus blir anklagad hos konnngen såsom afvogt sinnad och afsatt. Fahlander får fullmakt på Grenie pastorat, reser hem från kriget, att det emottaga. Petraeus säger under tårar vid afskedstagandet: Gud skall ock bjuda din afgång. 1743 kommer Fahlander, nu grå i hår och skägg, med de rebellerande dalkarlar, och, då de blifvit slagna, dömes F. till Marstrands fängelse för all sin tid, der han eländigt dör.

Görtz, baron, k. Carl XII:s favorit. Allt kungens krig tillskrefs Görtz, eftersom kungen var helig. Myntttecknen tillskrifvas Görtz, fast Polheim kom upp med dem. Konungen stupar, allt folkets raseri stannar på Görtz; en måste dö för folket. Kommission sättes öfver G. Fehman åklagare. Fehman anklagar G. såsom den, som svärtat konungens tromän, såsom en landshöfding att vara trög i exekution; producerar brefvet, fast Fehman det ej läsit. G. beder Fehman uppläsa brefvet, der han klagar, att landshöfdingen vore sen vid rekrytering och borde sättas till annan tjenst, och i hans ställe förordnas Fehman, som är en vigilant man. G. mister hufvudet; Praeses commissionis dör samma riksdag. Assessores alla inom ett år olyckliga. Den lustigaste bland dem dör af melankoli.

Digitized by Google

Stobè, öfverste, sedan landshöfding, följer k. Carl XII i fält jemte sin fru; blifver fången vid Pultava. Kock von Gyldensten var Stobei intimaste vän. St. öfvertalar Gyldensten rymma med sin fru och visar honom vägen, lofvar sjelf komma efter då han kan. Tager parole af v. Gyldensten, att resa heligt med sin väns maka. v. G. kommer lyckligt till gränsen, sticker ihjäl sista vägvisaren; lemnar ej frun efter aftal i Stockholm, utan tager henne med sig till Vestergötland och bor tillsammans med henne. Stobè kommer hem; söker sin fru fåfängt i Stockholm; hörer hennes historia; reser till konungen i Lund och skrifver efter sin fru. Gyldensten följer henne till Lund, der hon sjuknar och dör. Stobè råkar G—n på gatan i Lund, tackar för parollen, utmanar honom, men G. refuserar. Då slår Stobè honom med röret öfver hufvudet, att det går sönder; de andra officerarne vilja ej tjena jemte G., som måste taga afsked. Kungen dör. Stobè är starkt på Holsteinska partiet, emot K. Fredrik. G. går till konungen, begär penningar för att revangera. På storkällaren i Stockholm kommer en afton en herre (kapten Gyldensten), klädd som Stobè, talar hiskligen om konungen. Källarmästaren beder honom hålla inne med sådant på Operakällaren. Han svarar sig ej vara rädd; säger sig vara öfverste Stobè. Vitnen tagas flera. Dagen efter kommer en officer med vakt och arresterar öfverste Stobè, som visste om intet. Kommission sättes; vitnen afhöras; alla fälla Stobè. Stobè ler deråt; domarena påminna, att tvänne äro tillräckliga att fälla honom till döden. Ändtligen vitna ett par gossar; då frågar Stobè, om de känna öfverste Stobè, om han vore öfverste Stobè; dertill neka gossarne positivt och derefter blir saken upplyst. Af de sammangaddade blir Gyldensten dömd att halshuggas, två andra piskade och brännmärkta. G. rymmer först till Hamburg, der han lockar en jude till sig, som han stryper och spolierar; se'n till Sachsen. Friar der till en fröken, får korgen. Uppgifver sedermera henne vara sin dotter från den tid svenska hären låg i Sachsen; bryter sig en natt in i huset, mördar både modren och dottren, men blir fasttagen. Vill ej dö, utan måste bindas, hvarefter han halshugges och steglas.

Digitized by Google

Blackwells öden i Sverige berättas af Linné på följande sätt:* Jonas Ahlströmer förskrifver en god ekonom från England; honom skickas Blackwell, med. dr., en djerf ignorant, ateist, men emottages som son af Ahlströmer. Bl. skickar afskrift af all Ahlströmers korrespondens jemte sin egen till England. Tillfälligtvis öppnar Ahlströmer ett af brefven, hvaruti Blackwell uppgifver, att hela det i Sverige uppblomstrande manufakturväsendet skulle kunna förqväfvas, om Ahlströmer och Tessin störtades; — och om hela rådet undanröjdes, skulle genom konungens medverkan en engelsk prins kunna utkoras till tronföljare i Sverige. Ahlströmer blir förskräckt, visar brefvet för Tessin och rådsherrarne, som besluta Blackwells undergång. — Så kommer till Blackwell en okänd, med föregifvande att expres vara sänd från engelske lord-kanslern, med befallning att Blackwell omedelbart borde vända sig till konungen, erbjuda honom en stor penningesumma och suveräniteten, om han dertill ville medverka, med löfte om stor lycka för Blackwell, om han kunde genomdrifva detta. Konungen varnas af någon i förväg för detta vådliga anslag. Blackwell infinner sig hos konungen, visar de (föregifna) engelska brefven och erbjuder honom suveräniteten; konungen visar honom till landtmarskalken. Blackwell fängslas, ransakas, halshugges i Stockholm 1747. Märk, aldrig ficks reda på, hvem som lemnat brefven till Blackwell; engelsmännen hafva platt förnekat, att någon derifrån blifvit sänd. När Tessins hus nedrefs för en reparation fanns ett lik inneslutet i en mur, månne den? . . . men icke tror jag, att den fromme Tessin kunnat begå ett sådant odåd, ehuru dylika bragder för de maktlystne äro en småsak. Och Bl. hade ganska väl förtjent sitt öde. Blackwell, sjelf gift i England, logerade hos en mäklare i Stockholm, lefde allt för familjert med hans fru; reser omkring med henne i landet och kallar henne kusin. Han har henne hela månader på sin kungsgård, som han fått i besittning. Mäklaren blir en afton sjuk af kolik; Blackwell, som medicus, gifver in

---

* Till en del antecknadt på latin. Vi anföra denna och de öfriga berättelserna enligt den redaktion de redan erhållit i tryck af professor Fries.

Digitized by Google

något; morgonen derpå ligger mäklaren död. Alla trodde Bl. gjort af med honom; åtminstone sörjde enkan drägligt och gjorde sig hopp om Bl. Presidenten Drake, som så träget upphjelpte våra manufakturer, kurerade Bl. så, att han dog. Alla sade Bl. hafva tagit lifvet af honom, som man förmenade i engelskt intresse.

Buddenbrock, general i kriget mot Ryssland 1741. Han och Lewenhaupt sträfvade ifrigt, att krig skulle ske med Ryssland, hvilket blef bägges olycka. B. får hela landets ondska på sig som orsak till ett olyckligt krig. Blir anklagad och mister hufvudet vid Norrmalms torg 1743, just der Paykull förut blifvit halshuggen i k. Carl XII:s tid, dömd till döden af Buddenbrocks fader.

Dagström, öfverste-löjtnant, en rik skåning, var af Holsteinska partiet emot K. Fredrik. Hans fria uttal på Riddarhuset ådrager honom konungens onåd. Orsak sökes, kommission sättes öfver Dagström; Lewenhaupt præsiderar i kommissionen; dömer Dagström till dåre och att sitta på Malmö fästning. Lewenhaupt blir stor, två gånger landtmarskalk med otroligt beröm. Göres af ständerna 1741 till generalissimus emot ryssarne, det han refuserar, misstroende sig sjelf; men så godt som imponeras af ständerna, som ingen hans like vore. Kriget slog illa ut; hela landets hämd stannade på honom och Buddenbrock (fast L. var oskyldig, som sedan mera beklagades), men han dömes och dekolleras, medan Dagström ännu lefver.

Engberg, bäste knifsmed i Stockholm. Borrar ut general Lewenhaupt dagen förr än han skulle halshuggas, förer honom lyckligen ut i skären på en ö, får hederlig vedergällning. Ett pris af 6000 plåtar utsattes för Lewenhaupts återskaffande. Engberg lofvar mot halfva summan röja hvar han var. Deraf visste man dag och timme, när Lewenhaupt skulle transporteras på engelska fartyget. Riksdagen derefter anklagas Engberg, dömes till döden, men blir benådad med fängelse på Bohus fästning.

Schiechta, kapten, anklagar under riksdagen 174... Hedman, som mössa, för statsbrott. Sch. brister i bevis, hade blifvit

Digitized by Google

olycklig, om ej väld varit hos domarena. Hedmans process varar länge och gör honom utarmad. Schiechta blir vid riksdagen 1758 likaledes anklagad för förgripliga utlåtelser om ständerna (angifven af sin egen hustru) och förd till Marstrand.

Herkepaeus, borgmästare i Upsala, en ovettig karl. Hemkommen från riksdagen 1741, anklagad af Kyronius att på rådstugan talat förgripligen om rikets ständer. Cederhjelm, riksrådets son, sättes att ransaka och döma Herkepaei brott. H. går till Cederhjelm, beder honom vara sig nådig och ihågkomma, att han fordom i Petersburg burit hans fader, riksrådet, utur en vådeld; eljest hade han blifvit innebränd med allt sitt gods. Cederhjelm svarar: Du kunde då vara en hederlig karl, men nu är du en skälm. Dömer H. hårdt. Tio år derefter får Cederhjelm se sin gård och allt det goda, hans fader hemfört från Ryssland, kastas i aska.

Kyronius, rådman i Upsala, fick borgmästare-karakter, qvick, lustig, literat, liberal, men farlig i handel. Gasens prestenka lånar af honom 3000 d:r, ändtligen betalar dem, begär tillbaka reversen. Han söker länge, säger det vara lika mycket; ändtligen finner en lapp, den han hastigt rifver sönder, säger den varit reversen; men efter två år exeqverar han ånyo 3000 d:r. Sin fader bevisade han ett otacksamt hjerta. Anklagade 1741 borgmästar Herkepaeus för tal om rikets ständer. Blir 1746 riksdagsman för Upsala med många konster, ty rösterna räcka knappt. I borgarståndet blef han så mäktig, att ingen befordran skedde utan honom; kallas derför statssekreter. Alla måste muta honom; tager af en sökande 6000 plåtar, men hjelper intet. Blir extremt högfärdig, förför Broms' dotter, fast gift. Får survivance till borgmästare, dock borgerskapets frihet vid voteringen förbehållen, hvilka ord han vid expeditionen försnillar. Derför sättes kommission af fattiga assessorer öfver honom, till hvilka han måste utpunga allt sitt orättfärdiga gods, och bland dem Voltemat, hvars fader han så ofta skinnat — kommer hem, talar om ständerna på rådstugan, råkar i samma labyrint som Herkepaeus, hvilken nu angifver honom. Vox populi, vox Dei: Korsfäst! Korsfäst! Hemkommen säger sig ej kunna sofva, begär min hjelp.

Digitized by Google

Jag kan ej hjelpa, ty han var rädd för opium. Nej, svarade han, jag har i Stockholm tagit opium som en turk; det knapt biter på mig. Jag ordinerade vanlig dosis; han gifver det i mångfaldig dosis till sin sjuka fru, i tanke att döda henne och få mamsell Broms. Det upptäckes; mågen hans, professor O. Celsius d. y., förelägger Kyronius antingen inom 24 timmar gå ur riket eller gå på slottet i arrest. Han samlar inom några timmar sitt goda och reser till Köpenhamn. Talar der emot svenska regeringssättet, blir utlevererad, förd till Stockholm, men rymmer till Tyskland och går från allt sitt, som sparf från ax.

Hauswolff, en yngling, söker assessorat i Åbo, får förslag jemte en gammal fattig häradshöfding, som ofta stått på förslag och hade många barn. Konungen hade nåd för den gamle, som hade inga vänner, allom obekant. H. hade många vänner, som ljögo på häradshöfdingen att han vore af kontrapartiet, och derför erhöll H. tjensten. Häradshöfdingen råkar H., säger sig böra gratulera, men appellerar till Gud. H. reser i vintren från Stockholm till Åbo; fartyget kommer mellan isarna, att alla mente sig förgås. H. jemte en annan hoppa i slupen, hugga af tåget, drifva kring 5—6 dagar; äta äpp allt läder och H. på slutet sin egen fullmakt, som låg i hans mun, då slupen med de döde strandade på gotländska kusten. Fartyget blef med alla sina passagerare räddadt.

Lagersparre, kongl. räntmästare, rik, förer stat, reser med tre par hästar; förhäfver sig i ett sällskap öfver riksrådet Lagerberg, som rider till rådet på en hvit häst. Lagerberg ställer till i hast en kommission öfver Lagersparre, hos hvilken Springer, ännu ung, var skrifvare. Springer försnillar hvad han kan, hjelper till att komma Lagersparre på knä, som väl utredt sig om han fått tid. Lagersparre dömes till Marstrand. Springer blifver förmögen handlande (i Stockholm), råkar såsom stark mössa i ovänskap med borgmästare Plomgren, får kommission öfver sig för utlåtelser emot gällande partiet, hattarne. President Liljeberg dömer honom till Marstrand. Lagersparre blir lösgifven; Springer kommer att sitta i samma rum, der Lagersparre förut sutit.

Digitized by Google

Springer rymmer till Ryssland, får 1766 frihet komma hem, men kommer icke.

Brahe, grefve ... Vinner mycken nåd hos öfverheten, blifver derför förhatlig för hattarne. Några röster fattas honom att blifva landtmarskalk. Underofficerare utsändas till honom, som säga, att gardet vore missnöjdt och alla gingo vid första vinken någon ville begynna revolution. Brahe och alla mössor utstötas ur alla deputationer. Någon oreda uppkommer till myteri, Brahe m. fl. mister hufvudet. Många försvara honom, jag vet intet. (Om hans domare, liksom Görtz', berättas särskildt, att de inom kort tid plötsligt träffades af döden.)

Billmark, ung krigsprest, djerf och envis, anklagar sin öfverste Dellvig, som derför mister sin tjenst. Då upproret upptäckes, som Brahe skulle anställa, och derom publiceras i kyrkorne, kommenterar prosten Billmark och säger, att grefve Brahe intet ondt gjort. (Brahe hade näml. jus patronatus till församlingen.) Dellvigs son var tillfälligtvis just den dagen i kyrkan och angifver saken. Billmark sättes i häkte och dör deruti, förr än han får sin dom.

Renhorn, borgmästare i Arboga, en arg karl. Förordnas af ständerna till aktor mot de sammansvurna 1756, yrkar med mycken stränghet »lif, ära, gods». Får 6000 plåtar af ständerna för sitt omak. Renhorn blir sjuklig och dricker åtta år derefter Djurgårds-brunn. Bjuder en dag alla brunnsgästerna på kollation, utom en skeppare Ahlström, som för sin ovettiga trut allmänt kallades den Ottomaniska porten. Följande dagen begär Ahlström derföre brunnsrätt öfver Renhorn. Ahlström som aktor upprepar nu hans votum mot Brahe m. fl. och yrkar med stränghet »lif, ära, gods». Renhorn blir förargad, reser hem, får feber och dör om några dagar.

Appelbom, löjtnant vid Wredesparres regemente, talar 1757 emot det rådande partiet. Anklagas inför ständernas kommission. Wredesparre, öfversten, går under ransakningen upp i kommissionen; säger alla sina officerare vara välsinnade för partiet, utom

Digitized by Google

endast Appelbom, och begär derför slippa honom. A. dömes till landsflykt på 10 år, tager tjenst hos hannoveranerna, blir major och kommenderar i en aktion. Wredesparres ende, unge, vackre son reser ut, tar tjenst i franska armén under kriget. Den flock, i hvilken unge Wredesparre var, råkar emot hannoveranerna och W. blef skjuten. Appelbom har befälet emot fransmännen och segrar, utan att veta det W. var bland dem.

Kjärrman, Gustaf, borgmästare i Stockholm. Kom en fattig pojke från Askersund, tjenar i Stockholm hos sin frus förra man, hvilken en morgon ligger i sin kammare skuren och mördad med en pennknif. (Kjärrman skall i ett upprymdt ögonblick yttrat, »att dermed icke gått så alldeles rätt till».) Kjärrman gifter sig med enkan, blifver rik, rådman, borgmästare, taleman för ståndet och förmår allt. När Brahe skulle dö, gifver ingen nåd. Är ogudaktig, men hurtig, fägnar alla och gör sig många vänner. Begår 1762, att hans måg, kapten Duvall, kommer på förslag till riksråd. Rudbeck erhåller lika röster, men utvoteras för Kjärrmans måg. Rudbeck blifver 1765 landtmarskalk, Kjärrman insättes, all hans rikedom konfiskeras. Kjärrman dömes till en månads vatten och bröd och till Marstrand för all sin tid. Han stackare tänkte ej detta tre riksdagar förut, då Brahe dömdes och han svarade: det är ingen nåd. Ante obitum nemo beatus (Ingen lycklig före sin död).

Rudbeck, fattig ungkarl, värfvade i Upsala 1740, distingerar sig i ryska kriget 1743 på galererna, blir löjtnant, får rikt gifte i Jönköping. En stor, för, stadig herre, väl grundad i politiska saker och finans, stark mössa. Kommer 1762 på förslag till riksråd med Duvall, Kjärrmans måg; Kjärrman drifver honom från förslaget, ehuru Duvall ansågs för intet emot Rudbeck. År 1765 blifver Rudbeck landtmarskalk; hämnas då på de rike köpmän och bankirer; Kjärrman mister allt och går till Marstrand. R. säger sig gjort det med sin mäktiga hand, som dock fördes af en högre, osynlig makt. Då k. Gustaf den vise 1772 tager suveräniteten, bådar R. på egen hand upp några kompagnier af Uplands regemente och borgerskapet, men blir arresterad, får nåd.

Digitized by Google

Öfverste Pechlin, en qvick, insinuant, drifvande herre i högsta grad. Hade mest att säga vid riksdagarna och gjorde sitt eget parti, att det praeponderade, hvart han slog sig, till hattarne eller mössorna. Yrkade vid riksdagen 1756, att dåvarande drottning skulle inspärras på Gripsholm, fast det afslogs; han yrkade hufvudsakligen på Brahes och Horns blod. År 1772, då den vise k. Gustaf III ändrade regeringsformen under riksdagen, rymde P. ned till Småland, blef tagen och insatt på Gripsholms slott, dit han dömt konungens moder.

När nu dessa och liknande anekdoter uppställas som regel för lifvets gång, kan man antingen afvisa dem genom den invändningen, att äfven om en serie af yttre fakta bevisas, så vitnar detta dock icke om tillvaron af en princip, eller man kan också framdraga verkliga händelser, hvilka gifva upplysning om någonting helt och hållet motsatt, nämligen huruledes stora brottslingar, i sin yttre lifsställning betraktade, lefva lyckligt och dö i frid. Båda parterna kunna råka i den besynnerligaste strid om det sannolika. Gent emot Hauswolff med fullmakten i munnen anför Goldschmidt bilden af en missionär, som troende och lydig seglade ut för att omvända hedningarna, men led skeppsbrott, blef drifven till en öde ö och sedermera fans död med ett blad af bibeln i munnen. Hade han tagit detta blad såsom en sista nattvard eller hade han i förtviflan sönderslitit den heliga boken? Och var han en uppriktigt religiös man eller visade tilldragelsen att han i hemlighet var en stor syndare? Hvar är slutet på detta slags möjligheter?

Men Linné vill icke hafva sin uppfattning försvagad genom någon omtydning, han tillåter intet tvifvel på, att allt kommer i den ordning och af den anledning, som han angifver. Framför de dystra exemplen uppställer han såsom regel: »Den Nemesis förföljer, går allting emot; då kan ej himmel och jord hjelpa.» De som äro hemfallna under Nemesis hafva stundom, enligt Linné, en aning om sin förestående olycka, men de få icke den ringaste handräckning, icke ens det svagaste tröstens ord, utan

Digitized by Google

föras till afrättsplatsen under en sådan förnimmelse, som djur tyckas hafva, när de drifvas till slagtaren och vädra blod. Och det eller den, som står på schavotten med yxan eller pinoredskapet, är Nemesis.

Hvad man nu än tänker om enskildheterna, så måste de flesta inför Linnés »Anteckningar» känna sig berörda eller nedtryckta, och detta på ett dubbelt sätt. De märka en riktig, en smärtsam, oroande tanke på lifvets omätliga allvar, på den oböjliga konseqvens, hvarmed hvarje handling drager sina följder efter sig. Men på samma gång reser man sig mot det bizarra, ensidiga och frånstötande i detta yttre våld. Och när vi veta, att Linné nedskref dessa iakttagelser för att hålla sin son på dygdens väg, så kunna vi känna oss frestade att med Goldschmidt kalla det hela ett gammaldags uppfostringsmedel med hänvisning till käppen. Dock har Linné, såsom synes af hans bibelcitat, äfven i tankarna den vredgadt ingripande Jehovah, hvarför man väl må kalla denna »Nemesis» en till hälften biblisk, till hälften hednisk skepnad, som uppehåller sig mellan himmel och jord och som störtar ned och slår till stundom med blind lidelse, stundom med en klarare tanke. Huru man än uppfattar Linnés hela nemesislära, är den imellertid ett otvetydigt bevis på att han ej var nöjd med kyrkans dogmer, och särskildt derpå, att den ortodoxa försoningsläran var i hans ögon ett nonsens.

Vid de prof på en straffande rättfärdighet, hvilka Linné samlat ur sin samtids historia, skonar han icke Upsala-professorerna och naturligtvis allra minst teologerna. Om en professor Ullen berättar Linné sålunda, att »han var den starkaste konsistorialis, som dref alla intriger på det högsta, att ingen kunde honom emotstå».

»Han uppkommer en eftermiddag, efter en disputationskollation, rusig i konsistoriet och angriper Ihre med de förklenligaste termer. Ihre svarar icke ett enda ord, men i nästa konsistorium förklarar sig Ihre, sägande sig icke velat svara senast, emedan U. var beskänkt, och gifver det till protokoll. U. förtryter att han som teolog skulle anklagas hafva varit full och tager häraf alteration, så att han aldrig mer känner sig frisk.»

Digitized by Google

Om en annan professor berättar Linné, att han efter ett häftigt uppträdande i en orättfärdig sak fick ett apoplektiskt anfall i konsistoriet, måste bäras hem och hade aldrig sedan någon helsodag. Och tillägger Linné härvid: »Alla gå hem, slående sig för sitt bröst, märkande att Herren ser våra intriger.»

Efter genomläsningen af dessa anteckningar finner man, såsom prof. Fries anmärker, lätt förklaringen till den beskyllning Linné uppbar af sina samtida, att vara »en trög konsistoriegångare»; han fann nämligen ett lärorikare sällskap i den stilla, fridfulla blomsterverlden.

Vi anse oss ej böra taga läsarens uppmärksamhet i anspråk för alla de anekdoter, Linné anför till bevis på en gudomlig vedergällnings straffdomar (de flesta finnas tryckta af professor Fries), utan nöja oss med blott ännu några få.

Den bekante major Sinclair hade ett så dödligt hat till ryssarne, att han brukade säga sig ej vilja komma till himmelriket, om någon ryss finge komma med; detta var, enligt Linnés tydning, anledningen till Sinclairs fall för ryska lönmördare. Och Artedi drunknade i Amsterdam derför att han hatade holländarne!

Sällan anför Linné i detta sammanhang någon tilldragelse, som icke slutar med blodsutgjutelse eller död. Ett undantag utgör den välbekanta berättelsen om fadern, som misshandlas af sin son. Enligt Linné skall det vara en verklig, svensk tilldragelse, inträffad under hans tid; men eget nog framställes den af Jung-Stilling såsom någonting som hände i hans barndom. Såsom Goldschmidt framhåller, är det troligen en mycket gammal, väl diktad parabel. Linné skrifver: »En bonde, Måns i Sannaböke, Stenbrohults socken, drog sin fader i håret utur stugan: vid tröskeln ropar fadern: Håll, Masse! drag mig ej längre — längre drog jag ej min far. Jo, svarade sonen, drog du din far till tröskeln, skall jag draga dig utom dörren.»

De prof på en nemesis inom äktenskapet, hvilka finnas i Linnés handskrift, äro till större delen ytterligt skabrösa, men någon gång blott löjeväckande, såsom då han omtalar att ett par f. d. brottsliga kontrahenter på Gotland, som blefvo sammanvigda, lefde så olyckligt att mannen bastonerade och

Digitized by Google

basade hustrun, hvarpå hon stufvade karbasen, att gifva honom till mat.

Mera komiskt än egentligt tragiskt är ock följande drag af nemesis, med tillämpning på »fjerde budet»: En svärson mördar sin svärfar med trenne kulor, som han skjuter genom magen. Han kan ej öfverbevisas, men få år derefter får han trenne kräftsår på samma ställen i magen, och lider deraf den smärtsammaste död. — Det enda rimliga härvid är att vända om förhållandet af orsak och verkan — i fall man annars vill sätta något slags lit till uppgiften — och antaga att mannen först var sjuk och sedan eller i följd deraf sköt.

Mera sundt förnuft innebär följande drag: »I Norge skedde ett mord, deruti trenne voro delaktiga. Efter ingendera kunde öfvertygas vara den egentlige banemannen, måste de kasta lott, hvilkendera skulle mista hufvudet. Lotten faller på den mest oskyldige, hvilken konungen sänder dödsdomen. Denne ville icke dö, säger sig i evighet vara oskyldig. En af de största advokater blir obligerad gå till honom, för hvilken han visar, att det var lika klart, som att 2 gånger 2 utgör 4, att han omöjligen kunde vara baneman. Saken remitteras derpå åter till konungen. Konungen, ockuperad med annat, mindes namnet, säger utan att läsa den nya ransakningen: han är dömd att dö, han skall dö. Fången får domen och blir alldeles desperat. Advokaten går till honom och säger: Jag ser att I hafven Guds dom öfver eder, fast I i detta mål är oskyldig, så måsten I hafva på eder någon annan blodskuld. Då erkände fången: Ja, jag ser Guds rättfärdiga dom. Det var jag, som för fem år sedan slog ihjäl den karlen, hvars baneman icke fans, fast jag är oskyldig i det nyare dråpet.

Bland Linnés framlagda exempel på en straffande rättfärdighet fins äfven åtskilligt, som egentligen icke står i något samband dermed, nämligen berättelser om aningar, drömmar, spådomar och dylikt, såsom följande:

Digitized by Google

»Ett fruntimmer fördes omkring, sjuklig och fattig, som sades kunna spå. Hon sade, att gården (i Stenbrohult) stode i fara för eldsvådor. Min moder ängslades, hon (den spående) sade: Bed Gud, så uppskjuter han det i eder tid. Gården afbrann strax efter min moders död. — Min broder Samuel var i Vexiö skola och var qvick; jag, som hölls för dum, var nyss kommen till Lund. Alla kallade min bror professor och sade att han skulle blifva professor. Hon, som sett ingen af oss, begärde få se något af våra kläder, sade om bror Samuels: han blifver prest; om mina: han blifver professor, reser vida, blifver namnkunnigare än någon i riket, och svor derpå. Min moder, att bedraga henne, visade henne en annan klädning, sägande det vara min broders. Nej, svarade hon, det är hans som skall blifva professor och bo fjerran.»

En varsel skildrar Linné sålunda: »Jag bodde på ena sidan om salen, min hustru på den andra. Min hustru hör jemte fem eller flera personer mig inkomma i salen, läsa upp min kammare, gå in, sedan gå ut och läsa efter mig, troende mig hafva lagt hatt och käpp från mig och komma in till henne. Men ingen kommer. Då säger min hustru: min man kommer strax, som ock sker, efter en half timme. Detta sker ej en, utan många gånger; äfven strax förr än jag kom hem, då jag varit i Stockholm. Kl. 12 på natten mellan den 12 och 13 juli 1765 hör min hustru huru det länge går tungt af och an i mitt museum, väcker mig, som ock hör det väl, fast jag visste att ingen var der, att dörrarna voro väl lästa och nyckelen inne hos mig. Efter några dagar får jag notifikation om, att min synnerlige och förtrognaste vän kommissarien Carl Clerck vid samma tid aflidit — och sannerligen var gången så lik hans, att om jag hört den i Stockholm, hade jag känt igen honom af gången.»

Linné berättar ytterligare några spökhistorier, men tillägger dock skeptiskt: »*Hvarför spökar om natten, ej om dagen? Månne af samma orsak som att stjernorna ej synas om dagen?*

Vi nöja oss med det redan anförda af dessa mystiska berättelser och skola, innan vi lemna Linnés uppfattning af Nemesis divina, blott påpeka ännu några egendomligheter deri.

Digitized by Google

Linné såg i Nemesis en verkställare af hans dom eller ovilja mot andra. För sin egen räkning hade han en annan ledande makt här i lifvet. Han fann sig nämligen ställd under en särskild gudomlig tillsyn. De anteckningar, han sjelf författade öfver »Linnæi lycka, förtjenster och ryktbarhet», äro i detta afseende ganska märkliga. Han skrifver:

»Gud sjelf har fört honom med sin egen allsmäktiga hand;
— har låtit honom uppspricka utur en stubbotan rot, omplanterat honom på en fjerran ort härligen, låtit honom uppstiga till ett ansenligt träd;
— — ingifvit honom en sådan brinnande håg för vetenskapen, att den blifvit det allra behagligaste;
— — gifvit att alla önskliga medel existerat på hans tid, att han kunde vinna sina progresser;
— — fört honom så, att det han önskat sig och ej vunnit blifvit hans största förmån;
— — gjort honom upptagen hos mæcenates scientiarum, ja hos de öfversta i riket och i konungahuset;
— — gifvit honom fördelaktig och hederlig tjenst, just den han mest i verlden önskat sig;
— — gifvit honom den hustru han mest önskade sig, och som hushållade medan han arbetade;
— — gifvit honom barn, som blifvit beskedliga och dygdiga;
— — gifvit honom son till successor i tjensten;
— — förlänt honom det största herbarium i verlden, hans största nöje;
— — förlänt honom gods och annan egendom, att om intet varit öfrigt, dock intet fattats;
— — hedrat honom med äretitel (arkiater),
stjerna (riddare),
sköld (adelsman),
namn i lärda verlden;
— — bevarat honom för eldsvåda;
— — bevarat hans lif öfver 60 år;
— — låtit honom få koxa in uti sin hemliga rådkammare;

Digitized by Google

Gud har låtit honom se mera af sina skapade verk, än någon dödlig före honom;
— — förlänt honom den största insigt i naturkunnigheten, större än någon vunnit;
Herren hafver varit med honom, ehvart han gångit hafver, och hafver utrotat alla hans fiender för honom, och hafver gjort honom till ett stort namn, såsom de storas på jordene. Jfr 2 Sam. VII: 9. 1 Chrön. XVII: 8.»

Det kan af många anses barnsligt vackert — yttrar den ofvan nämnde danske författaren — att en man sålunda uttryckligen tackar den allsmäktige för det denne gjort honom så beundransvärd; på andra kan det deremot verka frånstötande, i synnerhet af den anledningen, att han med sin skyddsande synes snarare känna sig stående utanför och öfver samhället, än solidarisk med dess sorg och vedermöda, i det hans nemesis-dömda, utan ett tröstande ord från himmel eller jord, föras till afrättsplatsen förbi hans fönster, der han sitter glad och prydd med sina ordnar.

Det slående i denna invändning lär icke kunna helt och hållet bestridas, men uttryck af Linné sådana som att »Gud låtit honom få koxa in uti sin hemliga rådkammare» äro dock icke meningslösa fraser eller blott uttryck af fromhet, utan de utgå omedelbart ur hans själs innersta djup. Hans verldsåskådning var, som vi förut påpekat, helt och hållet egendomlig, och att detta förhållande särskildt eger rum med hans utkast till religionsfilosofi, må alltså icke förvåna någon. Missnöjd med kyrkans läror, liksom med de samtida naturhistorikernas, gick han sin egen väg.

Digitized by Google

VII.

Linnés Orestes och brefvexlingen med honom. Linnés sista dagar. Hans familjeförhållanden.

För fyrtiosju år sedan utsände intendenten vid k. vetenskapsakademien i Stockholm, dr J. E. Wikström, en subskriptionsanmälan på Carl v. Linnés brefvexling med svenskar. Det påpekas deri, huruledes den korrespondens, som varit förd af namnkunniga lärda, städse varit ett föremål icke blott för deras samtids uppmärksamhet, utan äfven för efterverldens. Man föreställer sig nämligen i allmänhet, att af sådana mera okonstlade uttalanden ser man ofta klarare och kan säkrare bedöma personers själsförmögenheter och tänkesätt, än af deras från trycket utgifna skrifter, och man söker derför begärligt tillfällen till denna bekantskap.

»Bland verldens lärde» — yttrar vidare Wikström — »finnes troligen icke någon, hvars bref varit så begärligt eftersökta, med så mycken ifver tryckta och så allmänt och med så mycket nöje lästa som Linnés, och de förtjena det. Utom den originalité, som så oändligen väl utmärker hans skrifsätt, lemnar äfven hans brefvexling en öfversigt af naturalhistoriens öden under hans tid, och den utgör ett bidrag af betydligt värde för lärdomshistorien.»

»Af Linnés brefvexling med utländska lärda äro fyra större samlingar utgifna, nämligen af Alb. v. Haller, Vandelli, Stoever och J. E. Smith,* samt många spridda bref af C. G. v. Murr, J. S. Miller, A. O. Knös, C. M. Wieland, Millin, Nyerup, Raymann, C. Fr. Ludwig m. fl.»

* Härtill kommer ännu en betydande samling »Epistolæ ineditæ Caroli Linnæi», ed. Hall (Groningen 1830),

Digitized by Google

»Hans brefvexling med svenskar eger naturligtvis för Sverige ett ännu större värde, men af den samma är ännu obetydligt utgifvet; endast 46 af hans bref till sina landsmän äro hitintills tryckta.»

»Då jag haft tillfälle att se och granska en samling af 400 af Linnés svenska bref, och jag trott att många ibland dem förtjena att för lärdomshistorien förvaras, så har jag äfven önskat att utgifva en vald samling af de samma.»

Som prof bifogas i subskriptionsinbjudningen det nedanstående brefvet.

Till Arkiatern och Riddaren af Kongl. Nordstjerne-orden, doktor Abraham Bäck.

Välborne Herr Arkiater!
Min förtrogne vän!

Efter M. K. B. har den nåden att vistas inför Deras Maj:ts ögon, så pålägger jag M. B., i de heliga vetenskapers namn, att föredraga vår nådigsta drottning åtankan af dess makalösa insektsamling.

Det är naturvetenskapen som skall stiga, i samma proportion, som de fingerade falla. Det är den, som leder oss i skaparens egna fotspår. Vi se nu endast glansen deraf; när vi komma närmare, få vi se den oändeligen konstiga inrättningen, i hvilken vi nu först fått genom de små insekter se rätt de första fotspåren. Ty han har gjort intet utan största nödvändighet. Det är de upplystaste, som detta först skola märka.

Ingen dödlig har haft så stor samling af de präktigaste och längst fjerran samlade insekter, som Hennes Majestät. Tänk, huru många måst för deras samlande resa längst fjerran ooh våga tid och lif. De äro vanskliga och lättare skadas i potentaters händer än uti privatorum. Ty vore högst nödvändigt, att de æterniserades. Aldrig kunde Hennes Maj:t vinna ett perennare mausoleum efter sig, än om H. M. täcktes dem utgifva. Hvarför H. M. slagit detta nöjet ifrån sig, ser jag nog, och undrar derpå intet. Det gör mig ondt. Det gör mig ondt, att se åtskilliga auktorer efter hand hedra sig med det de fått uti några

Digitized by Google

af dem, Ehret, Edward, Roesel. Vår Clerck har fått uti alla kinesiska fjärilar, som göra ej ringa antal. Dagligen komma flera, och i samma proportion faller också priset eller rariteten på Hennes Maj:ts samling.

Alla Hennes Maj:ts indianska papilioner och phalenæ äro allenast 300. Hr Clerck* gifver sin ritare 3 dr för hvar figur, om den är stor eller liten; låt vara, att H:s M:t skulle gifva en plåt stycket. 300 plåtar vore ju intet kapital för ett så evigt mausoleum. Beskrifningarna ligga hos mig alla färdiga, antingen H. M. talade med hr Clerck, att han påtoge sig att dem afrita eller lät en gosse, som väl ritade, komma hit från Nürnberg, der så många präktiga ritare finnas, så voro de på ett år afritade. Men en ansenlig del af dem har H. M. sjelf afritade från Holland uti sitt bibliotek, så att omkostnaden äfven deruti minskades. Ingen annan potentat kunde göra efter ett sådant fyrverkeri, som lyste öfver hela verlden.

Hade man endast ritningarna, nog fick man dem som upplade verket med färger så präktigt som någonsin kunde önskas. Ju längre man härpå betänker sig, ju svårare och snart för sent blifver det att begynna.**

Se, en liten privat karl hr Clerck har kunnat prestera så många små bytingar och phalæner; hvarför ock icke en så stor Majestät, som har mer vishet och eld i en enda punkt af sin hjerna än hr Clerck i hela sitt hufvud.

M. Br. behöfver härtill ingen vältalighet eller konst, utan endast sanning och redig föreställning. Ty H. M. fattar det lättare än möjligt är det föreställa.

---

* Carl Clerck, kommissarie i Stockholms borgerskaps bemedlingskommission, var en bland sin tids namnkunniga entomologer; utgaf två berömda insekt-verk.

** Linné fick sin önskan uppfyld, ty Clerck erhöll tillstånd att afrita papilionerna i drottningens insektsamling, och dessa ritningar förekomma i hans Icones insectorum rariorum. Sect I & II (Holmiæ 1759—1764), ett arbete med färglagda figurer af fjärilar, hvarom Linné yttrat (Museum reginæ; præfat.), att i anseende till figurernas skönhet hade verlden ej sett ett dylikt.

Digitized by Google

Det är ingenting, som står längre än naturen. De som härutinnan först gjort väg, minnas allra längst; i denna skogen har ingen kunnat visa rätta stegen. Hennes Maj:t blifver den första. Jag ville garantera, att verlden längre skall detta minnas än allt det tumlande, nu varit i Tyskland; men allt detta utan blodspillan.

Jag kan aldrig föreställa mig, att Hans Maj:ts andra del utkommer,* som nu af mig så ofta efterfrågas,** ehuru jag så beskrifvit allt, att jag ej mera behöfver se det samma. Men figurerna fattas, eljest hade det länge sedan varit tryckt.

Efter min tid torde blifva svårare få rätt på allt detta. Hvad conchilierna hos Hennes Maj:t angår, ville jag knapt att de utgåfvos, sedan Kratzensteins så präktiga figurer utgifvits, att ej våra kunna prestera dem så goda. Åtskilliga auctores hafva ock de mesta, men insekterna äro till större delen nya.

Om min Bror kan, som npptagen bland gudarna i deras höga himmel, se neder till oss, som gräfva i vetenskapernas stoft på jorden,*** och har någon kärlek qvar för sina förra nöjen, så förgät icke detta.

Lef så lycklig under Adolf Fredrik med Lovisa Ulrika, som Antinous Musa under Augustus.

När M. Br. tröttnar vid för goda dagar, så kom efter lofven till mig och vistas några dagar i mitt rike. Der skall Br. få sitta nackhöger med Hans Magnificence, som omgifves med sitt lifgardie af sex personer och en generalvaktmästare; min statssekreterare tager dagligen mina ordres; tvänne generaladjutanter, kallade kursorer, se på min vink och fatta ordres. Min armé till fot äro flera tusende örter, och till häst eller vatten flera än någon potentats; deputerade från hela verlden visa sig dagligen uti parader-platsen och audienset, kalladt trädgården, för mina

* Linné åsyftar härmed sitt arbete: Museum S:æ R:æ M:tis Adolphi Friderici Regis Suecorum, af hvilket första delen utkom i Stockholm 1754; andra delen utkom aldrig.

** Meningen är: som nu hos mig etc, — Museum Adolphi Friderici var nämligen ett praktverk, hvarå fortsättning ofta efterfrågades.

*** Bäck var lifmedikus hos konung Adolf Fredrik och drottning Lovisa Ulrika.

Digitized by Google

ögon. Jag skipar rätt och orätt och fruktar för ingen mer än min kansler.

Min Br. skall finna, att han går långt säkrare hos mig, ibland alla ormarna i kabinettet, än ibland de skönaste fröknar i hofvet. Vi skola drifva de allra starkaste statsaffärer ibland örternas monarki och insekternas politica, utan minsta äfventyr. Men det præcaverar jag, att M. Br. lefver intet hos mig som troglodyt, utan lägger sig kl. 9 och uppstiger kl. 4, att min Br. lefver medice, det är nyktert, aldrig äter utan hungrig, och då fast mat, som ej klebbar magen. Frun tager M. Br. sjelf med sig, ty jag består allt annat efter 94 års stat.

Upsala den 6 juli 1759.

M. B:rs
trogne
Linnæus.

Den tillernade bok, hvarur detta roande prof anfördes, blef imellertid aldrig utgifven, och ifrågarande brefsamling tillhör ännu k. vetenskapsakademiens otryckta handskrifter. I sin helhet är den ock af öfvervägande vetenskapligt intresse. Smärre utdrag ur brefven till Abraham Bäck skola dock säkert vara välkomna för våra läsare.

Denne Linnés förtrognaste vän, arkiater och præses i k. Collegium medicum, var född i Söderhamn 1713 och dog i Stockholm 1795. »Honom förutan», säger Linné i ett bref redan 1748, »hade denna verlden varit mig mer än mörk». Och vänskapsförhållandets liflighet aftog ej med åren.

Den 29 januari 1751 skrifver Linné:

»I går kom en skål seglande. Jag tänkte hon skulle varit af Rörstrands metall, men hon var af silfver. Hvad skall jag gifva min broder tillbaka; genom gåfvor och gengåfvor vara vänner längst. Våra moralister påstå af 6000 års experience, att aldrig står vänskap om han ej är reciproce eqvivalent. Huru skall jag upptänka hvad jag skall gifva m. k. B., att vänskapen ej må blifva all på min brors sida. Jag blef mera flat än glad,

Digitized by Google

då jag fick henne, men skulle blifva mer nöjd än flat, om jag visste något tillbaka.»

Här följa ytterligare några småbitar ur de Linnéska brefven.

Upsala 2 januari 1751.

Undra ej på mig, att min Bror ej fått svar på andra brefvet. Jag har slutat all brefvexling inomlands och nästan utom.

Jag har på tio års tid gifvit min kropp ingen ro natt och dag. Ingen skinkmärr hafver blifvit så illa handterad som jag af mig. Jag har sett denna fåfängan ändteligen och funnit den ej göra mig det minsta utom harm, grämelse, sorg, skam, olust, hat. Jag såg att de andra, som gjorde sin tjenst taliter qualiter, lefde vere beati, älskade af alla, förnöjda i sig sjelfva, roliga till själ och kropp. Ty tog jag resolution att göra min tjenst, äta och sofva och vara glad; jag har ock nu efter en månads experience funnit mig ganska väl och sett min dårskap och min förra sjukdom. Ehuru det kostar något på, att byta natur och vana, så ser jag dock redan möjligheten och smakar sötman deraf.

Upsala 10 juli 1752.

Jag stackare vistas ibland de dödas skara, är matt och fruktar för hektik, rider hvar morgon och afton och ligger om dagen af matthet.

Upsala 26 februari 1754.

Tyst för Guds skull, tala ej om någon Stockholmsresa. Min hustru har handlat upp mer än ett par tusen daler på marknaden, i lin och lintyg, kläder för sig, barn och allt folket. Komma till Stockholm med tom pung och stanna i slottskansliet, vore miserabelt nog för en riddare.

Dessutom begynner jag nu att plöja och så, om jag skall få någon skörd midt i sommaren; förgäter jag det, blifver intet säd, och jag måste krepera.

Upsala 18 juli 1758.

Ändteligen har jag fått dr Browns Herbarium jamaicence, som jag så länge väntat, och består af mer än 1000 rara växter; kan ej nog undra att alla engelsmännen låta en så förträfflig

Digitized by Google

amerikansk samling af de raraste örter gå ur sitt land för 100 plåtar. Hvad jag nu har att göra, kan m. k. Br. sig lätt föreställa. Här finner jag alla de rara växter, som jag såg hastigast hos Rolander, och alla som sal. Löfling beskrifvit. Dessa sätta mig så att göra, att jag glömmer vänner, anhöriga, hus och fädernesland.

Upsala 17 juli 1761.

Jag ligger inne i Upsala och leds så mycket med ferier, som jag förut tröttnat vid arbete. Får jag något godt sällskap, skall jag resa på en, högst två dagar till Stockholm, fast jag icke har det minsta att göra der. Men att resa till Stockholm och ej finna m. k. Br. der, vore att gå till sjös utan att få någon fisk.

Hammarby 1 januari 1765.

Aldrig har jag i min hela lifstid haft angenämare jul än denna. Hans K. M. var så oändeligt nådig och skänkte mig 16 stora kistor med örter, inlagda uti spiritu vini, till växtblommor och frukt, der de lågo så väl bevarade som om de samma stund varit plockade. Dem har jag just i dag genomgått till slut; alla voro ifrån Södra Amerika, ganska många nya genera och species. Det är helt annat att se växterna torkade i herbariis än att se dem uti sin naturliga växt.

Upsala 25 juli 1766.

Jag bor nu ständigt öfver sommaren på landet, har 5 stycken studenter hos mig i nästa gård, för hvilka jag läser 3 à 4 timmar i sender ett par gånger om dagen, äter smultron och botaniserar samt arbetar med mitt systema naturæ, som tryckes nu för sista gången till slut.

Upsala 22 september 1769.

Öfvermåttan tack, min hjertans Broder, som vill hysa mig; det är förtretligt komma till Stockholm, utan att veta hvar man får hamna, synnerligen om aftnarna. Nog vet jag att m. k. B. ej är rädd om en måltid mat, nog vet jag att min Bror har råd, dock skall jag skona m. k. Bror om middagarna, allenast jag får om aftnarna språka. Om m. k. B. fägnar mig härligt, så

Digitized by Google

fägnar m. k. B. mig ej som vän, utan som främmande. Jag är van vid husmanskost, och då mår jag bäst.

Redan hade jag öfvertalt min hustru att blifva hemma; men hon ref ifrån mig m. k. B:s bref, och då sade hon att hon skall följa med, efter m. k. B. så gunstigt inviterar henne, men att jag skall i dag taga parolle af m. k. B. att nästa sommar, om vi lefva, helsa på oss igen.

Hammarby 28 februari 1772.

Min Bror täckes så ofta hugna mig med sin oförändrade vänskap och angenäma bref. Jag, öfverhopad af lektioner äfven på landet, trött af år och arbete, förgäter och uppskjuter dag från dag äfven besvara min bäste vän här i verlden.

Nu har jag märkt på alla omständigheter att min tid är hardt när och att mitt öde måste bli slag, ty hufvudet vill hvimla, helst då jag lutar; fötterna snafva liksom när någon är full, helst på högra sidan. Det faller mig ej underligt, jag har vunnit de år, som ej hvar 9:de af 100 födda ernå. Jag har sträfvat och arbetat af all hog, alla krafter och allt sinne; sjelfva jernet nötes. Kanske Gud täckes taga mig undan.

Hammarby 3 mars 1772.

Dieten min felar intet. Jag smakar aldrig bränvin, utom då jag har främmande, och då en liten sup med mycket vatten; ofta ock på hela månaden ej en droppe. Öl har jag sannerligen icke druckit en kanna på $^1/_2$ år, tillsammans räknadt, ty jag har alltid fått deraf syra. Men the, 3 tassar hvar morgon, och kaffe, 2 tassar hvar eftermiddag, hvilket jag nu afkortat till 1 tass. Jag dricker icke vin, utan endast hos hr Ark. Bäck. Jag vill göra ed, att jag inalles, förr än jag fick attacken, ej druckit $^1/_2$ stop vin sedan jag var hos m. k. B.

Min bror har rätt att jag bör spara arbete. Jag har förliden månad sparat min svaga hjerna allt det jag kunnat; nu måste jag till nästa måndag begynna lektionerna. Jag försökte en termin att låta min son läsa, men det gick med mig som med gamla skjutsmärren, som blifver styfbent innan hon stått en månad på stall som herrhäst. Jag blef på denna månad så minnes-

Digitized by Google

lös och så dum, att jag fruktade för mig sjelf, och hade jag kontinuerat en termin dertill, hade jag ej vetat mitt eget namn.

Upsala 17 mars 1772.

Tobak har jag rökat mycket och kanske för mycket, och jag har något indragit staten i denna punkt. Jag var fordom föranlåten att bruka tobak för min tandvärk, som jag haft ifrån moderlifvet, hvarigenom jag undslapp honom; jag indrager honom så mycket jag törs, att ej alldeles bryta antiquam consuetudinem, quæ in naturam transit.

* * *

Ett utförligare meddelande är af en i sitt slag ganska märklig beskaffenhet. Abraham Bäck hade bedt Linné skaffa en informator åt hans son. Linnés svar på detta uppdrag utgör i få drag en tidsbild, upplysande äfven Linnés patriarkaliska förhållande såsom universitetslärare.

Upsala den 9 mars 1769.

Min käraste hr Broder!

För min hr Broders bref af den 6 sistlidne aflägger jag mycken tacksägelse.

Min k. Broder åstundar en informator för lille Broder Bäck, som skall hafva följande reqvisita:

Beskedlig, ej mycket ung, med dona informandi van vid information, hygglig, pålitlig, något i botaniken, i naturalhistorien, i insekter, conchilier, fransyskan, geografien, historien, god stil, medicinæ studiosus.

Jag fordrar dertill att han skall vara fromsint och ämabel, att han ej bryter piltens hog.

Till att få alla dessa reqvisita uti ett subjekt, kan m. k. B. ej finna, fast han söker hela riket igenom; jag fägnar mig hjerteligen att jag vet en enda och kan tjena min k. Broder med honom, ty Gud vet att jag af allt uppriktigt hjerta vill vara m. k. B. och lille Broder till tjenst.

Jag har kallat studenten till mig och just med möda kunnat

Digitized by Google

obligera honom att emottaga detta vilkor, för hvilket han borde tacka Gud. Jag ser att Gud sjelf har disponerat honom till denna konditionen långt för detta, både till lille Broders tjenst och till sin egen förmån.

Han ville gerna blifva medicus, och det bör han blifva. Han har mycken lust dertill och har hört mig i flera år läsa ständigt, men hans moder har så legat öfver honom med presttankar, att hon tror honom ej kunna berga sig utom det. Men jag har nu styrkt honom att intet längre vara amphibium och gå med magisterstankar. Min Bror kan göra hans lycka i Stockholm, i medicinen, ty min Bror skall finna honom vara värdig sin grace. Af alla min Brors reqvisita fattas honom endast följande:

Conchilierna förstår han icke, men i påskhelgen, om jag någonsin får tid, skall jag lära honom det. *Fransyskan* kan han väl explicera, litet tala, har håg för henne. Låt språkmästaren gå en eller två månader till min Brors barn, så är jag viss, att m. B. skall vara nöjd äfven deruti.

Följande lofvar jag positive:

1. Beskedlig, snygg, trogen, pålitlig, ärbar.
2. Stadgad, ej för ung, van vid information.
3. Botaniken, naturalhistorien, insekter, historien, geografien, temmeligen medicin.
4. God stil, spelar fiol också på köpet.

Han har legat inne ett par år i tanke att nu vid nästa promotion blifva magister, från hvilket jag nu ändteligen kunnat fråntala honom med möda och förestält honom hans premier derför, att blifva 20 år byprest och ändtligen kapellan, fast alla theologiæ studiosi spekulera på biskopsstolen.

Jag bedrager mig allt för mycket, om jag icke gör både m. k. B. och honom en synnerlig tjenst härmed, ty han kan aldrig få beskedligare patron och min Bror aldrig beskedligare informator. Hr Söderberg, så heter han.

Min såtaste och sötaste hr Broders ödmjukaste tjenare

Carl v. Linné.

Digitized by Google

Till slut anföra vi, utan afseende på tidsföljden, två bref, som i en ovanlig grad vitna om Linnés ädla och älskvärda karakter:

Upsala 18 mars 1755.

Välborne Hr Arkiater och brudgum! *

Jag hade ärnat i morgon hafva några vänner hos mig, men det blifver nu uppskjutet till torsdags afton, då jag vill fira hr Arkiater Bäcks och dess bruds hedersafton; jag skall dricka skålarna riktigt, fast det ej blifver mer än tre, och det i det sötaste vin jag här kan få. Om min Bror är min vän och ärlig svensk, så drick min skål tillbaka; jag spör det väl, om jag det ej hörer. Anmäl min vördnad hos eder brud och anhörige, mina gamla gynnare.

Jag gratulerar af hjertat m. k. Bror, som ändteligen efter så många års arbete och möda får hvila sig i en så skön och makalös bruds sköte, som frun beskrifves af alla.

Gud låte min k. Bror i många år med lika ren smak och nöje få afbörda sig verldenes bekymmer och stora verldens bittra pokaler i kärlekens famn.

Gud låte eder bägge få lefva tillsammans med helsa och krafter.

Gud förläne eder inbördes kärlek, förtroende och åtrå till hvarandra.

Gud låte eder räkna många år ifrån den epok I nu begynnen.

Gud låte eder vara fruktsamma och räcka den frukt, som I sträcken eder efter.

Nu undergån I den sanna metamorphosin inter humanos, som puppan i fjärilen. Den kedja, som nu lägges om eder hals, kan ingen bortrycka, utom döden; nu knytes eder timmeliga lycka; lyckliga blifven I genom enigheten.

Upsala 3 mars 1767.

Så oförmodeligen hastigt som hjertrörande fingo vi förliden postdag notifikationen om min k. Broders sal. frus dödliga frånfälle, att vi ej kunna sansa oss.

---

* Arkiater Bäck ingick 1755 giftermål med Anna Charlotta Adlerberg, dotter af kammarherre Adlerberg.

Digitized by Google

Ack, min k. Broder har mistat allt för mycket, en fru utan like, ett mönster bland alla fruar. En så ärbar, så vacker och behaglig, en mot sin man så kär maka, en uti allt sitt lefverne så ostrafflig, af alla menniskor så vördad fru. Alltså har min k. Broder så mycket mer mistat af all sin timliga lycksalighet. Om edra heta tårar kunde uppspädas med mina, så skulle m. Br:s ögon blifva svalkade. Men orsaken är större än att den kan häfvas med tröstande eller behjertande. Ty medel, som den kan ersätta, finnas väl aldrig.

Stackars edra små barn, som knapt fått se eller lära känna sin makalösa moder; stackars små, som måste vara moderlösa; stackars min k. Bror, som hvar dag skall se dem, som påminna m. k. Br. om deras saknade ömma moder.

Så går det här i verlden. Vi hade intet när vi kommo hit; allt det vi fått är ett lån af Gud; när han fordrar sitt tillbaka kostar det så mycket mera att lemna, som det är större kapital.

Men låt oss betänka hvad vårt lif är. Vi lefva alla, som skulle vi aldrig hädan. — Vi böra tänka, då vi gå ur verlden, att en Gud är, som under största konfusion regerar allt, att allt måste gå efter hans behag. Han föder både bi och björnar. All vår konst och omsorg äro fåfänga, utan att vi rekommendera dem alla i hans hand och hägn, som gör af smått allt hvad stort blifver.

Tacka nu Gud, att m. Br. fått egt uti sina ljufva år en så behaglig fru. Kom i håg att bara dräggen är qvar af lifspokalen; kom i håg att vagnen går ju längre nedför, ju fortare. Se tillbaka på den förflutna lefnaden; är icke den liksom en dröm, sådan blifver den följande, om ej värre, och på slutet alltsammans en dröm. Skall man beklaga den som drömt kortare, som sluppit de trista dagar, de många bräckligheter, som åldern medförer?

* * *

Linnés brefvexling med Abraham Bäck afbröts ej förr än genom döden. »Gud hafver beslutit att upplösa mer än hälften af de banden, som förena mig med det jordiska», yttrar Linné i det sista af brefven (dateradt 1776, hvilket dock möjligen skall vara 1777), och hans handstil är här knapt igenkänlig.

Digitized by Google

Till 1776 fortsatte Linné sin offentliga verksamhet. Redan 1774 under en enskild föreläsning i akademiska trädgården fick han hvad han sjelf kallade »första dödsposten», ett farligt anfall af slag, hvarvid han för tillfället förlorade mål, sans och rörelseförmåga, och hvarefter han aldrig blef till helsan återstäld.*

En kort förändring till det bättre inträffade genom den tilldragelse, som han sjelf skildrar i dessa ord: »Vid jultiden 1774 skickade Hans Maj:t fyra parlass med naturalier af växter från Surinam, i flera oxhufvuden spiritus vini, alla med blomma och frukt lefvande samlade och uti spiritu inlagda. Linné fick som nytt lif att öfver julen dessa beskrifva och utreda, som voro 200 stycken och en ganska dyrbar samling.»

Han tyckes likväl hafva fruktat ett nytt anfall af sin sjukdom, eller var han ännu så svag, att han icke ansåg sig kunna uppfylla sina skyldigheter. Ty i föreläsningskatalogen lät han insätta, att han skulle föreläsa antingen sjelf eller genom sin son. Dock utgaf han ännu under 1775 åtta disputationer och förde med egen hand fakultetens protokoll, då han på hösten var dess decanus.

Men 1776 aftogo hans kropps- och själskrafter hastigt. Med vanlig munterhet skrifver han i sin dagbok: »Linné haltar, kan knapt gå, talar oredigt, kan knapt skrifva. Begär af konungen afsked, men konungen vill att han till akademiens heder blifver qvar, emedan ingen så hedrat henne som han, och får derför dubbel lön samt tvänne gårdar i Hubby för sig och sina barn.»**

På vintern 1776 steg hans beklagliga belägenhet ytterligare. Han rördes af slag och blef förlamad i högra sidan. De ord han talade, han som i blomman af sin ålder visat sig såsom århundradets mest systematiska hufvud, voro merendels ett kaos af förvirrade, osammanhängande idéer. Han glömde de allmännaste saker och kunde icke en gång påminna sig de vanliga bokstäfverna, utan skref grekiska och latinska om hvarandra i ett och

---

* Under mannaåren plågades Linné mycket af podager, men smärtorna lindrades alltid då han kunde erhålla ett mål smultron.

** Icke Linné sjelf, utan hans enka, långt efter hans död, kom först 1783 i åtnjutande af dessa två frälsemantal.

Digitized by Google

samma ord. Ifrån början af år 1777 kunde han utan andras hjelp icke komma från det ställe der han satt eller låg, icke kläda sig eller på egen hand äta. Han hade till och med glömt sitt eget namn och han tycktes merendels vara utan all medvetenhet af både det framfarna och det närvarande. Icke dess mindre hade han tidtals sina ljusare ögonblick, nämligen när han fick se någon af sina fordna lärjungar, när i hans närvaro uppstod tal om någon del af naturalhistorien, hvari han då med leende uppsyn bjöd till att deltaga, eller när han fann liggande framför sig några böcker af botaniskt eller zoologiskt innehåll, äfven sina egna, i hvilka han bläddrade med synbart nöje, under det han lät förstå att han skulle ansett sig lycklig, om han kunnat vara författare till så nyttiga verk.

Så snart den varmare årstiden inträffat — berättar vidare utgifvaren af Linnés dagboksanteckningar, Adam Afzelius — fördes han ut på landet till sin gård Hammarby, och så ofta väderleken det tillät, bars han då ut antingen i sin nära intill byggningen belägna trädgård eller upp i sitt museum, der han väcktes af glada hågkomster och förnöjde sig flera timmar i rad med betraktandet af sina der samlade käraste skatter samt återbars derifrån alltid mycket muntrare. På sådant sätt kom han på hösten med förbättrad helsa tillbaka till Upsala. Men detta skenbara välbefinnande varade icke länge, och ehuru han i föreläsningskatalogen lät insätta, att han gerna ville tjena den akademiska ungdomen så mycket hans förstörda krafter det tilläte, tog dock hans son i oktober månad 1777 sitt inträde som ordinarie professor. Fadern fortsatte sedan sitt mekaniska lif, likväl så mycket friskare än han var den näst föregående vintern, att han nu ibland kunde låta leda sig, med nöje röka sin pipa tobak och efter läkarnes föreskrift under vacker väderlek fara ut att hemta frisk luft, då drängen hade befallning att aldrig köra honom utom stadens tullportar. Men vid ett sådant tillfälle hände sig en dag i december månad, då efter ett snöfall släde brukades, att han befalde drängen föra sig ut öfver Kungsängen till sin gård Säfja, ungefär en half mil från staden. Härtill nekade väl drängen i början; men på förnyad befallning och efter undfångna

Digitized by Google

hotelser lyder han och begifver sig till det anvisade stället. Då Linné ej kommer tillbaka i vanlig tid, blir hans hemmavarande familj orolig och skickar bud på alla håll att söka efter honom. En af dessa hade då den lyckan att träffa honom på Säfja, der han fans liggande i bondstugan framför en stor eldbrasa ganska förnöjd på sin slädfäll och med sin lilla pipa i mun. Den utskickade hade icke endast stor svårighet att få honom ifrån detta kära ställe, der han ovilkorligen ville tillbringa natten, utan ock mycket bekymmer att föra honom väl och lyckligen hem, sedan det blifvit mörkt och töväder börjat i förening med hällregn. Efter den färden kom Linné aldrig utom staden och få gånger utom sitt hus. Hans lifstid blef sedan icke heller lång, ty knapt mer än nio dagar af år 1778 hade förflutit, innan han, mätt af ålder och ära, somnade af från alla sina plågor.

»Linnés bisättning i Upsala domkyrka», säger Afzelius, »var den högtidligaste akt jag sett och gjorde på mig ett djupt intryck. Det var en dyster och tyst afton, hvars mörker endast skingrades på stället af den genom staden långsamt tågande processionens facklor, bloss och lanternor, och hvars lugn endast stördes af den på gatorna församlade folkmängdens dofva sorl och af den majestätiska storklockans grofva ljud, som, ehuru för Linné i lifstiden besvärligt, nu skulle första gången vid likbegängelser höras ensamt att på ovanligt sätt till grafven ledsaga en ovanlig man. — Det var en af hela akademistaten och ganska många främmande personer bestående talrik och lysande procession, som med biträde af flera medicine doktorer, alla Linnés fordna lärjungar, bortförde stoftet af denne store man, som, trotsande alla förhinder och allt motstånd, blott af egen kraft röjde sig väg upp till den i vetenskapernas rike högsta ära, att blifva en allmänt erkänd ny lagstiftare inom naturalhistoriens hela område, och hvars namn således aldrig skall dö, utan fortfara att alltid stå lysande i vetenskapens häfder och af hvarje sann naturkännare bibehållas i kär och vördnadsfull hågkomst till tidens slut.»

Linnés personlighet i yttre och inre måtto skildras af arkiater Bäck sålunda; »Han var till växten något under vanlig längd, hvarken fet eller mager, af en stadig och fyllig kroppsbeskaffen-

Digitized by Google

het, stinna ådror allt ifrån barndomen, stort hufvud och bakut upphöjdt, med ett djupare tvärstreck emellan, som skilde den delen ifrån den främre: bruna och eldfulla ögon, skarp syn, god hörsel, dock ej för musik, på fötterna snäll och lätt, ett förträffligt minne till sextio års ålder, då förnamnen började undfalla honom; det var honom icke gifvet att lära språk, för den orsaken mindre nöjd med utländingar, som ej kunde tala latin. På latin uttryckte han sin mening fort, lätt, nogare och kortare än någon annan, när det ankom på naturaliers beskrifning; men för öfrigt gjorde han sig icke stor möda, allenast saken var med naturen öfverensstämmande. Det egna och intagande, som han hade i svenska bref till sina gynnare och vänner, kunde icke efterapas. Hans få tal röjde nog författarens qvickhet, tilltagsenhet och vidsträckta kunskap, och skulle till äfventyrs icke anstått någon annan än Linné. Han sof ifrån kl. 10 till 3 sommartiden och vintertiden ifrån kl. 9 till 6; lemnade strax sitt arbete, när han kände sig trög och matt; ville gerna hafva godt sällskap om aftonen, der han var glad, skämtade och log hjerteligen.»

Och en af Linnés lärjungar under åren 1763 och 1764, sedermera professorn Fabricius i Kiel, berättar härmed beslägtade, roande drag. »Två hela år», säger han, »hade jag njutit lyckan af hans undervisning, ledning och förtroliga umgänge. Ingen dag förflöt, då jag icke såg honom, i det jag dels bevistade hans föreläsningar, dels också tillbragte flera timmar i vänligt samtal med honom. Under sommaren följde vi honom ut på landet. Vi voro tillsammans tre utländingar, Kuhn (amerikanare), Zoega (dansk) och jag. På vintern bodde vi alldeles midt emot honom, och nästan dagligen kom han till oss i sin lilla röda nattrock och gröna pelsmössa med pipan i hand. Han kom på en half timme, men stannade gerna en hel, ofta två. Hans samtal var derunder ytterst muntert och angenämt. Det rörde sig antingen kring anekdoter om lärda, som han känt, inom eller utom fäderneslandet, eller ock gaf han oss upplysningar, som vi begärde. Han log härunder af hjertans grund, och hans uppsyn var så glad och öppen, att man tydligt såg, i huru hög grad hans själ var danad för umgänge och vänskap.»

Digitized by Google

»Ännu lyckligare var vår landtlefnad. Vi bodde omkring en åttondels mil från Hammarby i en bondstuga, der vi hade vårt eget hushåll. Vid sextiden kom Linné till oss, eftersom han hemma hade nybygnad för sig, frukosterade med oss och föreläste öfver Ordines naturales plantarum, så länge det roade honom, vanligen inemot kl. 10. Sedan gingo vi till kl. 12 på de kringliggande fälten, som genom sina alster förskaffade oss tillräckliga ämnen till samspråk. På eftermiddagen besökte vi honom i hans trädgård, och på aftonen spelade vi vanligen *trisett* med hans maka.»

»På söndagen var hela familjen nästan alltid hos oss, och då läto vi en bonde komma med ett instrument, liknande en fiol, efter hvilket vi dansade i ladan, så att det var en lust och glädje. Visserligen voro våra baler icke mycket lysande, sällskapet föga talrikt, musiken beklaglig och danserna icke omvexlande, utan beständigt menuett och polska; likväl roade vi oss icke obetydligt. Den gamle rökade under tiden sin pipa tobak tillsammans med Zoega — som ej utmärkte sig genom kroppskrafter eller fördelaktigt utseende — dansade ock stundom, ehuru sällan, en polska med, hvari han öfverträffade alla oss yngre. Han såg härunder gerna, att vi voro riktigt muntra, till och med bullrande; annars fruktade han, att vi icke hade tillräckligt roligt.»

»Hans särskilda godhet mot oss hade sin grund deri, att vi voro utländingar och att vi, med undantag af några ryssar, som icke just ådagalade stor flit, höllo oss ensamt till honom, hörde och sågo blott honom samt för hans skull uppehöllo oss i Upsala. Han fann, att vi älskade hans vetenskap och vinnlade oss derom, och det var honom angenämt att kunna visa sin nation, huru hans kunskapsgren uppskattades utomlands.»

»Då jag lärde känna Linné — i hans femtiosjette år — hade den tilltagande åldern redan fårat hans panna. Hans anlete var öppet och nästan alltid gladt; hans ögon voro de skönaste jag någonsin sett. De voro väl små, men de hade en glans och någonting genomträngande, som jag aldrig annars påträffat. Ofta träffade mig blickar, som tycktes vilja genomskåda hela min själ.»

Sjelf har Linné icke fält något uttryck af missnöje med sin maka, utan har tvärtom äfven under sina senare år omtalat henne

Digitized by Google

såsom en förträfflig husmoder. Dock finnas skäl till det antagandet, att hans husliga lif icke varit af det allra lyckligaste slag. Fabricius beskrifver fru Linné såsom stor, stark, hersklysten, egennyttig och i saknad af uppfostran, hvarför hon ofta förstörde glädjen i ett bildadt samqväm. Sina barn förstod hon ej att uppfostra.* Märkvärdiga äro uppgifterna om hennes förhållande till sin ende qvarlefvande son. Samtidas uppgifter, att hon hatade honom, äro väl något öfverdrifna; men åt någon moderskärlek lär han icke haft att glädja sig.

Öfver hufvud ligger det något tragiskt i Linné d. y:s korta och på visst sätt ärorika lefnad. Född i Falun 1741, erhöll han till informatorer de mest framstående unga botanister, Löfling, Rolander och Falk, hvilka äfven, enligt faderns önskan, inplantade hos honom latinska språket. Vid aderton års ålder fick han fullmakt på botanices demonstrators-tjensten, som då först inrättades, och tjugutvå år gammal utnämndes han af konungen till Medicinæ et Botanices professor i survivance efter sin fader. Två år senare lemnade honom medicinska fakulteten doktorsdiplom.

Det är ganska begripligt, skrifver Hedin, att en ung man, knapt ännu tjugufem år gammal, icke kunde bredvid en lärare af så lysande förtjenster om sin vetenskap, som den äldre Linné, gifva sig ett anseende som svarade mot anseendet af en redan erhållen befordran. Afund och misshag bland de öfriga lärarne och den unge professorns medtäflare voro de följder, som snart visade sig. Sjelf insåg han också, att äfven den mest oförtrutna flit icke skulle blifva tillräcklig att afvända ifrån honom de lärdas hotande förföljelse, som likväl kanske syntes mera fruktansvärd, än den var det i sjelfva verket. Vi böra således känna karakteren hos den unge v. Linné, för att deraf sluta till den verkan, som en mera inbillad än verklig afund hos medbröder troddes kunna åstadkomma till hans lyckliga ställnings förbytande i en

* Linné blef fader till sju barn, två söner och fem döttrar; en af sönerna och en af döttrarna dogo vid späda år. Äldsta dottern blef gift med ryttmästare Bergencrantz, en med kapten Duse och den yngsta med akademie-ombudsmannen Duse. Den ogifta dottern, Lovisa, född 1749, lefde till 1839. Enkefru Linné dog år 1806.

Digitized by Google

tung och odräglig sammanlefnad med de öfriga akademiens lärare. Carl v. Linné d. y. egde ett melankoliskt-sangviniskt temperament med en stadgad och jemn karakter. Långt ifrån att hafva höga tankar om sig sjelf, med detta starka förtroende och denna afgjorda säkerhet att hafva funnit det rätta och det sanna, som karakteriserade hans fader, var han snarare allt för mycket misstrogen i fråga om sin egen skicklighet och osäker om tillräckligheten af sina kunskaper. Härtill kom, att han var fåordig och aldrig sökte att göra sina insigter gällande inför andra än sina förtrognaste vänner eller inför dem, som afhörde hans enskilda föreläsningar. Detta, som borde anses såsom en stor förtjenst hos en ung lärare, blef för professor Linné en källa till flera obehagligheter. Han var för blygsam att framträda med en antagen värdighet, som hans ungdom nekade honom, och detta gaf honom en tvungen ställning. »Ack, hur afundas jag icke er och er lycka!» — utbrast han inför en tysk vän, då denne i Upsala tog afsked af honom. »Ni är en fri man, ni reser nu tillbaka till ert fädernesland och går lycka och nöje till mötes.»

Denna svårmodiga stämning häfdes imellertid, då Linné d. y. märkte sig vara omfattad äfven med vetenskapligt förtroende af sin berömde fader, hvilken skänkte honom alla dupletterna i sitt herbarium och på flera sätt uppmuntrade honom. Äfven efter dennes död hängaf han sig med ifver åt botaniken och vidgade sina kunskaper genom en utländsk resa, som stod i sammanhang med planen att utgifva en ny upplaga (den 14:de) af faderns Systema naturæ, för hvilket ändamål han önskade bese främmande herbarier, särskildt i England, dit han ock (1781) först styrde kosan.

Framför allt låg det honom om hjertat att sammanträffa med den store naturvännen och upptäcktsresanden Josef Banks, president i k. vetenskapssocieteten i London. Mellan det sätt, hvarpå hans fader en gång blifvit helsad af ordföranden inom detta samfund, och det bemötande han rönte, var en betydande kontrast. Banks hade länge stått i brefvexling med Linné d. ä. och mottog nu sonen med all vänskapens och tillgifvenhetens värme. Förutom de rika herbarier, som ställdes till hans förfogande, hade

Digitized by Google

den unge professor Linné äfven tillträde till alla offentliga och enskilda trädgårdar, naturaliekabinett, bibliotek m. m. i London och dess omgifningar; han hade öfver hufvud aldrig tillbragt lyckligare dagar än i det fria, gästvänliga England. Hans angenäma stämning stördes dock i viss mån genom egen sjuklighet samt genom hans väns och landsmans, dr Solanders, plötsliga frånfälle.*

Lika lifliga voro de ärebetygelser arftagaren till det Linnéska namnet fick röna i Frankrike, der bland andra den store Buffon, intendent vid k. trädgården i Paris, visade honom ett obegränsadt förtroende och derigenom på ett vackert sätt sökte utplåna minnet af den spänning, som rådt mellan blomsterkonungen från Sverige och det franska snillet. Äfven af den kungliga nåden erhöll den svenske resanden vedermälen, i det Ludvig XVI skänkte honom praktverket »Le Recueil des Plantes», tre folioband med 500 tabeller, och befalde att alla frön, som han önskade, skulle lemnas åt honom ur k. botaniska trädgården. Efter en angenämt tillbragt vinter i Paris styrdes kosan hemåt på våren 1782 öfver det land, från hvilket namnet Linné först utgått öfver verlden. Särskildt tog naturligtvis Linné den Cliffordska trädgården vid Hartekamp i betraktande.

I början af 1783 anlände professor Linné åter till Upsala och icke många månader derefter blef han under ett Stockholmsbesök angripen af gulsot, som redan i London hållit honom vid sjuksängen. Den 1 november samma år afled han i Upsala, och de bekanta orden om den yngre Napoleon, att han störtade i en för tidig graf, krossad af den förste Napoleons jättestorhet, torde i viss mån kunna tillämpas äfven på Linné d. y.

---

* Solander hade varit Sir Banks följaktig på en resa till Söderhafsöarna och erhöll sedermera plats såsom intendent vid British Museum.

Digitized by Google

VIII.

De Linnéska samlingarna. Linnean Society i London och andra Linné-samfund. Ett hittills okändt herbarium, inlagdt af Linné.

I en lefnadsteckning öfver den engelsman,* som inköpte de Linnéska samlingarna, har författarinnan anmärkt, att Europas literära stiftelser och lärda akademier vanligen för sitt ursprung och sin framgång haft att tacka antingen stora donationer af kunglig ynnest eller någon redan känd vetenskapsmans afgörande inflytande. Linnean Society i London är nästan ett ensamt stående exempel på en institution, som härleder sig från en ung, af ryktet okänd man, utan rang, rikedom och annat understöd, hvilkens vetenskapliga nit förmådde honom att uppoffra ett anspråkslöst ekonomiskt oberoende, i det han på bekostnad af sitt fädernearf grundade ett lärdt samfund samt gaf det dess namn, karakter och syfte.

Det var mot slutet af år 1783, som James Edvard Smith, ännu blott medicine student och tjugufyra år gammal, kort efter den yngre Linnés död fick veta af presidenten i Royal Society, Sir Josef Banks, att professor Acrel i Upsala utbjöd den store Linnés och hans sons bibliotek och samlingar för en summa af omkring 1000 pund st. Sir Josef afstod för sin del från anbudet, men uppmanade sin unge vän att blifva köparen. I följd af detta råd inledde denne omedelbart underhandlingar i ämnet och erhöll efter någon brefvexling med sin fader de nödiga penningemedlen. Väl voro samlingarna hembjudna åt akademien i Upsala, men Gustaf III vistades för tillfället i Pisa och universi-

* Lady Smiths biografi öfver sin bortgångne make, J. E. Smith.

Digitized by Google

tetets kansler lyssnade till rykten, att de förmenta dyrbarheterna icke voro af något synnerligt stort värde. Då konungen hemkom var det redan för sent att göra någon ändring, och den seglare, han berättas hafva utsändt för att på hafvet återtaga skatterna, tillhör troligen de välmenta myternas område. I hvilket fall som helst landade imellertid samlingarna vid sin bestämmelseort i oktober 1784, tio månader sedan det första anbudet gjordes.* De viggtiga dokumenten, herbariet och bokförrådet ådrogo sig genast vetenskapsmännens uppmärksamhet både i England och på kontinenten samt framkallade lyckönskningsskrifvelser från de mest framstående naturforskare, och den oegennyttige unge köparen hedrades med ledamotskap i Royal Society.

Det var nu en fråga af stort intresse, att göra samlingen så värdefull som möjligt för vetenskapens framsteg, genom att gifva naturhistoriens idkare tillträde till densamma. Efter en resa på fastlandet beslöt Smith i samråd med sina insigtsfullaste vänner att bilda ett samfund för naturstudier med namnet Linnean Society och under auspicier af Sir Josef Banks, dr Goodenough, sedermera biskop af Carlisle, Mr Marsham och andra. Det första inledande sammanträdet hölls på Marlborough-kaféet den 26 febr. 1788, hvarvid dr Smith utsågs till president. Efter ytterligare ett par möten invigdes Linnean Society den 8 april samma år medelst ett föredrag af ordföranden om naturvetenskapens utveckling. Detta tal utgör det första bidraget till samfundets handlingar, hvilka dock ej började utgifvas förr än tre år senare. På den första tryckta förteckningen öfver medlemmarna finnas nästan alla bemärkta engelska naturhistoriker från denna tid; bland svenskar förekomma namnen Thunberg och Afzelius.

Det växande antalet ledamöter framkallade nödvändigheten af en särskild lokal för samfundet. Omkring 1802 finna vi det samma inrymdt i Panton Square, i en bygnad som stod i samband med Westminster Library,** och vid samma tid erhöll säll-

* De Linnéska samlingarna voro inpackade i 26 stora kistor. Herbariet upptog 19000 arter, biblioteket omkring 3000 volymer.

** Efter flera ombyten af lokal har Linnean Society sedan 1857 stannat i Burlington House, Piccadilly.

Digitized by Google

skapet regeringens sanktion. Ett par år efter Sir Josef Banks' död (1820) utbytte Sir James Smith sin vistelseort i London mot födelsestaden Norwich, der han tillbragte sitt återstående lif. Denna omständighet hindrade honom dock icke från att fortfarande visa ett lifligt och verksamt intresse för sin skapelse. Han tillbragte vanligen två eller tre månader årligen i London för att upprätthålla förbindelsen med Linnean Society, hvars medlemmar ock fortforo att välja honom till president, ända till dess hans död 1828 afbröt denna hans fyrtioåriga funktion. Efter hans frånfälle inköpte sällskapet alla de Linnéska samlingarna med undantag af mineralierna.

Och om nu någon frågar hvad Linnean Society uträttat under sin nittioåriga tillvaro, kunna dess medlemmar med stolthet hänvisa på omkring sextio band af ett inom vetenskapens verld erkändt förträffligt innehåll.

Sällskapets ordinarie sammanträden ega rum en gång i månaden, med undantag af juli, augusti, september och oktober, och den årliga högtidsdagen firas på Linnés födelsedag. Inträdesafgiften för medlemmar kan med ens erläggas med 30 pund st. eller ock med 3 pund om året, till dess denna summa är fyld.

Efter föredömet af Linnean Society stiftades i Stockholm den 23 maj 1832 *Linnéska Samfundet;* dock hade en sådan förening redan i 26 år egt bestånd inom en liten krets på Gotland, men den förflyttades nu till hufvudstaden. Om sällskapets verksamhet innehåller Aftonbladet 1833, n:o 119, nedanstående meddelande:

»Det Linnéska samfundet, som för ett år sedan stiftades härstädes, ungefär efter mönstret af Linnean Society i London, för att befordra naturalhistoriens praktiska utbredande i fäderneslandet, firade i går sin andra årssammankomst. Den öppnades af f. d. statsrådet Skjöldebrand med ett tal, hvaruti erinrades om det på en gång sköna och nyttiga uti samfundets syftemål samt framstäldes vetenskapernas och fosterlandets förbindelse till Linnés minne. Sällskapets ordförande, grefve Taube, yttrade sig i korthet om hvad som passerat sedan senaste sammankomsten. Man förnam deraf bland annat, att antalet af sällskapets ledamöter under sista årets lopp växt från 300 till 700.»

Digitized by Google

Planerna för sällskapets arbeten voro icke tilltagna i liten skala, men motsvarades ej af resultatet. Blott en årgång handlingar är utgifven och denna är af temligen torftig beskaffenhet.

I utlandet hafva flera Linné-sällskap visat sig i stånd att upprätthålla det ärorika namn de valt, så t. ex. *Société Linnéenne de Bordeaux,* som stiftades den 25 juni 1818 och erhöll kunglig sanktion den 15 juni 1828. Samfundets arbeten åsyfta i allmänhet naturens studium. Hvarje år eger en pristäflan rum medelst insända afhandlingar. Från 1826 till 1829 utgaf sällskapet sina handlingar under titeln »Bulletin d'histoire naturelle de la Société Linnéenne», sedermera under benämningen »Actes de la Société Linnéenne», omfattande botanik, zoologi, geologi m. m. Sammanträden ega rum den första och tredje veckan i hvarje månad. Vidare nämna vi *Société Linnéenne de Normandie*, *Société Linnéenne de Lyon* och det australiska *Linnean Society of New South Wales.*

Vi stå härmed vid slutet af vår anspråkslösa framställning af allt sådant, som synts oss lämpligen tillhöra ett biografiskt arbete öfver Linné. Imellertid har hr professor Herman Sätherberg satt oss i tillfälle att göra ett vigtigt tillägg. Den föreställningen har varit gängse, att ingen naturhistorisk samling af Linnés egen hand vore att finna i hans fosterland; så förhåller det sig dock ej. Professor Sätherbergs åt oss godhetsfullt öfverlemnade uppsats härom lyder som följer:

Uppgift rörande ett dyrbart minne efter den store Linné.

I undertecknads ego finnes ett af Linné inlagdt *herbarium,* innehållande mer än 1500 växter från olika länder och verldsdelar. Det inropades åt mig år 1829 på en auktion vid Tullinge egendom i Botkyrka socken efter en derstädes året förut afliden enkefru Henrietta Margaretha Tottie, född Schröder. Vid auktionstillfället uppgafs af sterbhusets utredare, att växterna i nämnda herbarium, enligt i lifstiden gjord berättelse af den nu aflidna, voro inlagda af Linné och af honom med namnunderskrifter försedda.

Digitized by Google

Af hvilken anledning den store naturforskaren kommit att rikta Tottieska familjen med en sådan skatt, känner man icke närmare; men genom de upplysningar jag erhållit af nu lefvande personer inom nämnda slägt, tror jag mig kunna gissa till, hur det med denna sak sig förhåller. Grosshandlaren *Charles Tottie* (född 1703, död 1776) och hans son *Anders Tottie* (född 1739, död 1816) voro samtida med Linné. Anders T. ingick med sin kusin Carl Christ. Arfvedsson år 1772 kompaniskap, under firma Tottie & Arfvedsson. Han var gift med den ofvannämnda Henrietta Margaretha Schröder, i hvilkens sterbhus det ifrågavarande herbariet inropades. Min sagesman, löjtnanten P. R. Tottie, har mig berättat, att grosshandlaren Anders Tottie egde vid Stora Bondegatan här i Stockholm »en rikt påkostad» malmgård med jordegor, trädgård, orangeri, rika naturhistoriska samlingar af mineralier, snäckor och blommor etc., samt ett stort naturhistoriskt bibliotek. Af detta kan man se, att det Linnéska herbariet tillhört en sann vän af naturforskningen. Att en man med sådan kärlek till naturstudierna icke lärer hafva försummat att ställa sig i närmare beröring med »blomsterkungen» kan man taga för afgjordt; och hans personliga bekantskap med Linné röjer sig också på ett ställe i herbariet. Man finner nämligen följande anteckning på det bladet, som innehåller ett exemplar af Smultronblomman (Fragaria vesca): »*Herr Arch. har observeradt på sig sjelf det hon har en besynnerlig effekt emot gickt, dermed han cureradt sig både i fjol och förråret, och dess kraft lär vara att sölvera grus i kroppen.*» (Vi veta att Linné hade stort förtroende till smultrons verkningar i detta hänseende.)

Det har blifvit mig berättadt, att Tottie var medlem af Ostindiska kompaniet. Så varmt intresserad för naturforskning som han var, försummade han då säkerligen icke att, med de relationer och det inflytande han på denna väg hade, gå Linné till mötes vid dennes oförtröttade sträfvanden att från jordens alla länder rikta sina naturhistoriska samlingar. Detta är visserligen blott en gissning; men man kan taga för afgjordt, att Linné icke skulle hafva velat afhända sig ett så stort och omsorgsfullt inlagdt herbarium, samt med så många omständliga anteckningar för-

Digitized by Google

sedt, så framt icke den person, till hvilken han öfverlåtit detsamma, hade varit med honom på ett eller annat sätt närmare förbunden.

Utom den uppgift, som i Tottieska sterbhuset lemnats om herbariets härkomst, finnas inom herbariet sjelf ännu mer talande bevis för dess äkthet. Dessa äro följande:

1:o) *Linnés välbekanta handstil.*

I de under växterna skrifna namnen igenkänner man L:s stil. Det är kändt att han hade mycket olika handstil på olika tider under sitt lif; och man igenfinner här de olika variationerna af stilar: ibland smågnetiga och ojemna, men i de flesta fall ovanligt rediga, ja någon gång temligen prydliga. Jag har icke allenast jemfört dem med de stilar af Linné, som finnas vid Upsala akademi och i Kongl. Vetenskapsakademien i Stockholm, utan har jag äfven låtit i London förevisa en del af herbariet för sekreteraren i *Linnean Society, Rich:d Kippist* (»Libr. L. S.»), hvilken jemfört växterna med det derstädes förvarade stora herbariet, som tillhört Linné. Med anledning häraf har nämnde sekreterare i en serskild skrifvelse intygat att: »*from the great similarity in the handwriting in many cases (especially that of the ornamented hands in which the name of the genus is occasionally written in detached capitals) I am disposed to believe that these plants must have passed thro' his hands and been named by him: possibly as a present for some one of his pupils.*»

Ehuru Linnés stil var mycket varierande, så igenkänner man den nästan alltid på hans egendomliga sätt att skrifva bokstafven L (*L*) och på hans stora V. (Han skref nämligen U på det viset.) I herbariet igenfinner man dessa karaktäristiska bokstäfver på många ställen. Man behöfver blott framplocka alla de blad i herbariet, som hafva bokstafven *L* till initial för växternas namn, och man skall icke kunna draga i tvifvel, att Linnés hand har skrifvit dessa namn. Och redan detta kunde vara nog för att öfvertyga om att Linnés hand äfven gjort de andra underskrifterna i herbariet; ty icke kan man antaga att han bland halftannat tusental af namn skulle hafva lånat sin penna uteslutande åt de namn, som börjas med bokstafven L.

2:o) Vid rotändan af en stor mängd växter finnes fastklistrad

Digitized by Google

en blomsterurna i kopparstick, hvilken gifver ett prydligt och mera lefvande utseende åt växten, som på detta sätt synes liksom växande i en blomkruka. Dessa urnor äro af flera olika storlekar och former samt signerade med initialerna till Linnés namn (C. L.). Dylika urnor lära, enligt sekreterarens i Linnean Society intyg, äfven förekomma i det herbarium af Linné, som finnes på sistnämnda ställe. Han yttrar nämligen härom i sitt intyg följande: — — — »*He* (Linné) *did occasionally employ engraved vases, instead of slips of gumpaper, to prevent the specimens from becoming detached from the paper to which they had been glued.*»

Utom dessa bevis för herbariets äkthet finner man många sådana i de intressanta anteckningar, som äro gjorda på en mängd blad i samlingen, och af hvilka flera onekligen förråda Linnés skaplynne (se t. ex. anteckningen om *Sisymbrium Sophia*) och vidsträckta erfarenhet i afseende på växternas karaktärer, utbredning och nytta. Se här några prof:

»*Sisymbrium Sophia* (Hundsenap).»

»På apothequen kallas hon *Sophia chirurgorum.* Då man ser henne växa på taken, skulle man undra hvad nytta hon der skulle giöra, men den visa skaparens inrättning lyser här uti som i alt annat, ty som hon eij sår sig förr änn om våhren spricka ej skidorna sönder om hösten, utan fröen sitta in i öfver vintren. Då nu marken blir täckt med snö och små fåglarna eij hafva annat att äta, plocka de sönder fröhusen af denna och äta upp frön, och derföre har skaparn satt den på taken, at de ei af något skulle hafvas(?), hvilket annars skulle ske om hon stog på marcken.»

»*Oxalis acetocella* (Syrväpling).»

»Ostro-Goth. Giök-mat. Hon växer altid i buskar och i synnerhet i Enbuskar, men aldrig på slätt fält. Af dess blad kan man se, om det blir regn eller klart väder, ty då de sloka ned blir det solskien, men då de spärra ut blir det rägn. Bladen hafva en angenäm syrlig smak, hvarföre hon på Apothequen kallas Acetocella. De gamla hafva kalladt henne Hallelujah. Roten består af fiäll, och när hon rånnar gier det tillkänna att der är

Digitized by Google

acidum i jorden, ty alt rödt i regno vegetabili gier acidum tillkänna. Blomman alt öfvermåttan fin. Är en bland de Sybtilaste blommor. Blomman är helt fin och hvit, med högröda strimmor. Bladen äro hiertlika och sitta altid 3 i hop.»

»*Polygonum viviparum.*»

»Hon växer endast i de Norrska delar i Europa. På denna enda ört grundar sig hela Samojedernes Oeconomie, ty då Professor Gmelin kom dit litet för midsommaren låg snön öfver alt på marken, men sielfva midsommarsdagen klarnade det upp, och snön smälte bort, och kort derpå vart der grönt på marken, och alt i blomma! Då gingo Samojederne ut man ur huset att skära upp dennas rötter, dem de mala sönder, torka och baka till bröd, hvaraf de lefva hela åhret. men detta stringerar något. Hon är vivipara ty bloman mognar så hastigt at fröna spricka och skiuta ny stielk och straxt den faller på jorden tar den rot, orsaken är at kiölden ej må skada frön.»

»*Tulipa vel Fritillaria Meleagris.*» *)

»Denna örten är aldeles Utländsk, men har nu på 20 år blifvit allmän på kungsängen vid Upsala, hvarest hon säkert kommit ifrån någon Botanisk trädgård; finnes äfven vid Götheborg och uppå de Pyreneiska Bergen.»

»*Berberis vulgaris.*»

»Denna är nu Svensk, det hon eii så mycket länge varit, är mycket tjänlig till häckar för sina taggar, är lätt att plantera, emedan hon tar rot allenast man lämnar en liten qveeke (?) sittijande qvar vid qvisten. — — — — — Har en mycket curieus blomma, dess nectaria ähro mycket irregularia; Hon måtte så ha kommit ur trägården, i skogen at foglar fördt fröen med sig, hon växer nu så allmänn at om 100 åhr lära våra efterkommande undra at vi eij sedt den örten långt förr som då lärer blifva dem så allmän. Hr Cammarherren Ankarkrona har vist at dennas saft af bären kan brukas som Citron i Punch, utan at det på något sätt kan tiännas, bara at det giör Punchen röd. Vid hvart blad sitta 2:ne kiortlar, som äro nectaria.»

---

* Vår vanliga »Kungsängs-lilja».

Digitized by Google

»*Valeriana (Venderot) officinalis.*»

»Växer altid i våra kärr. Roten har en synnerlig lugt, och fägna kattor sig mycket åt den om man binder henne på en trå, så kunna kattorne gå hela dagen kring henne och roa sig at giöra skutt efter henne, men när de änteligen fådt henne, bry de sig mindre derom. Hon har en särdeles kraft mot fallande soten. En Italiensk adelsman som hettadt Columella fick i sin barndom Epilepsi som han mycket plågades utaf, men han curerade sig sedan med denna, at han aldeles blef fri för henne. Roten ser altid afbeten ut.»

»*Adoxa Muschatellina.*»

»Dennes rot lugtar som Muscot, hvarföre hon ock annars kallas Muscatellina. Hon har 5 blommor i en klase af hvilka de som ähro Laterales hafva 10 stamina och 5 pistiller, men den som är öfverst eller terminatrix har 8 stamina och 4 pistiller, och i sådana händelser rättar man sig efter terminatrix.»

»*Trollius Europœus.*» (*Smörbollar.)*

»Denna ört får eij heta Ranunculus som en del mena, ty hon har ingen Calyx, ock dess utom äro Nectaria mycket olika. I Holland brukas den till prydnad i Trädgårdarne. I Siberien varierar hon mycket till färgen ock med Nectaria som i Längden gå up emot Petala. Kallas Helleborus niger, är giftig ock ätes eij af något kreatur.»

»*Tordylium Anthiscus.*»

»En bland de örter som ähro sällsynta så att den på intet ställe finnes i någon qvantitet. I oeconomien veta vi intet derom. Hon het förr sphondylium, men som det var ett insect så är för all oredas undvikande hon kallad Tordylium.»

»*Sagina procumbens.*»

»Har ganska små petala, Montabanus har ment denna vara Hysopum Salomonis som af konung Salomon hölts för denn minsta vext emot cederträdet, som var det största. Af Doct:r Hasselqvist, som är ute och reser på den orten, kunna ni bäst få underrättelse.»

»*Lemna trisulca*» — Är kallad Lenticula.»

Digitized by Google

»Plinius säger väl, att på ingen ört växer det ena bladet ur det andra, men på denna sker det ändock.»

»*Onopordon Acanthium* (Åsnetistel).»

»Är biennis, växer up med stora hvita blad. Till ingen nytta ännu bekandt, än at hon giärna ätes af Åsnor, som älska alla slags Tistel. Den brukas äfven i Spanien till mat och kallas der Cynara. Dioscorides* berättar att dennes saft brukad in och utvärtes skulle vara god mot kräftan, hvilket Tyskarne ännu bruka. I Scåne giör den mycket hinder i Sädesåkrarne.»

»*Brovallia Demissa.*»

»Har fådt namn efter Biskop Browallius i Åbo. En rar växt som kom för få år sedan ifrån America ock blommade första gången i Enropa år 1736 uti Celsii Trädgård i London, der hon af Linnæus först beskrefs. Är Perennis ock står hälst i Skuggan. Liknar mycket Ruelliæ Genus.»

»*Glaux maritima.*»

»Är en hafsört, som växer på Kungsängen, är äfven något salt, och är således reliquier sedan fordom hafvet här stod.»

»*Cochlearia officinalis.*»

»537 H. U. Beskrefven Ackt: Stockh: 1743 p: 108. Denna växer vild på stränderna i Öster- och Vester Siön. Hon har hvita blommor, och behöfver eii mera skötsel än att man kastar fröen ut vid något sidländt ställe. Af denna ha vi åtskilligt i Apothequen, då saften utkramas och drickes i miölk. När Båtsmännerna som kommit ifrån Långa resor ähro styfva och Skabbiga af för myckan sälta stiga de till Lands och söka vid stränderna efter denna hvilken då de fådt ätit blifva de friska och sunda om några dagar.»

»*Viscaria.*»

»Sättes i Hollands Trägård och blir stora buskar, kryper förrän den blommar men rätar sedan upp sig.»

»*Spartium Scoparium.*»

»Växer i ymnoghet på torra Sandåsar i Schleswig där hon mycket Clasar sig och tillika pryder.»

---

* **En grekisk läkare, som lefde i 1:a århundradet efter Kristus.**

Digitized by Google

»*Orobus vernus*» (Kråk-ärter).

»Denna hörer till Diadelphia ty hon har Stamina af hvilcka 9 sitta i en klase och den 10:e särskilt.

Växer altid i skugga, och i synnerhet bland hasselbuskarne der hon trifves bäst och frodigast. I Holland planteras den till prydnad i trägårdar.

De små knylar som sitta vid röttren ätas gärna af Svinen. Skielfva röttren kunna tiäna enom till föda i nöden.»

»*Caltha palustris.*»

På Svenska *kalf-leka,* och i Upland *miöhlkrostor(?)* — — — — Hon är närmast slägt med Hellebonus, Trollius eller prustrot och hörde hon och till samma Genus om hon hade nectarier inuti. — — — —

Somliga plä taga blomknopparna af henne innan de slå ut, och lägga in dem i Sallaka och sedan krama ur dem, och preparera dem som capris; då få de en sådan smak hvarföre och holländarne kalla dem Svenska Capriser.

»*Statice* 253, (Strandblomma) *armeria.*»

»Denna ser man växa vill tusendetals vid Holländska stränderna. Brukas på Rabatter. Hon planteras i Trägårdarna i Holland, och växer lätt, allenast hon får stå i litet sand, hon blommar hela sommaren och pryder braf.»

Det är för våra läsare bekant att Linné åren 1735—38 vistades i Holland. Om hans vistelse der påminna, som vi nu sett, flera af dessa anteckningar.

Långt ner i kanten på ett blad se vi namnet v. Royen antecknadt, hvilket påminner om hans beröring med denne botanist, som var professor i Leyden.

En annan anteckning erinrar om Linnés besök i Lappland och Lycksele socken. På ett blad, som innehåller ett exemplar af *Melampyrum pratense*, läser man nämligen följande: »Melampyrum Flora Sv. 513 Svecis: kohvete. *Lyckselensibus* kovall».

Digitized by Google

INNEHÅLL.

		Sid.
I.	Linnés ungdom och universitetsstudier, hans resa till Lappland och hans trolofning	1
II.	Linné i utlandet: vistelsen på slottet Hartekamp i Holland, besök i England och Frankrike. Det nya systemet och dess triumf	18
III.	Återkomsten till Sverige. Bryderier i Stockholm. Föredrag i vetenskapsakademien	43
IV.	Linnés fosterländska resor	61
V.	Linné i Upsala: hans lärareverksamhet och lärjungar	78
VI.	Ett inqvisitionsmål. Linnés ställning till den kyrkliga ortodoxien och hans åsigter om Nemesis divina	87
VII.	Linnés Orestes och brefvexlingen med honom. Linnés sista dagar. Hans familjeförhållanden	115
VIII.	De Linnéska samlingarna. Linnean Society i London, Linnéska samfundet i Stockholm. Ett hittills okändt Linné-minne i Sverige	135

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google